

Sociaal en Cultureel Planbureau

Achtervolgd door angst

Een kwantitatieve vergelijking
van angst voor slachtofferschap
met een algemeen gevoel
van onveiligheid

Achtervolgd door angst

Een kwantitatieve vergelijking van angst voor slachtofferschap met een algemeen gevoel van onveiligheid

Lonneke van Noije
Jurjen Iedema

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2017
SCP-publicatie 2017-10

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Figuren: Mantext, Moerkapelle
Vertaling samenvatting: AVB-vertalingen, Amstelveen
Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Foto omslag: Arenda Oomen | Hollandse Hoogte
ISBN 978 90 377 0825 7
NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
www.scp.nl
info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

De webversie van deze publicatie wijkt in opmaak iets af van de gedrukte, papieren versie. Bij verwijzingen naar pagina's van deze editie daarom vermelden dat naar de webversie is verwezen.

Voorwoord	4
Samenvatting, conclusies en beleidsimplicaties	6
S.1 Samenvatting van de onderzoeksbevindingen	6
S.2 Implicaties voor beleid	16
S.3 Wat we nog willen weten	21
1 De algemene strijd tegen gevoelens van onveiligheid	24
1.1 Aanleiding tot het onderzoek	24
1.2 Onderzoeksvragen	27
1.3 Relatie met eerder scp-onderzoek	29
1.4 Afbakening van het onderzoek	31
1.5 Data	31
1.6 Leeswijzer	33
2 'Het' gevoel van onveiligheid	36
2.1 De aard en omvang van onveiligheidsbeleving	37
2.2 Typologie van onveiligheidsbeleving	53
2.3 Profielschets van veiligheidsbelevers	59
2.4 Samenvattend: angst speelt een eigen rol in de veiligheidsbeleving	64
3 Determinanten van angst voor slachtofferschap	68
3.1 Conceptueel model volgens de gelegenheidstheorie	69
3.2 Conceptueel model getoetst: operationalisatie	85
3.3 Angst voor slachtofferschap: resultaten	89
3.4 Gevoel van onveiligheid: resultaten	99
3.5 De verschillen samengevat	102
Summary, conclusions and policy implications	106
Literatuur	122
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	130

Voorwoord

Deze publicatie over angst voor slachtofferschap past in een traditie van scp-onderzoek naar subjectieve (on)veiligheid. In deze onderzoekslijn was het rapport *Angstige burgers* (Oppelaar en Wittebrood 2006) een beeldbepalende studie naar de determinanten van onveiligheidsgevoelens. In de loop van de jaren hebben we niet alleen aandacht besteed aan de omvang van en de verklaring voor onveiligheidsgevoelens, maar ook aan de bevolkingsgroepen die er het meest mee te maken hebben, en aan de aard van de (on)veiligheidsbeleving, die tussen mensen uiteenloopt. In de huidige studie worden vragen naar de aard, omvang, doelgroepen en determinanten samengebracht, specifiek gericht op angst voor slachtofferschap als een van de meest urgente aspecten van de veiligheidsbeleving.

Zoals gebruikelijk in Nederlands onderzoek wordt in onze studies overwegend gebruikgemaakt van de standaardvraag uit de opeenvolgende Veiligheidsmonitors (vm) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS): ‘Voelt u zich wel eens onveilig?’. Ook het beleid om de subjectieve (on)veiligheid van Nederlandse burgers te verbeteren, is gebaseerd op deze algemene indicator. Dit beleid heeft zijn doel bereikt als het aandeel mensen dat zich wel eens onveilig voelt in 2017 met 10% is afgenomen ten opzichte van 2012. Door de algemene formulering kunnen de antwoorden op deze standaardvraag uiteenlopende betekenissen hebben. Zijn mensen echt bang? Of kiezen ze er alleen maar voor het zekere voor het onzekere te nemen? Hebben ze de indruk dat er veel criminaliteit in hun omgeving is? Of zijn ze vooral van mening dat de Nederlandse samenleving onvoldoende wordt beschermd tegen veiligheidsrisico's of andere maatschappelijke problemen?

Door deze verschillende interpretaties van de standaardvraag is niet zeker dat een eventuele succesvolle afname met 10% van het onveiligheidsgevoel de meest belastende problematiek voor burgers zal verlichten. In navolging van de internationale literatuur die *fear of crime* in onderzoek en beleid centraal stelt, gaan we na of angst voor slachtofferschap ook een alternatieve leidraad voor Nederlands beleid zou kunnen zijn. Voortbouwend op *Angstige burgers* wordt in dit rapport een conceptueel model van angst voor slachtofferschap uitgewerkt en getoetst, waardoor we risicofactoren van angst voor slachtofferschap kunnen aanwijzen. De mate waarin die risicofactoren van die van het algemene gevoel van onveiligheid verschillen, geeft aanknopingspunten voor accentwijzigingen in het huidige beleid. Naast ruimtelijke maatregelen komen vooral ook sociale maatregelen in beeld. Om de theoretische verkenningen rond angst voor slachtofferschap en de determinanten daarvan in deze studie empirisch te toetsen, wordt gebruikgemaakt van een eenmalige module geheel gewijd aan veiligheidsbeleving in de enquête Emancipatie-opinies 2012 (EMOP'12), die het Sociaal en Cultureel Planbureau (scp) ontwikkelde in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (ocw). De auteurs zijn Katia Begall zeer erkentelijk voor de intensieve samenwerking bij de ontwikkeling van deze module.

Ook danken zij Renée Römken, Diederik Cops en Karin Wittebrood voor hun feedback in deze ontwikkelfase.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting, conclusies en beleidsimplicaties

Angst voor slachtofferschap, een alternatieve leidraad voor beleid

5.1 Samenvatting van de onderzoeksbevindingen

Gevoelens van onveiligheid moeten in 2017 met 10% zijn afgenomen ten opzichte van 2012, toen 37% van de Nederlanders aangaf zich wel eens onveilig te voelen. Dit heeft het ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ) zich concreet ten doel gesteld (TK 2013/2014). Volgens de meest recente cijfers van 2016 voelt 35% zich wel eens onveilig. Ook voor 2014 streefde VenJ naar een reductie van 10% ten opzichte van 2010 (TK 2012/2013a). Dit werd met een afname met 8% van 39% in 2010 naar 36% in 2014 net niet gerealiseerd.

Deze beleidsaandacht voor subjectieve veiligheid is niet nieuw: al sinds de eeuwwisseling drukt ongenoegen over de gevolgen van criminaliteit voor het fysieke en emotionele welbevinden van burgers een belangrijk stempel op het politieke debat. Er werd sterk ingezet op zichtbare maatregelen tegen juist die vormen van criminaliteit waarmee burgers in de publieke ruimte te maken konden krijgen, ook vanwege het geruststellende effect dat van deze zichtbaarheid zou uitgaan (TK 2002/2003). Een streefcijfer werd destijds niet geformuleerd.

Hoe het gevoel van onveiligheid zich ontwikkelt, wordt gemeten met de standaardvraag die al jaren in de opeenvolgende Veiligheidsmonitors wordt gebruikt: 'Voelt u zich wel eens onveilig?'. Deze algemene vraagstelling geeft de stand van zaken weer van het onbehagen dat Nederlanders in relatie tot veiligheid ervaren. Bij sommigen zou dit onbehagen de vorm van angst voor slachtofferschap kunnen aannemen, anderen drukken hiermee misschien uit dat criminaliteit volgens hen te vaak voorkomt in hun buurt, weer anderen kunnen het over de veiligheidssituatie in Nederland hebben en of deze situatie adequaat wordt aangepakt. Onveiligheidsbeleving kan worden beschouwd als een attitude en is onder te verdelen in een affectieve (bv. angst), cognitieve (bv. risicoperceptie en opvattingen) en conatieve dimensie (gedrag) (Fattah en Sacco 1989). Daarnaast kunnen mensen onveiligheid als een persoonlijk of maatschappelijk probleem ervaren, wat een andere invulling aan elke dimensie geeft. Mensen kunnen bijvoorbeeld angstig zijn voor een persoonlijke dreiging of juist boos of verdrietig over criminaliteit als maatschappelijk probleem (affectief); ze kunnen het risico op een persoonlijke dreiging als hoog inschatten, of van mening zijn dat gedragsnormen te vaak met voeten worden getreden (cognitief), of ze kunnen vermijdingsgedrag vertonen om een dreiging uit de weg te gaan of via stemgedrag een bepaalde politieke partij in het zadel proberen te helpen die daadkrachtig optreedt tegen criminaliteit (conatief). Uit een bevestigend antwoord op de standaardvraag is dus niet met zekerheid op te maken vanuit welke invalshoek mensen zeggen dat ze zich wel eens onveilig voelen; dit kan sterk tussen mensen variëren.

De gerealiseerde afname van het onveiligheidsgevoel sinds 2010 betekent niet automatisch dat de onveiligheidsgevoelens die voor mensen het meest emotioneel belastend zijn,

zijn weggenomen. Omdat het aandeel mensen dat zich wel eens onveilig zegt te voelen een onbekende variatie aan veiligheidsbeleving ervaart, is niet te zeggen in hoeverre beleid dat zich richt op een reductie van dit algemene gevoel van onveiligheid vooral ‘laaghangend fruit’ weet te plukken. Van beleid mag echter worden verwacht dat het *ten minste* ook de ernstigste problematiek probeert te verlichten. Dat impliceert dat de prioriteit niet zou moeten liggen bij de aanpak van gevoelens van onveiligheid die incidenteel zijn of soms zelfs functioneel zijn (omdat ze mensen waakzaam maken), of bij de inschattingen van of meningen over de veiligheidssituatie van mensen die hiervoor eigenlijk niet bang zijn. De onduidelijkheid over de opbrengst van het huidige beleid was de motivatie om in deze studie het fenomeen ‘angst voor slachtofferschap’ te verkennen als alternatieve leidraad voor beleid dat de subjectieve veiligheid van de Nederlandse bevolking probeert te verbeteren. Angst voor slachtofferschap raakt volgens ons directer aan de ernst van de problematiek, omdat deze angst niet zomaar een perceptie, mening of zorg is, maar een negatieve emotie die ontstaat doordat mensen zich daadwerkelijk bedreigd voelen. Hiermee sluiten we aan bij de internationale literatuur die *fear of crime* centraal stelt in onderzoek en beleid ten behoeve van subjectieve sociale veiligheid.

Om vast te stellen of een focus op angst voor slachtofferschap van toegevoegde waarde kan zijn voor onderzoek en beleid, hebben we ons allereerst de vraag gesteld of de veiligheidsbeleving van mensen met angst voor slachtofferschap fundamenteel afwijkt van de veiligheidsbeleving van mensen met een algemeen gevoel van onveiligheid (waarvan men nu uitgaat in het beleid). Als dat het geval blijkt te zijn, dan pleit dat ervoor om in het beleid een bewuste keuze te maken tussen beide indicatoren van subjectieve veiligheid, afhankelijk van de beleidsdoelstelling. Is de doelstelling dat minder mensen angst hebben voor slachtofferschap van criminaliteit dan zouden ook de mensen met angst voor slachtofferschap als uitgangspunt van onderzoek en beleid genomen moeten worden. De algemene standaardvraag kan aanvullend worden gebruikt als samenvattende maat voor een onbestemd onbehagen over veiligheid dat in de Nederlandse samenleving heerst.

De toegevoegde waarde van een focus op angst voor slachtofferschap hebben we verkend door de aard, omvang en determinanten van deze angst te vergelijken met die van het algemene gevoel van onveiligheid, en met andere aspecten van veiligheidsbeleving die ertoe kunnen leiden dat mensen zich ‘wel eens onveilig voelen’. Die vergelijking van indicatoren vormde de rode draad in dit rapport. De indicator voor angst voor slachtofferschap die we daarbij gebruikten, is een misdrijfspecifieke vraag naar een werkelijke angstervaring: ‘Hieronder ziet u verschillende vormen van geweld en/of agressie. In welke mate hebt u zich in de afgelopen twaalf maanden angstig gevoeld, omdat u slachtoffer zou kunnen worden van [een van acht verschillende misdrijven]?’ De acht misdrijven zijn: inbraak (terwijl men aanwezig resp. afwezig is in huis), beroving met geweld (door een onbekende dader), mishandeling (door een onbekende resp. een bekende dader), seksuele agressie (door een onbekende resp. een bekende dader) en geestelijke mishandeling (door een bekende). Samen met vragen naar onder meer de cognitieve en gedragsmatige aspecten van veiligheidsbeleving zijn deze misdrijfspecifieke vragen opgenomen in een omvangrijke module over subjectieve veiligheid en slachtofferervaringen binnen de enquête Emancipa-

tie-opinies 2012 (EMOP'12). We bespreken hierna de onderzoeksvragen die we met deze data hebben beantwoord, en vatten per vraag de onderzoeksanpak en bevindingen beknopt samen.

Vraag 1

In welke mate ervaren mensen angst voor slachtofferschap en hoe belastend is dit in hun dagelijks leven? Hoe verhoudt de omvang van deze problematiek zich tot algemene, cognitieve en gedragsmatige dimensies van onveiligheidsbeleving?

De algemene, affectieve, cognitieve en gedragsmatige onveiligheidsbeleving komen volgens EMOP'12 in verschillende mate voor onder de Nederlandse bevolking. Ruim een derde van de respondenten voelde zich in het algemeen wel eens onveilig (35% volgens EMOP'12 en 37% volgens de Veiligheidsmonitor 2012), terwijl krap een kwart (24%) aangaf zich in het voorgaande jaar behoorlijk tot erg angstig te hebben gevoeld voor ten minste een van acht misdrijven (affectief), en krap een tiende (9%) schatte de kans op ten minste een van acht misdrijven behoorlijk tot zeer hoog in (cognitief).

Situationele angst (een angstig gevoel op een specifieke locatie en/of op een specifiek moment) leidt bij 19% van de mensen niet tot enige gedragsaanpassing (conatief). Zij kiezen ervoor deze gevoelens te negeren. Bij een grote groep van 49% zorgen deze gevoelens ervoor dat mensen de situatie niet vermijden, maar wel hun gedrag aanpassen. Ze kunnen bijvoorbeeld hun pas versnellen, hun telefoon bij de hand houden, oogcontact vermijden of juist extra om zich heen kijken, enzovoort. Ten slotte gaat 16% de situatie volledig uit de weg vanwege het vermeende veiligheidsrisico.

Angst voor slachtofferschap is niet altijd situationeel ingegeven en laat zich dan ook niet altijd afschudden zodra de situatie zich niet meer voordoet. Angst kan een blijvender stempel achterlaten en mensen in hun dagelijks leven blijven achtervolgen. Van alle Nederlanders ervaart 8% angst voor slachtofferschap die in enige mate doorwerkt en 5% angst die in (heel) sterke mate doorwerkt op hoe ze zich in het dagelijks leven *voelen* (opgeteld 13%). Van 7% van alle Nederlanders wordt het dagelijks *gedrag* in enige mate en van 4% in (heel) sterke mate door angst voor slachtofferschap beïnvloed (11%). Samengenomen komt dit neer op 15% van de Nederlandse bevolking van wie het dagelijks leven in enige of sterkere mate door angst voor slachtofferschap wordt beïnvloed, gevoelsmatig of gedragsmatig.

Vergeleken met de aanzienlijke groep Nederlanders die in de jaarlijkse Veiligheidsmonitors aangeeft zich wel eens onveilig te voelen (ruim een derde), heeft dus een relatief kleine groep te maken met een veiligheidsbeleving die hun mentale of fysieke bewegingsvrijheid beïnvloedt. Terwijl het algemene gevoel van onveiligheid voor een deel van hen slechts tijdelijk ongemak kan betekenen of vooral een attitude weergeeft, heeft deze kleinere groep te kampen met de dagelijkse gevolgen van hun angst. Als het ministerie van VenJ ervoor weet te zorgen dat in 2017 10% minder mensen zich wel eens onveilig voelen dan in 2012, is niet zonder meer te verwachten dat juist de Nederlanders die worden achtervolgd door angst tot deze 10% zullen behoren. Aannemelijker is dat mensen met minder diepgewortelde onveiligheidsgevoelens deze dankzij algemene beleidsmaatregelen kwijtraken.

Sommige mensen worden achtervolgd door angst doordat ze zich bewust zijn van een reële dreiging: ze lopen een hoger risico om slachtoffer te worden en hun functionele angst waarschuwt hen hiervoor (Goffman 1971). Beleid dat die angst wil wegnemen, zal zich dan eerst op de objectieve dreiging moeten richten. Niet maatregelen gericht op de subjectieve veiligheid, maar gericht op criminaliteitsbestrijding zijn hier het meest kansrijk. Voor anderen die in het dagelijks leven door angst worden achtervolgd, is er misschien geen sprake van een reële dreiging, waardoor hun angst disfunctioneel kan worden genoemd. Deze groep is juist wel gebaat bij maatregelen die direct gericht zijn op het verbeteren van de subjectieve veiligheid. Op mogelijke aanknopingspunten daarvoor komen we in de beantwoording van onderzoeksvragen 4 en 5 naar determinanten van angst en het algemene gevoel van onveiligheid terug.

Vraag 2

In hoeverre is angst voor slachtofferschap een onderscheidende dimensie van veiligheidsbeleving?

Algemene onveiligheidsgevoelens, de percepties van kans op en ernst van slachtofferschap (samen de risicoperceptie), angst voor slachtofferschap en de dagelijkse impact van die angst komen niet in dezelfde mate voor onder de Nederlandse bevolking, zoals we in de beantwoording van onderzoeksvraag 1 hebben toegelicht. Bovendien blijken deze verschillende aspecten van onveiligheidsbeleving niet voor iedereen hetzelfde te betekenen.

Uit een verkennende factoranalyse van de antwoorden van EMOP'12 blijkt dat mensen die zich in het algemeen wel eens onveilig voelen niet automatisch ook angst hebben ervaren voor slachtofferschap van specifieke misdrijven (affectief), en andersom. Ook is het niet zo dat de mensen die zich wel eens onveilig voelen of de mensen met angst automatisch ook de kans op slachtofferschap of de ernst van slachtofferschap hoog inschatten, en andersom. Bovendien betekenen zowel algemene gevoelens van onveiligheid als angst voor slachtofferschap niet automatisch dat mensen hiervan in het dagelijks leven gevolgen ervaren.

In twee gevallen is er wel samenhang gevonden tussen enkele van de onderscheiden vormen van veiligheidsbeleving. Ten eerste blijkt angst voor slachtofferschap nauw verbonden met de gepercipieerde kans op slachtofferschap, wanneer het slachtofferschap in de persoonlijke sfeer betreft. Als het gaat om mogelijk slachtofferschap door een dader die een bekende is, of om inbraak in het eigen huis, dan betekent een hoge (resp. lage) ingeschatte kans ook een sterke (resp. zwakke) angst. Dit impliceert dat mensen soms zonder aanleiding bang kunnen zijn voor het onbekende, maar veel minder vaak 'zomaar' bang zijn voor het bekende.

Ten tweede blijkt het algemene gevoel van onveiligheid, waarvan de invulling die mensen hieraan geven varieert, deels samen te vallen met angstige momenten op bepaalde publieke locaties en tijdstippen. In het onderscheid tussen dit situationele gevoel van onveiligheid in de publieke ruimte en de angst voor slachtofferschap van specifieke misdrijven is het onderscheid herkenbaar tussen 'vormloze angst' (Fattah 1993; Figgie 1980) ofwel bezorgdheid (Taylor en Hale 1986) over veiligheid rond het huis, de buurt en de bredere gemeenschap, en een concrete of acute angst voor een specifiek misdrijf.

Er is dus enerzijds een onderscheid gevonden tussen onveiligheidsgevoelens in de publieke ruimte en angst voor slachtofferschap, en anderzijds tussen angst voor slachtofferschap en cognitieve vormen van veiligheidsbeleving (behalve in de persoonlijke omgeving). Dit bevestigt het belang om angst voor slachtofferschap te bestuderen met een specifiekere indicator dan de algemene standaardvraag ‘Voelt u zich wel eens onveilig?’ waarmee de veiligheidsbeleving in Nederland doorgaans wordt bevraagd.

Vraag 3

In welke combinaties komen angst voor slachtofferschap en andere dimensies van onveiligheidsbeleving in de bevolking voor en bij welke sociaal-demografische groepen?

De (on)veiligheidsbeleving kent dus meerdere aspecten of dimensies, die onafhankelijk van elkaar kunnen optreden. Deze losse elementen vormen in verschillende combinaties een beleving van veiligheid die varieert tussen verschillende personen. De vraag die we vervolgens met behulp van latenteklasseanalyse hebben onderzocht, is in welke combinaties deze elementen in de praktijk voorkomen. Door middel van multinomiale logistische regressie is nagegaan bij welke bevolkingsgroepen deze combinaties voorkomen.

Er blijken vier varianten van onveiligheidsbeleving te onderscheiden. De meest voorkomende variant is in dit rapport ‘onbevreesd’ genoemd; met de term *vrees* omvatten we de combinatie van angst voor slachtofferschap met de verwachting dat slachtofferschap ook waarschijnlijk is (kansperceptie). Tot de onbevreesden behoort de grootste groep van ruim 70% van de bevolking, die weinig angst voor slachtofferschap ervaart, evenmin als enige andere dimensie van veiligheidsbeleving. Vrouwen, gelovigen, pvv-, sp- en niet-stemmers (vergeleken met vvd-stemmers) hebben een kleinere kans om onbevreesd te zijn.

De tweede variant is ‘bevreesd in de nabije kring’ en kenmerkt de veiligheidsbeleving van 19% van de bevolking. Deze mensen hebben bovenmatige angst voor slachtofferschap in de persoonlijke sfeer en achten de kans hierop reëel. Ze zijn bevreesd voor inbraken thuis of voor geweld door daders die ze kennen. Ook voelen ze zich vergeleken met de andere groepen relatief onveilig op specifieke locaties (mogelijk juist in en rond het huis en waar ze gevreesde bekenden tegen het lijf kunnen lopen). Vrouwen, gelovigen, sp- en niet-stemmers (vergeleken met vvd-stemmers) hebben een grotere kans op vrees in de nabije kring.

Bij de derde variant van onveiligheidsbeleving speelt angst voor slachtofferschap een overheersende rol. Dit raakt een veel kleinere groep, namelijk 5% van de bevolking. Deze mensen ervaren alleen bovenmatige angst voor slachtofferschap, waarvan ze ook dagelijkse impact ondervinden, terwijl ze het risico hierop nauwelijks reëel vinden. We spreken dan ook van ‘angstig zonder vrees’. Lageropgeleiden en huurders hebben een grotere kans om tot deze groep te behoren.

De vierde variant betreft de veiligheidsbeleving van 4% van de bevolking en is samen te vatten als ‘achtervolgd door vrees’. Deze mensen worden in het dagelijks leven achtervolgd door een onveiligheidsbeleving waarin vrijwel alle elementen overmatig aanwezig zijn. Deze mensen schatten in het bijzonder de kans op slachtofferschap hoog in en zijn er

bovendien heel bang voor, ondervinden daar dagelijkse gevolgen van en ervaren veel situationele gevoelens van onveiligheid. Daarbij lijkt (juist) niet de persoonlijke omgeving, maar de publieke ruimte aanleiding te geven voor de angst, de risicoperceptie en een gevoel van onveiligheid. Het gaat vaker om vrouwen, mensen zonder werk en mensen die op de PvdA denken te gaan stemmen (vergeleken met vvd-stemmers).

Kortom, de angst voor slachtofferschap speelt een eigen rol in elk van de vier varianten van (on)veiligheidsbeleving die zijn vastgesteld onder de Nederlandse bevolking. Angst komt in verschillende combinaties met andere aspecten van subjectieve veiligheid voor. Ook blijken sommige groepen in de bevolking gevoeliger voor bepaalde varianten. Om de risicofactoren van angst voor slachtofferschap te identificeren, is het daarom van belang angst eigenstandig te bestuderen, weliswaar in samenhang met andere aspecten van onveiligheidsbeleving. De risicofactoren kunnen vervolgens als aanknopingspunten dienen voor beleid om deze gevoelens van angst terug te dringen.

Vraag 4

Welke individuele en omgevingskenmerken zijn van invloed op angst voor slachtofferschap en de mate waarin angst als belastend wordt ervaren?

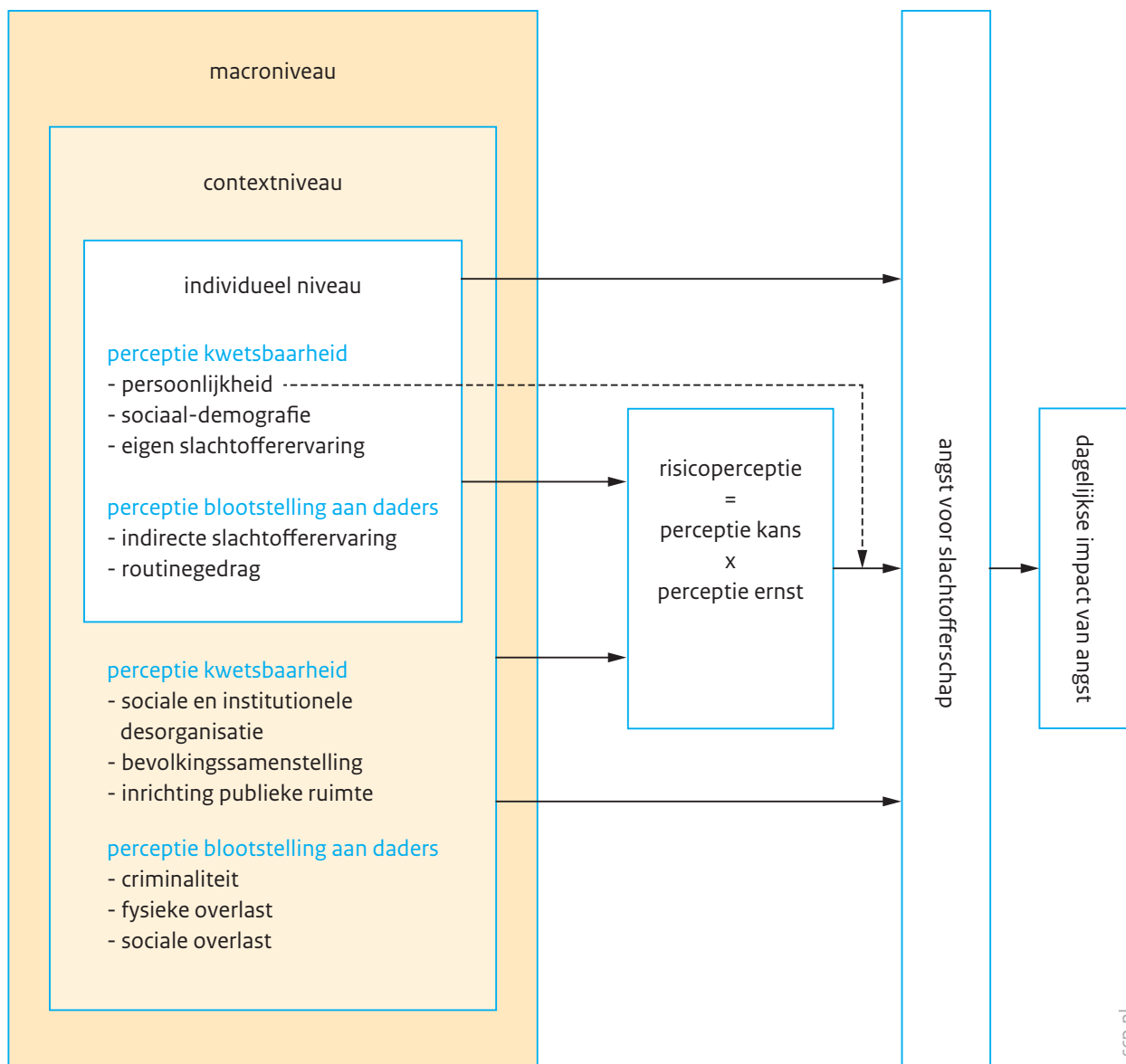
Op basis van literatuuronderzoek hebben we een conceptueel model ter verklaring van angst voor slachtofferschap opgebouwd. Hierin staat de criminologische gelegenheidstheorie centraal. De gelegenheidstheorie (Cohen en Felson 1979) gaat ervan uit dat criminaliteit wordt veroorzaakt door:

- de aanwezigheid van en blootstelling aan (mogelijke) daders;
- de aanwezigheid van aantrekkelijke doelwitten;
- de technische en sociale bescherming van de doelwitten.

Deze drie gelegenheidsfactoren kunnen worden gedefinieerd op zowel het individuele als het contextuele niveau; in ons onderzoek is dat het buurtniveau (Wilcox Rountree et al. 2003). Naarmate iemand de indruk heeft dat men zelf of de buurt waarin men woont meer blootgesteld is aan mogelijke daders, een aantrekkelijker doelwit is, of minder beschermd is, ontstaat de indruk dat er meer risico is op slachtofferschap. In de gelegenheidstheorie wordt verondersteld dat de (cognitieve) risicoperceptie voorafgaat aan de (affectieve) angst voor criminaliteit, ofwel er een voorwaarde voor is.

Figuur S.1

Conceptueel model van angst voor slachtofferschap

In ons conceptueel model vatten we de gevreesde aantrekkelijkheid als doelwit en het gevreesde gebrek aan bescherming uit de gelegenheidstheorie samen onder 'de perceptie van kwetsbaarheid'. Grofweg worden psychologische persoonlijkheidskenmerken op individueel niveau (zoals ervaren stressgevoeligheid en ervaren weerbaarheid) van invloed verondersteld op de perceptie van kwetsbaarheid, alsmede sociaal-demografische kenmerken (fysieke, sociale of financiële kwetsbaarheid) en persoonlijke slachtofferervaringen. Op buurtniveau wordt de perceptie van kwetsbaarheid volgens de literatuur beïnvloed door de mate van sociale en institutionele integratie: de mate waarin de lokale gemeenschap een hecht netwerk van sociale cohesie en collectieve zelfredzaamheid vormt ter bescherming tegen externe dreiging, en de mate waarin men erop vertrouwt dat de politie of gemeente bescherming kan bieden. Hiermee nauw verbonden is de sociale samenstelling van de buurtbevolking: de aanwezigheid van verschillende bevolkingsgroepen zou

een direct effect kunnen hebben op de angst van bepaalde groepen, maar kan ook via (een gebrek aan) sociale integratie invloed uitoefenen. Ten slotte kan de inrichting van de publieke ruimte van invloed zijn op de gepercipieerde kwetsbaarheid van de omgeving. Mensen kunnen in een open, overzichtelijke omgeving bijvoorbeeld veel sneller zien waar vluchtroutes zijn en hebben ook meer tijd om gevaar te zien aankomen en erop te anticiperen.

De gepercipieerde blootstelling aan daders, het andere criterium volgens de gelegenheidstheorie, zou op individueel niveau worden bepaald door indirecte slachtofferervaringen die mensen opdoen uit de media of uit verhalen in de sociale omgeving. Hierdoor zouden mensen zich bewust kunnen worden van incidenten die ook hun kunnen overkomen. Ook de mate waarin men geneigd is in de dagelijkse routine risico's te nemen, kan van invloed zijn op de mate waarin men zich bewust is van bedreigende anderen. De causaliteit is hier echter de grote vraag: gaat men risico's uit de weg omdat men overal dreiging ziet, of komt men nooit in bedreigende situaties doordat men geen risico's neemt? Op buurtniveau wordt ervan uitgegaan dat het feitelijke niveau van criminaliteit, samen met de perceptie van sociale en fysieke buurtproblemen, van invloed is op de gepercipieerde blootstelling aan daders en daarmee op angst voor slachtofferschap.

Het conceptueel model toetsten we met structurele vergelijkingenmodellen (SEM) waarin onze misdrijf- en ervaringspecifieke vraagstelling als indicator van angst voor slachtofferschap is gebruikt. Een eerste bevinding is dat angst voor slachtofferschap veruit het sterkst wordt beïnvloed door een hoge risicoperceptie, zoals ook in het conceptueel model wordt verondersteld. Dat geldt voor angst voor onbekende daders, en zeker voor angst voor daders die men kent. Ook vonden we bevestiging van de mediërende functie van risicoperceptie, conform het conceptueel model: een hoge risicoperceptie verklaart waarom vrouwen angstiger zijn voor geweld door onbekenden. Daarnaast draagt de risicoperceptie bij aan de verklaring van de angst van mensen die al eens slachtoffer zijn geweest en van mensen die zich minder stressbestendig en minder weerbaar voelen.

En aantal individuele kenmerken hangt samen met zowel angst voor onbekende als voor bekende daders. Een gevoeld gebrek aan weerbaarheid blijkt een risicofactor voor beide typen angst. Binnen de sociaal-demografische kenmerken zijn een lager opleidingsniveau, bisexualiteit en wonen in een huurwoning risicofactoren voor beide typen angst. Hetzelfde geldt voor eigen geweldservaringen. Het effect van al deze risicofactoren op angst voor slachtofferschap wordt in het conceptueel model verklaard met behulp van het gevoel van individuele kwetsbaarheid. Opvallend is verder dat beide typen angst door geen van de veronderstelde risicofactoren op buurtniveau worden beïnvloed.

Er zijn duidelijk ook verschillen tussen de risicofactoren van angst voor onbekenden en voor bekenden. Deze manifesteren zich ten eerste tussen sociaal-demografische groepen. Zo is leeftijd wel op beide van invloed, maar op een andere manier. Terwijl jongeren (16-24 jaar) meer angst ervaren voor *onbekenden* dan mensen van middelbare leeftijd (25-54 jaar), zijn 65-plussers vaker dan jongeren bang voor *bekenden*. Angst voor

onbekenden komt daarnaast vaker voor bij mensen die hun werkzame leven hebben voltooid. Angst voor bekenden komt juist vaker voor bij mannen (als de risicoperceptie van mannen en vrouwen gelijk zou zijn) en bij gelovigen, en minder vaak bij scholieren/studenten. Ten tweede blijkt de psychologische stressgevoeligheid wel een risicofactor van angst voor onbekenden, maar niet van angst voor bekenden. Ten derde blijken slachtoffer-ervaringen anders uit te werken op beide typen angst. Mensen die zelf slachtoffer van seksuele agressie zijn geweest, ervaren meer angst voor *bekenden*, wat in het conceptuele model wordt verklaard doordat deze mensen zich door hun ervaringen kwetsbaarder zijn gaan voelen. Mensen die in hun bredere kennissenkring met slachtoffers te maken hebben gehad, ervaren juist meer angst voor *onbekenden*. Dit verklaarden we doordat zij zich bewuster zijn geworden van het feit dat criminaliteit voorkomt in hun omgeving en dat ook zij hieraan kunnen worden blootgesteld.

Een laatste verschil tussen beide typen angst betreft de impact op het dagelijks leven. In het geval van slachtofferschap door *onbekenden* is het de angst die een grote dagelijkse impact heeft; de risicoperceptie (het idee dat er een reële dreiging is) doet er niet of nauwelijks toe. In het geval van slachtofferschap door *bekenden* heeft de risicoperceptie een minstens zo sterke dagelijkse impact als de angst zelf. Hiermee wordt nogmaals bevestigd dat de risicoperceptie van centraal belang is voor het begrip van angst voor de eigen sociale omgeving, zoals bij huiselijk geweld.

Vraag 5

In hoeverre wijken de determinanten van angst voor slachtofferschap af van die van een algemeen gevoel van onveiligheid?

Het conceptueel model ter verklaring van angst voor slachtofferschap toetsten we niet alleen met de misdrijf- en ervarings specifieke vraag als indicator van angst voor slachtofferschap, maar ook met de algemene standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?'. De input van de structurele vergelijkingen modellen was gelijk, dat wil zeggen: we voerden dezelfde set veronderstelde risicofactoren in, maar de uitkomst van deze empirische modellen was anders. De belangrijkste verschillen zijn hierna weergegeven.

Risicoperceptie

Op beide typen veiligheidsbeleving gaan sterke effecten uit van de cognitieve risicoperceptie. Deze effecten zijn het sterkst voor angst, in het bijzonder angst voor bekenden, en minder sterk voor het gevoel van onveiligheid. Mensen die angstig zijn voor bekenden zijn dat niet zomaar, maar denken het vaakst ook dat er een reële dreiging is waaruit deze angst voorkomt; mensen die zich wel eens onveilig voelen, zien zo'n reële dreiging het minst vaak.

Sociaal-demografische kenmerken

Van de individuele risicofactoren blijken sociaal-demografische kenmerken vaker relevant voor angst voor slachtofferschap dan voor een algemeen onveiligheidsgevoel (gecontroleerd voor risicoperceptie). Bovendien worden beide typen veiligheidsbeleving door heel

andere sociaal-demografische kenmerken bepaald. Lageropgeleiden blijken angstiger dan hogeropgeleiden, maar beide groepen voelen zich even (on)veilig. Jongeren zijn angstiger voor geweld door onbekenden dan mensen van middelbare leeftijd, maar deze groepen voelen zich even (on)veilig. 65-plussers zijn angstiger voor geweld door bekenden dan jongeren, maar beide groepen voelen zich net zo (on)veilig. Ook gelovigen zijn angstiger voor geweld door bekenden, maar ze voelen zich net zo (on)veilig als niet-gelovigen. Gepensioneerden zijn enerzijds angstiger voor geweld door onbekenden, maar voelen zich anderzijds (net als niet-werkenden) juist minder onveilig dan de werkende bevolking. We hebben het effect van sociaal-demografische risicofactoren theoretisch verklaard vanuit het idee dat sommige bevolkingsgroepen zich fysiek, sociaal of financieel kwetsbaarder voelen. Deze gevoelde kwetsbaarheid blijkt vooral van belang voor angst voor persoonlijk slachtofferschap, meer dan voor een algemener gevoel van onveiligheid. Deze gevonden effecten van kwetsbaarheid worden bovendien niet verklaard door een hogere risicoperceptie of een lager gevoel van weerbaarheid van sommige sociaal-demografische groepen, samen bekend als de risicogevoeligheid. Hiervoor is in het onderzoek namelijk gecontroleerd.

Psychologische kenmerken

De risicofactor stressgevoeligheid, ook verklaard door een gevoel van persoonlijke kwetsbaarheid, heeft ook een andere uitwerking op beide typen veiligheidsbeleving. Daarbij is vooral het effect van stressgevoeligheid op een gevoel van onveiligheid opvallend. Van geen ander persoonskenmerk gaat een sterker effect uit op de vraag of men zich wel eens onveilig voelt. Voor angst voor onbekenden is stressgevoeligheid een veel zwakkere risicofactor, en voor angst voor bekenden helemaal niet. De psychologische kenmerken weerbaarheid en geluksgevoel maken geen onderscheid tussen angst en een onveiligheidsgevoel; geluksgevoel omdat het op beide geen direct effect heeft, weerbaarheid omdat het op beide een vergelijkbaar effect heeft.

Eigen en indirecte slachtofferervaringen

Eigen en indirecte slachtofferervaringen werken beide typen onveiligheidsbeleving in de hand, maar elk in een andere verhouding. Terwijl indirecte slachtofferervaringen (meer dan eigen ervaringen) een belangrijk effect hebben op een gevoel van onveiligheid, zijn zulke indirecte ervaringen juist van ondergeschikt belang voor angst voor onbekenden en doet alleen zelf ervaren slachtofferschap ertoe voor angst voor bekenden.

Buurtveiligheid

Geen van de veronderstelde risicofactoren op buurtniveau had invloed op de angst voor persoonlijk slachtofferschap. De veiligheid van de buurt is daarentegen wel van invloed op een algemeen (on)veiligheidsgevoel. Vergelijkbaar met het effect van indirecte slachtofferervaringen kan het effect van de (objectieve en subjectieve) buurtveiligheid worden geduïd aan de hand van de signalen van criminele activiteit die de woonomgeving aan bewoners afgeeft. Zowel indirecte slachtofferervaringen als de (perceptie van) buurtveiligheid blijken

vooral dan wel uitsluitend van invloed op een algemeen gevoel van onveiligheid. Het belang van de ruimtelijke omgeving voor het gevoel van onveiligheid wordt eveneens ondersteund door de eerdere bevinding dat een gevoel van onveiligheid eenzelfde factor vormt met, en dus nauw samenhangt met locaties die als bedreigend worden ervaren. Dit kwam ook bij de beantwoording van onderzoeksvraag 2 aan de orde.

Impact

Ten slotte ervaren mensen die angst hebben voor slachtofferschap door onbekende daders een grotere impact op het dagelijks leven dan mensen die zich wel eens onveilig voelen. Ten aanzien van bekenden lijkt de risicoperceptie minstens zo bepalend voor de dagelijkse impact als de angst zelf.

Samenvatting

Angst voor slachtofferschap hangt sterker samen met sociaal-demografische eigenschappen en risicoperceptie, terwijl het algemene gevoel van onveiligheid sterker wordt gevoed door een stressgevoelige persoonlijkheid en door *indirecte* slachtofferervaringen in de sociale of fysieke omgeving. Als we deze resultaten terugkoppelen naar het conceptueel model, dan kunnen we concluderen dat angst voor slachtofferschap overwegend afhangt van een gevoel van kwetsbaarheid op individueel niveau en van de risicoperceptie. Omgevingssignalen van mogelijke blootstelling aan daders hebben minder invloed, en de buurt nog minder. Voor het algemene gevoel van onveiligheid leggen juist deze omgevingssignalen van de mogelijke aanwezigheid van daders (zowel op individueel als op buurniveau) meer gewicht in de schaal.

S.2 Implicaties voor beleid

Uit dit onderzoek is duidelijk geworden dat de risicofactoren van angst voor slachtofferschap niet dezelfde zijn als die van een algemeen gevoel van onveiligheid. Dat betekent ook dat de aanknopingspunten voor beleid anders zijn wanneer het doel is om angst voor slachtofferschap te bestrijden, dan wanneer het doel is om algemene gevoelens van onveiligheid terug te dringen. Sterker nog, voor het bestrijden van angst blijkt het bovendien zeer relevant om te weten of de angst wordt veroorzaakt door het onbekende of door de dreiging van bekenden in de eigen nabije omgeving. Onze bevindingen pleiten voor een driesporenbeleid: beleid dat niet alleen is gericht op de feitelijke criminaliteit en op de fysieke omgeving (waarop de nadruk van het huidige beleid ligt), maar ook op de bevolkingsgroepen waarbinnen angst voor slachtofferschap zich concentreert. Terwijl de subjectieve veiligheid nu hoofdzakelijk tot het takenpakket van het ministerie van Veiligheid en Justitie wordt gerekend, biedt interdepartementale afstemming, in het bijzonder met de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws), Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (ocw) en Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw), nieuwe perspectieven. We lichten dit hierna toe.

S.2.1 Angst voor bekenden het vaakst het gevolg van eigen ervaring en risicoperceptie

Angst voor bekenden is veel directer gekoppeld aan de kans op slachtofferschap die mensen denken te hebben. In hoofdstuk 2 constateerden we dat de angst voor slachtofferschap en de ingeschatte kans op slachtofferschap in principe onafhankelijke aspecten van onveiligheidsbeleving zijn, maar zich alleen in het geval van angst voor bekenden (en inbraak in het eigen huis) wél verstrengelen tot iets wat we ‘vrees in de nabije kring’ hebben genoemd. Deze vrees in de nabije kring karakteriseert de onveiligheidsbeleving van 19% van de Nederlandse bevolking. In hoofdstuk 3 constateerden we bovendien dat angst voor bekenden verhoudingsgewijs sterk wordt beïnvloed door de mate waarin mensen denken een risico te lopen en verhoudingsgewijs sterk door eigen slachtofferervaringen. Meer dan angst voor onbekenden, en nog meer dan een algemeen gevoel van onveiligheid, vindt angst voor bekenden dus een directe aanleiding in de dagelijkse realiteit van de betrokkenen. In het bijzonder zijn het ouderen en gelovigen die in hun sociale omgeving vaker een aanleiding zien om specifiek bang te zijn voor bekenden.¹

De aanpak van de subjectieve veiligheid kenmerkt zich door uiteenlopende algemene maatregelen in de publieke ruimte (zoals zichtbaar toezicht, een open inrichting, goede verlichting, begeleide tijdbesteding voor jongeren, aantrekkelijke versiering en groen, snel herstel van vandalisme, snelle schoonmaak van vervuiling, enzovoort). Deze algemene maatregelen gericht op de openbare ruimte zullen vanzelfsprekend weinig effect hebben als mensen bang zijn voor specifieke personen in hun sociale omgeving. Deze illusie heeft de overheid overigens ook niet. Het reduceren van angst voor bekenden is geen beleidsdoel op zich, maar het stoppen en voorkomen van geweld in afhankelijkheidsrelaties (GIA), beter bekend als huiselijk geweld, is dat des te meer. De ministeries van vws (coördinatie), VenJ, ocv en szw werken sinds 2012 samen aan de bestrijding van geweld in afhankelijkheidsrelaties. Deze interdepartementale beleidslijn is gericht op alle vormen van geweld in huiselijke kring, in de professionele sfeer en in de vrijwillige sector. Het GIA-beleid kent drie pijlers: het versterken van de positie van slachtoffers, de straf- en bestuursrechtelijke aanpak van en hulpverlening aan daders, en het doorbreken van intergenerationele overdracht van geweld (TK 2012/2013b). Geweld in afhankelijkheidsrelaties stelt opsporingsinstanties voor de extra moeilijkheid dat het geweld vaak structureel is en zich voor een groot deel achter gesloten deuren afspeelt. Vanwege de persoonlijke relatie met de dader durven, kunnen, of willen slachtoffers veel minder vaak aangifte (te) doen. Een eerste aanknopingspunt voor het wegnemen van angst voor bekenden is dan ook het bevorderen van enerzijds de meldingsbereidheid van betrokkenen en anderzijds de opsporing. Ook de garantie van goede opvang is van doorslaggevend belang, zeker als er bij ingrijpen in de huiselijke situatie geen thuis meer is om naar terug te keren. Voor veel slachtoffers van huiselijk geweld is er geen weg terug, wat hen mogelijk ook tegenhoudt om ermee naar buiten te treden. Sinds de nota *Privé Geweld – Publieke Zaa*k (TK 2001/2002) staat deze verborgen problematiek hoog op de beleidsagenda. In 2004 kreeg de politie bijvoorbeeld de mogelijkheid om een geweldsincident specifiek als huiselijk geweld te registreren. De laatste jaren wordt de aanpak ook steeds meer door wetgeving ondersteund. Het heeft onder

andere een plek verworven in de Wet tijdelijk huisverbod (sinds 2009), in de Wet verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling (Wet meldcode sinds 2013), in de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo), in de Jeugdwet (sinds 2015) (TK 2015/2016), en in de Wet tegengaan huwelijksdwang (sinds 2015).

Gezien dit uitgebreide en samenhangende pakket aan maatregelen dat de overheid al enige tijd inzet om mensen tegen geweld door bekenden te beschermen, volstaan we hier met de conclusie dat de stevige inzet op het bestrijden van de objectieve problematiek (namelijk het daadwerkelijke slachtofferschap door bekenden) de juiste weg lijkt om de subjectieve problematiek (namelijk de angst voor slachtofferschap door bekenden) te verlichten. Aanpak van de objectieve problematiek zal de kans op eigen slachtofferervaringen en een hoge risicoperceptie immers direct verkleinen. We kunnen hier hooguit aan toevoegen dat er in het beleid bijzondere aandacht moet zijn voor signalen onder ouderen en onder mensen in een religieuze omgeving. Deze twee risicogroepen kampen het vaakst met angst die zich op bekenden richt. Ouderen heeft de overheid al in het vizier, wat zich heeft geconcretiseerd in het actieplan Ouderen in veilige handen (TK 2014/2015). Mensen met een religieuze levensovertuiging staan vooralsnog vooral in de aandacht van beleid als ze een niet-westerse achtergrond hebben. Onze dataset liet niet toe na te gaan of dit voor alle religieuze stromingen in gelijke mate geldt. We sluiten dan ook niet uit dat ook mensen met een christelijke achtergrond tot de risicogroep behoren, hoewel het beleid zich niet specifiek op hen richt.

5.2.2 Meer aandacht voor doelgroepenbeleid tegen angst voor slachtofferschap

Algemeen gevoel van onveiligheid

Ruim een derde van de Nederlanders voelt zich wel eens onveilig, krap een kwart is angstig voor slachtofferschap en rond een tiende ondervindt hiervan dagelijks de gevolgen. Met de algemene zichtbare maatregelen in de publieke ruimte, zoals gemeenten bijvoorbeeld wordt aangereikt in de Toolkit veiligheidsbeleving en de Tafel van Twaalf (Eijsink Smeets en Van 't Hof 2010), is het goed mogelijk dat het ministerie van VenJ erin zal slagen de voorgenomen reductie van onveiligheidsgevoelens met 10% tussen 2012 en 2017 te realiseren. Deze studie levert onderbouwing van de beleidskeuze om de publieke ruimte als belangrijk uitgangspunt te nemen voor de aanpak van het algemene gevoel van onveiligheid. In deze studie is immers gebleken dat het algemene gevoel van onveiligheid een sterk ruimtelijke component heeft. Zo stelden we in hoofdstuk 2 vast dat een gevoel van onveiligheid samenvalt met het beangstigende gevoel dat mensen op naargeestige locaties en momenten bekruipt. We vatten dit samen als een situationeel gevoel van onveiligheid. Bovendien bleek in hoofdstuk 3 dat bewoners van buurten waar problemen met veiligheid spelen zich wél vaker onveilig voelen, maar niet vaker angstig zijn voor slachtofferschap. Ook als mensen getuige zijn van slachtofferschap in hun sociale omgeving (onder andere onder buurtgenoten) leidt dit veel sterker tot een gevoel van onveiligheid dan tot angst voor slachtofferschap. Een gebiedsgerichte aanpak van signalen van onveiligheid (in het bijzonder criminaliteit, wangedrag en verloedering) lijkt daarom een goede weg om het situationele

gevoel van onveiligheid te verbeteren. Dit is ook het pad dat in het verleden al vaak is bewandeld, bijvoorbeeld in de vorm van projecten en experimenten onder de paraplu van de wijkaanpak (Kullberg et al. 2015). Extra politie op straat of ander zichtbaar toezicht in de publieke ruimte, extra kleur en levendigheid op straat, sociale ontmoetingsplekken en -activiteiten, een schoon en intact straatbeeld, een goed verlicht en open stratenplan kunnen de publieke vertrouwdeheid (familiariteit) stimuleren en het aantal situaties en medeburgers met een bedreigende uitstraling terugdringen (Blokland 2008). Het is aannemelijk dat het geruststellende effect dat van deze maatregelen uitgaat, bijdraagt aan het bestrijden van een situationeel gevoel van onveiligheid. Minder aannemelijk is het dat situationele gevoelens van onveiligheid op deze manier *volledig* kunnen worden verholpen, aangezien deze ook in sterke mate worden ingegeven door het stressgevoelige karakter van de betrokkenen (waaronder mogelijke angststoornissen). Daarvoor liggen individuele therapeutische oplossingen eerder voor de hand, die zorgbeleid eerder te bieden heeft dan veiligheidsbeleid.

Angst voor slachtofferschap

Deze studie liet niet alleen zien dat ruimtelijke factoren van belang zijn voor algemene onveiligheidsgevoelens, maar ook dat ze van ondergeschikt of geen belang zijn voor angst voor slachtofferschap. Van het mogelijke succes van een aanpak in de publieke ruimte om de situationele gevoelens van onveiligheid met 10% terug te dringen, zullen mensen met angst voor slachtofferschap (en zeker de kleine kern die daardoor structureel in het dagelijks leven wordt achtervolgd) vermoedelijk dan ook veel minder profiteren. De vraag is dan ten eerste waar de overheid haar prioriteit legt. Gaat het erom de grootste aantallen te helpen en de algemene onveiligheidsgevoelens terug te dringen, of gaat het erom de meest ingrijpende problematiek van angst voor slachtofferschap te verhelpen? Ten tweede is de vraag in hoeverre dat laatste tot de mogelijkheden behoort.

Sociaal-demografische risicofactoren

Voor de aanpak van angst voor slachtofferschap zou de aandacht zich ten eerste meer moeten richten op specifieke sociaal-demografische groepen in de bevolking. Zoals een psychologisch kenmerk als stressgevoeligheid moeilijk te beïnvloeden is, kan beleid dat is gericht op subjectieve veiligheid weinig veranderen aan de sociaal-demografische groep waartoe men behoort. Wel zou door middel van doelgroepenbeleid kunnen worden ingespeeld op het gevoel van kwetsbaarheid onder deze groepen (preventief of curatief). Een voorbeeld hiervan is de huidige internationale aandacht voor gendersensitief beleid om geweld tegen vrouwen te stoppen en op die manier een belangrijke voorwaarde voor gelijke maatschappelijke kansen te realiseren (Steketee et al. 2016). Dit beleid wordt interdepartementaal vormgegeven. Op soortgelijke wijze zou de ervaren kwetsbaarheid kunnen worden verlaagd van jongeren, lageropgeleiden en mensen met een bepaalde seksuele oriëntatie; groepen die in het algemeen meer angst ervaren. Eerder noemden we al ouders en gelovigen die bang zijn voor specifieke personen in hun sociale omgeving. Voor scholen worden steeds vaker lespakketten ontwikkeld om de onderlinge tolerantie, het

zelfvertrouwen en de zelfredzaamheid van jongeren te vergroten, onder andere ten aanzien van etnische minderheden, meisjes en lhbt'ers (bv. WE CAN Young). Hiermee beoogt men enerzijds een cultuurverandering teweeg te brengen die minder aanleiding geeft tot angst onder verschillende groepen, en anderzijds de weerbaarheid van toekomstige generaties te verhogen zodat zij een minder gemakkelijk doelwit zijn of mentaal steviger in hun schoenen staan. Interdepartementale samenwerking kan mogelijk ook het beleid dat zich op subjectieve veiligheid richt op dit punt verder brengen.

Risicoperceptie als risicofactor

Behalve van sociaal-demografische achtergrondkenmerken is angst voor slachtofferschap sterk afhankelijk van de risicoperceptie (de combinatie van de gepercipieerde kans op en de gepercipieerde ernst van slachtofferschap). Dat is bij uitstek zo in het geval van angst voor geweld door bekende daders. Als mensen een specifiek persoon in hun eigen omgeving vrezen, dan is daar veel vaker een aanleiding voor dan in het geval van een hypothetische dader die men nog niet is tegengekomen. Deze mensen hebben dus meer informatie over het mogelijke risico, waardoor hun angst vaker een cognitieve basis heeft. Dit betekent dat de angst pas zal verminderen wanneer de dreiging is verminderd.

Dat vraagt om specifiek optreden in heel specifieke situaties.

Ook de angst voor onbekende daders wordt sterk door risicoperceptie bepaald.

Deze risicoperceptie komt voor een deel voort uit eerder slachtofferschap, meer specifiek uit eigen ervaringen met seksuele agressie en bedreiging. Zulke negatieve ervaringen hebben deze mensen vermoedelijk bewuster gemaakt van wat hun zou kunnen overkomen en/of hebben hen gevoeliger gemaakt voor de gevolgen van slachtofferschap, waardoor ze het risico als groter ervaren. Onderzoek wijst uit dat slachtofferschap daadwerkelijk vaker voorkomt onder mensen die al eens eerder slachtoffer zijn geweest (Farrell en Pease 1993; Wittebrood 2006; Wittebrood en Nieuwbeerta 2000). Voor zover de oorzaak van het eerdere slachtofferschap nog steeds actueel is en aanleiding is voor de hogere risicoperceptie, kan de angst voor slachtofferschap zoals gezegd worden weggenomen door deze specifieke dreiging weg te nemen. Voor zover de risicoperceptie geen tastbare aanleiding meer heeft, maar een trauma van het eerdere slachtofferschap betreft, lijkt de oplossing niet onmiddellijk bij veiligheidsbeleid, maar bij slachtofferzorg te liggen.

De risicoperceptie hangt op zichzelf niet sterk samen met sociaal-demografische kenmerken. Vrouwen zijn de enige groep waarbij de hogere angst voor slachtofferschap geheel wordt verklaard doordat het risico op geweld door onbekenden hoger wordt ingeschat. Uit hoofdstuk 2 bleek dat vrouwen niet zozeer de kans op slachtofferschap hoger inschatten dan mannen, maar vooral de ernst van de mogelijke gevolgen ervan. In het bijzonder speelt de ernst van mogelijk seksueel slachtofferschap een zwaarwegende rol in de risicoperceptie en angst van vrouwen (Van Noije 2012a). Alleen voor vrouwen lijkt doelgroepenbeleid gericht op het verkleinen van het risico of de perceptie ervan dus zinvol. Het volstaat niet om de weerbaarheid van vrouwen te vergroten: ook bij gelijke weerbaarheid en bij gelijke stressgevoeligheid is de risicoperceptie van vrouwen hoger dan die van mannen. Dit is mogelijk een aanwijzing dat een aanpak zich in het geval van vrouwen niet in de

eerste plaats moet richten op een verandering bij de potentiële slachtoffers, maar op hetgeen de gepercipieerde dreiging veroorzaakt: de potentiële daders of de attitudes in de samenleving (Van Noije et al. 2016). Ook hieraan kan interdepartementaal veiligheidsbeleid van VenJ, ocw, vws en szw een bijdrage leveren.

Weerbaarheid: een gedeelde risicofactor

Ten slotte mag aan de hiervoor genoemde mogelijke ingangen voor beleid de individuele weerbaarheid niet ontbreken. De ervaren weerbaarheid is weliswaar niet onderscheidend tussen angst voor slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens, maar het is wel de enige eigenschap die van invloed is op alle aspecten van veiligheidsbeleving die hier zijn onderzocht. Naarmate mensen zich weerbaarder voelen, rapporteren ze minder angst voor geweld door zowel bekenden als onbekenden en schatten ze het risico op beide lager in, zeggen ze minder vaak zich wel eens onveilig te voelen, en ervaren ze minder dagelijkse impact van angstgevoelens.² Een aanpak die de ervaren weerbaarheid van mensen effectief bevordert, lijkt dan ook een panacee voor onveiligheidsbeleving in brede zin. Een kanttekening is dat de ervaren weerbaarheid slechts een van de vele determinanten is, met effecten die niet enorm groot zijn. Een toegenomen weerbaarheid zal de angst, risicoperceptie en het gevoel van onveiligheid dus waarschijnlijk maar voor een beperkt deel kunnen verlagen; dit gunstige effect kan bovendien worden ondermijnd door hiervoor genoemde sociaal-demografische, psychologische, situationele en ervaringsfactoren.

5.3 Wat we nog willen weten

De inventarisatie van risicofactoren van angst voor slachtofferschap enerzijds en het algemene gevoel van onveiligheid anderzijds is niet uitputtend; we beschikken bijvoorbeeld niet voor alle determinanten in het conceptueel model over geschikte data. Elk van deze factoren zou relevante aanknopingspunten voor effectief beleid kunnen blijken te bieden. We lichten er hier twee uit.

Op individueel niveau ontbraken gegevens over mediaberichtgeving als bron van indirecte slachtofferervaringen. Om de mediaberichtgeving die mensen in een bepaalde periode tot zich hebben genomen individueel in kaart te brengen, is een studie op zich, maar wel een die de moeite kan lonen in dit sterk technologische en interactieve tijdperk. Terwijl incidenten het filter van de traditionele media soms niet zouden passeren, is er met de groei van sociale media en internet een onbeperkt aantal bronnen van onmiddellijke informatie, nieuws of geen nieuws, genuanceerd of ongenueanceerd.

Op buurniveau ontbrak informatie over het vertrouwen dat bewoners in de politie en andere overheidsinstanties hebben. Geloven mensen dat de politie in staat is hen voldoende te beschermen en dat de gemeente de noodzakelijke maatregelen neemt om de gelegenheid tot criminaliteit te beperken? Inzicht in dit institutionele vertrouwen is des te interessanter omdat het direct betrekking heeft op het functioneren van de overheid en dus op het beleid zelf.

Ook zouden we graag meer informatie hebben over de mate waarin verschillende vormen van onveiligheidsbeleving als belastend worden ervaren. Alleen van angst voor slachtofferschap weten we de dagelijkse impact op gevoel en gedrag. Onze veronderstelling is dat angst voor slachtofferschap een relatief ingrijpende vorm van onveiligheidsbeleving is, omdat het niet zomaar om een perceptie, een opvatting of bezorgdheid gaat, maar om een emotie die wordt opgeroepen doordat mensen zich persoonlijk bedreigd voelen.

We veronderstellen daarom dat mensen met angst voor slachtofferschap hiervan meer dagelijkse impact ondervinden dan de grote groep mensen die zich wel eens in het algemeen onveilig voelt. Het zou wenselijk zijn om deze veronderstelling empirisch te toetsen, door vast te stellen welke vormen van onveiligheidsbeleving de grootste inperking van de emotionele en fysieke bewegingsruimte voor mensen betekenen.

Niet alleen het verzamelen van extra data is een aanbeveling voor toekomstig onderzoek, maar ook het conceptueel model kan nog verbeterd worden. Het structurele-vergelijkingenmodel zou kunnen worden geoptimaliseerd door wederkerige invloeden en dwarsverbanden die tussen variabelen worden verwacht te modelleren. Omdat het conceptueel model nu al omvangrijk en complex is, bleek het niet mogelijk nog meer complexiteit toe te voegen. Het zou tot enige aanpassing van de effectgrootten kunnen leiden, maar we verwachten niet dat dit gevolgen heeft voor de set aan risicofactoren die het meest relevant is gebleken voor angst voor slachtofferschap en voor het algemene gevoel van onveiligheid. Het zal vooral informatie opleveren over de mate waarin van angst zelf een effect uitgaat op factoren zoals geluksgevoel of de perceptie van buurtproblemen. Ook zal het inzicht geven in de moderatie of mediatie van effecten op angst voor slachtofferschap door andere determinanten. We toetsten bijvoorbeeld in een apart model of het effect van risicoperceptie op angst wordt gemodereerd door de ervaren stressgevoeligheid en de ervaren weerbaarheid.

Ten slotte, hoewel de keuze voor angst voor slachtofferschap als doelvariabele al erg specifiek is vergeleken met het algemene gevoel van onveiligheid, en dit ook veel specifieker gemeten is, zou het model nog meer kunnen worden toegespitst. We vonden immers dat de risicofactoren van angst voor onbekenden niet dezelfde zijn als die voor angst voor bekenden. Mogelijk vinden we nog meer differentiatie van de risicofactoren als angst voor slachtofferschap per afzonderlijk misdrijf wordt bestudeerd. Voor deze studie voerde dergelijke mate van detail te ver. Bovendien is onduidelijk of het verkrijgen van misdrijfspecifieke aanvullende informatie opweegt tegen de veelheid en complexiteit aan modellen die daarvoor nodig zijn. Voor het beleid zijn de gemene delers onder de risicofactoren de aantrekkelijkste aanknopingspunten, vanuit oogpunt van een zo breed mogelijk doelbereik en efficiëntie.

Noten

- 1 Ook lageropgeleiden, mensen die in een huurwoning wonen en biseksuelen zijn vaker bang voor bekenden, maar ze zijn eveneens vaker bang voor onbekenden, waardoor ze in het algemeen meer angst lijken te hebben voor criminaliteit.

- 2 Dit effect van ervaren weerbaarheid op impact is alleen zichtbaar in het model waarin wordt gecontroleerd voor het gevoel van onveiligheid. Als wordt gecontroleerd voor angst voor slachtofferschap, is dit effect er niet.

1 De algemene strijd tegen gevoelens van onveiligheid

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

In 2017 moeten de onveiligheidsgevoelens die Nederlandse burgers ervaren met 10% zijn afgenomen ten opzichte van 2012. Aan deze doelstelling heeft het ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ) zich zwart op wit gecommitteerd (TK 2013/2014). Ook voor 2014 had VenJ zich al een reductie van 10% ten opzichte van 2010 ten doel gesteld (TK 2012/2013a). Met een afname met 8% (zie tabel 1.1) werd dat toen net niet behaald. De nieuwe doelstelling geeft aan dat de ambitie onverminderd aanwezig is. De subjectieve veiligheid kan op veel aandacht rekenen van politiek en beleid. Al sinds het begin van deze eeuw nemen gevoelens van onveiligheid een zelfstandige plek in op de beleidsagenda.

De klim van het onderwerp subjectieve veiligheid op de beleidsagenda ging (niet toevallig) gelijk op met het groeiende besef onder beleidsmakers dat gevoelens van onveiligheid zich volgens een eigen dynamiek ontwikkelen. Terwijl voorheen werd aangenomen dat mensen zich vanzelf veiliger gaan voelen als de criminaliteit effectief wordt bestreden, drong gaandeweg het inzicht door tot beleidskringen dat onveiligheidsgevoelens daarnaast ook kunnen worden ingegeven door kenmerken van de omgeving, de persoonlijke leefsituatie, het publieke debat in de media en andere maatschappelijke zorgen die om de aandacht van burgers concurreren.

Met deze kennis hebben tal van beleidsinitiatieven de afgelopen jaren ingegrepen in de leefomgeving van mensen, om de veiligheidsbeleving met wisselend succes te bevorderen. Dat gebeurt vooral op lokaal niveau, met zichtbare en gebiedsgerichte maatregelen, vaak in het kader van de wijkaanpak (Kullberg et al. 2015), om de uitstraling van de fysieke ruimte en de vertrouwdheid (familiariteit) onder bewoners te verbeteren. Voorbeelden hiervan zijn zichtbaar toezicht, open bebouwing, goede verlichting, aangenaam groen, kunst in de openbare ruimte, buurtfeesten en ontmoetingscentra. De gedachte is dat vernieling en vervuiling het signaal afgeven dat er weinig sociale controle in de gemeenschap is: als er kennelijk gelegenheid is tot vervuiling en vernieling, dan kan er net zo goed gelegenheid zijn tot criminaliteit in de buurt. Dit geldt ook voor de mate waarin bewoners rekening met elkaar houden, op elkaar letten en elkaar groeten (Blokland 2008; Elchardus et al. 2008; Oppelaar en Wittebrood 2006; Pleysier 2010; Skogan en Maxfield 1981).

In welke mate deze signalen van invloed zijn op de individuele veiligheidsbeleving hangt ook af van de lichamelijke en psychologische gesteldheid van mensen (ibid.). Individuele persoonskenmerken kennen minder aanknopingspunten voor beleidsbeïnvloeding, maar zelfs op dit terrein worden projecten geïnitieerd gericht op weerbaarheid, empowerment en slachtofferzorg, vaak in samenwerking met de ministeries van vws en ocw.

Tabel 1.1

Doelstellingen van VenJ ten aanzien van het gevoel van onveiligheid volgens de Veiligheidsmonitor, 2010-2016 (in afgeronde percentages)

	2010 ^a	2014	doel 2010- 2014	resultaat 2010- 2014	2012	doel 2012- 2017	tussen- resultaat 2012- 2016
voelt zich wel eens onveilig	39	36	-10	-8	37	-10	35 (= -5)
voelt zich wel eens onveilig in de buurt	18	18	-10	-0	18	-10	16 (= -9)

a Vanwege de overgang van de Integrale Veiligheidsmonitor (IVM) naar de Veiligheidsmonitor (VM) heeft het CBS correctiefactoren berekend om de IVM-cijfers voor 2008-2011 vergelijkbaar te maken met de VM-cijfers vanaf 2012. Deze correctie hebben we hier toegepast op het cijfer van 2010, wat hogere percentages oplevert dan het ongecorrigeerde percentage dat in 2010 werd gepubliceerd (26,3%). Ook op de onveiligheidsgevoelens in de buurt is voor 2010 een trendbreukcorrectie toegepast (oorspronkelijk 16,5%).

Bron: TK 2013/2014; IVM'10; VM'12-'16

Zoveel verschillende bronnen van onveiligheidsbeleving, zoveel verschillende vormen van onveiligheidsbeleving. De standaardvraag in de Veiligheidsmonitor 'Voelt u zich wel eens onveilig?' biedt ondervraagden de ruimte om aan al deze mogelijke vormen uiting te geven en wordt door het ministerie van VenJ gebruikt als maatstaf voor de voorgenomen 10% reductie van onveiligheidsgevoelens (TK 2013/2014). In 2016 zegt 35% van de Nederlanders zich inderdaad wel eens onveilig te voelen, wat een geleidelijke afname met 5% is ten opzichte van het nieuwe ijkpunt 2012. Al jaren zegt een kleine 2% zich *vaak* onveilig te voelen. Door de algemene formulering van de vraag kunnen respondenten deze uiteenlopend interpreteren, waardoor er ruimte is voor verschillende vormen van onveiligheidsbeleving. Een flink deel van de bevolking beantwoordt de vraag dan ook bevestigend. Ze kunnen in hun antwoord niet alleen *angst* voor eigen slachtofferschap of dat van hun dierbaren kwijt (gevoel), maar bijvoorbeeld ook een *behoefte* aan waakzaamheid, *inschattingen* van veiligheidsrisico's en *meningen* over veiligheid(sbeleid) of zelfs andere maatschappelijke problemen in Nederland.

De gerealiseerde afname hoeft dan ook niet te betekenen dat de onveiligheidsgevoelens die voor mensen het meest emotioneel belastend zijn, zijn verminderd of weggenomen. Omdat het aandeel mensen dat zich wel eens onveilig voelt een onbekende variatie aan persoonlijke (on)veiligheidsbeleving ervaart, is niet te zeggen in hoeverre beleid dat zich op een reductie van dit algemene onveiligheidsgevoel richt vooral 'laaghangend fruit' weet te plukken. Een aanwijzing dat dit wel eens het geval zou kunnen zijn, vinden we in het aantal mensen dat zich *vaak* onveilig voelt, dat met een kleine 2% al jaren vrij stabiel is. Voor hen heeft het beleid kennelijk nog weinig kunnen veranderen.

Van beleid mag worden verwacht dat het niet alleen het ‘laaghangend fruit’ weet te plukken, maar dat het ten minste ook de ernstigste problematiek probeert te verlichten. Beleid is effectiever naarmate het meer verschil weet te maken in het leven van mensen. Dit is dan ook de motivatie om in deze studie de toegevoegde waarde van een alternatieve indicator voor de subjectieve veiligheid van de Nederlandse bevolking te verkennen. In navolging van de internationale literatuur die het begrip *fear of crime* centraal stelt in onderzoek naar en beleid voor subjectieve sociale veiligheid, gaan we na of *angst voor slachtofferschap* ook een leidraad voor Nederlands beleid zou kunnen zijn. Angst voor slachtofferschap raakt volgens ons de ernst van de problematiek, omdat het niet zomaar een perceptie, mening of zorg is, maar een negatieve emotie die ontstaat doordat mensen zich daadwerkelijk bedreigd voelen.

De vraag is in hoeverre mensen die zich in het algemeen wel eens onveilig voelen ook angst hebben om slachtoffer van een misdrijf te worden. Hebben mensen met angst voor slachtofferschap een vergelijkbare veiligheidsbeleving als mensen met het algemene gevoel voor onveiligheid waarvan men nu uitgaat in onderzoek en beleid? In dat geval zou het weinig uitmaken welke variant als uitgangspunt voor onderzoek en beleid wordt gebruikt. Of laten beide typen veiligheidsbeleving zich anders kenmerken, komen ze bij andere mensen voor en laten ze zich ook anders verklaren? Dat zou ervoor pleiten om in het beleid een bewuste keuze te maken tussen beide indicatoren van subjectieve veiligheid, afhankelijk van de beleidsdoelstelling. Als de doelstelling is dat minder mensen angst ervaren voor criminaliteit, dan zouden ook deze angstige mensen het uitgangspunt voor onderzoek en beleid moeten zijn. De algemene standaardvraag ‘Voelt u zich wel eens onveilig?’ kan daarnaast aanvullend worden gebruikt als samenvattende maat voor een onbestemd onbehagen over onveiligheid dat in de Nederlandse samenleving heerst. De ambitie om niet zomaar willekeurige gevoelens van onveiligheid, maar zeker ook angst voor slachtofferschap te bestrijden, is aanwezig in het huidige beleid. Niet voor niets is in het regeerakkoord van kabinet-Rutte II een relatie gelegd tussen een gevoel van onveiligheid en de behoefte aan bescherming tegen slachtofferschap: ‘Veiligheid is een kerntaak van de overheid. Burgers moeten zich veilig kunnen voelen op straten en in wijken. Politie en justitie moeten daadkrachtig en gezaghebbend kunnen optreden tegen overlast, intimidatie, agressie, overvallen, inbraken en geweld. Kwetsbare groepen moeten op de overheid kunnen rekenen’ (vvd en PvdA 2012). Ook illustratief voor de ambitie om angst voor slachtofferschap te bestrijden, is de reactie van vicepremier Asscher op het voorstel van pvv-leider Wilders om het verbod op pepperspray op te heffen, naar aanleiding van aanrandingen in Keulen tijdens Nieuwjaarsnacht 2016: ‘Ik weet dat mensen zich zorgen maken. Dat hoeft u me niet te vertellen en de heer Wilders ook niet. Het veiligheidsgevoel is aangetast. De beste reactie is de daders aanpakken en zorgen dat de politie niet machteloos staat’ (nos.nl, 15-01-2016).

Ten behoeve van doelgericht onderzoek en beleid willen we met deze studie meer licht werpen op angst voor slachtofferschap als specifiek en belastend gevoel van onveiligheid. Bijzondere aandacht gaat uit naar de mate waarin angst voor slachtofferschap daadwerkelijk als belastend wordt ervaren, doordat het een gevoel is dat zich niet zomaar laat

afschudden en mensen achtervolgt in hun dagelijkse doen en laten en welbevinden. Of angst voor slachtofferschap als indicator een toegevoegde waarde kan hebben voor beleid en onderzoek, zal in dit onderzoek moeten blijken uit een vergelijking van de aard, omvang en determinanten van angst voor slachtofferschap met die van het algemene gevoel van onveiligheid. Die vergelijking van indicatoren vormt de rode draad van dit rapport. Welke indicatoren worden gebruikt, wordt besproken in paragraaf 1.5.

1.2 Onderzoeksvragen

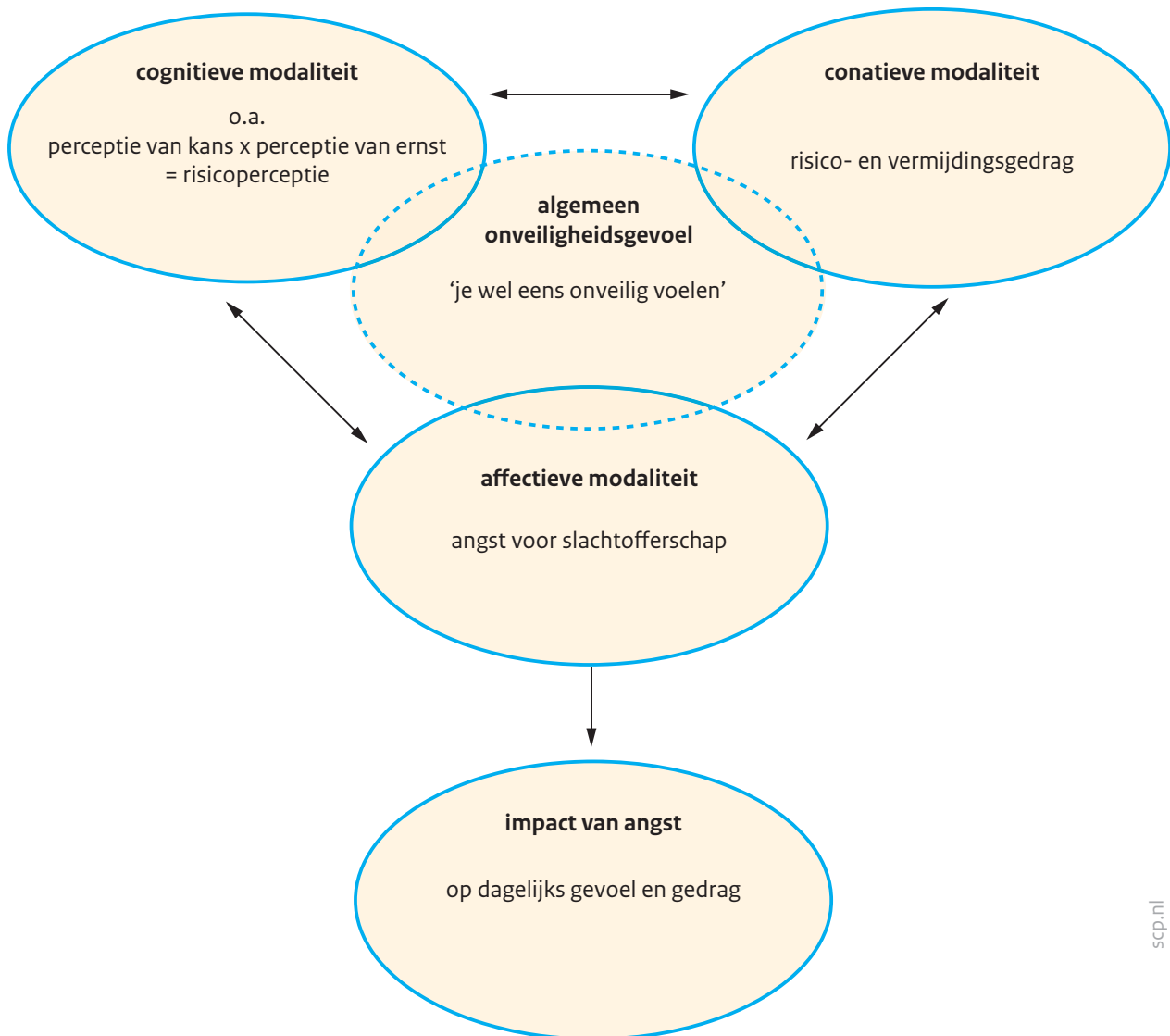
Om meer zicht te krijgen op de eigenheid van angst voor slachtofferschap, en dus op het nut van verbijzondering van het algemene gevoel van onveiligheid, gaan we eerst op zoek naar de samenhang – of de afwezigheid daarvan – met andere vormen van veiligheidsbeleving. Als deze onderlinge samenhang groot is, is de eigenheid en daarmee de toegevoegde waarde van een specifieke focus op angst voor slachtofferschap lager, en omgekeerd. Zodra de aard en omvang van angst voor slachtofferschap in relatie tot andere vormen van onveiligheidsbeleving in beeld zijn gebracht, richten we ons op determinanten van angst van slachtofferschap en hoe deze afwijken van de determinanten van een algemeen gevoel van onveiligheid. Naarmate de verschillen tussen determinanten van beide groter zijn, zijn ook de aanknopingspunten voor beleid anders, en geeft een beoogde aanpak van angst voor slachtofferschap meer aanleiding tot een koerswijziging.

We spiegelen angst voor slachtofferschap dus steeds aan alternatieve concepten en metingen. Daarvoor benaderen de veiligheidsbeleving sociaalpsychologisch als een attitude die kan worden onderverdeeld in een affectieve, een cognitieve en een conatieve modaliteit (Fattah en Sacco 1989; Fishbein en Ajzen 1975). In figuur 1.1 worden de drie modaliteiten van veiligheidsbeleving die in deze studie aan de orde komen in onderlinge samenhang gepresenteerd. Dit schema is bedoeld om wegwijs te raken in de conceptuele jungle waar deze studie de lezer doorheen leidt.

De affectieve (of emotionele) veiligheidsbeleving wordt vertegenwoordigd door angst voor slachtofferschap. De cognitieve beleving bestaat uit opvattingen of oordelen over veiligheid en inschattingen of percepties van veiligheid in een bepaalde context, bijvoorbeeld in de buurt of in Nederland. In dit onderzoek bekijken we de *perceptie van de kans op slachtofferschap van een misdrijf* en de *perceptie van de ernst van de gevolgen van een misdrijf* als cognitieve vormen van veiligheidsbeleving. Samen vormen ze de risicoperceptie. De conatieve dimensie verwijst naar gedrag van mensen; mensen kunnen geneigd zijn risico's op te zoeken of uit de weg te gaan, afhankelijk van mogelijkheden, omstandigheden en persoonlijkheid.

Figuur 1.1

Modaliteiten van veiligheidsbeleving in dit onderzoek

De stippellijn in figuur 1.1 brengt tot uitdrukking dat het algemene gevoel van onveiligheid zoals gemeten door de standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?' niet eenduidig als affectief, cognitief of conatief kan worden geduid. Alle drie de modaliteiten zouden kunnen bijdragen aan een gevoel van onveiligheid, maar voor elke respondent in een onbekende andere verhouding. Ook is niet uit te sluiten dat factoren van buiten het socialeveiligheidsdomein relevant zijn voor de vraag of mensen zich wel eens onveilig voelen, zoals globalisering, baanonzekerheid of de komst van migranten. Dit is de reden waarom deze studie naar angst voor slachtofferschap pleit voor verbijzondering van en vergelijking met het algemene gevoel van onveiligheid. Deze directe vergelijking maakt het mogelijk om gangbare veronderstellingen over de omvang, oorzaken en gevolgen van onveiligheidsgevoelens – grotendeels gebaseerd op de standaardmeting – aan te scherpen, te bevestigen of te ontcrachten specifiek voor angst voor slachtofferschap. Behalve inzicht in de

omvang en impact van angst voor slachtofferschap is modelontwikkeling dan ook een belangrijk doel van deze studie. De volgende onderzoeksvragen staan centraal:

- 1 In welke mate ervaren mensen *angst* voor slachtofferschap en hoe belastend is dit in hun dagelijks leven? Hoe verhoudt de omvang van deze problematiek zich tot algemene, cognitieve en conatieve dimensies van onveiligheidsbeleving?
- 2 In hoeverre is angst voor slachtofferschap een onderscheidende dimensie van onveiligheidsbeleving?
- 3 In welke combinaties komen angst voor slachtofferschap en andere dimensies van onveiligheidsbeleving in de bevolking voor en bij welke sociaal-demografische groepen?
- 4 Welke individuele en omgevingskenmerken zijn van invloed op angst voor slachtofferschap en op de mate waarin angst als belastend wordt ervaren?
- 5 In hoeverre wijken de determinanten van angst voor slachtofferschap af van die van een algemeen gevoel van onveiligheid?

Deze vragen komen zoals gezegd niet alleen voort uit een wetenschappelijke behoefte aan kennis over de omvang en impact van angst voor criminaliteit en over de factoren die hieraan bijdragen, maar er is ook een directe relevantie voor het veiligheidsbeleid. De reden dat subjectieve veiligheid bijzondere beleidsaandacht krijgt, is omdat het mensen kan belemmeren in hun bewegingsvrijheid. Vrouwen die 's nachts niet alleen naar huis durven fietsen, ouderen die 's avonds de deur niet durven open te doen, ouders die geen oog dichtdoen zolang hun tieners nog niet thuis zijn, kinderen die een omweg naar school nemen om geen intimiderende klasgenootjes tegen het lijf te lopen: alledaagse voorbeelden van mogelijke angst voor slachtofferschap. Deze angst kan voortkomen uit reële risico's; het beleid zou zich dan bij voorkeur moeten richten op het verbeteren van de objectieve veiligheid. Soms overstijgt de angst de reële risico's, is de angst disfunctioneel en vraagt de subjectieve veiligheid wel om ingrijpen.¹ Daarbij plaatsen we de kanttekening dat een klein percentage mensen aan disfunctionele angststoornissen² leidt, die zich mogelijk mede manifesteren als angst voor slachtofferschap, zoals agorafobie³ (0,4%) en gegeneraliseerde angststoornis⁴ (1,7%) (De Graaf et al. 2010), maar waarvan de oorzaak niet bij de subjectieve of objectieve sociale veiligheid hoeft te liggen. In plaats van op onveiligheidsgevoelens die incidenteel zijn of die mensen als 'normaal' ervaren, zou het beleid doeltreffender kunnen worden gericht op de angst van mensen die zich hier structureel door gehinderd voelen. Ook kan duidelijk worden dat sommige typen van onveiligheidsbeleving lastig door algemene beleidsmaatregelen te beïnvloeden zijn, omdat ze sterk samenhangen met persoonlijkheidskenmerken (bv. angststoornissen).

1.3 Relatie met eerder scp-onderzoek

Het scp heeft een lange traditie van onderzoek naar veiligheidsbeleving. Na het rapport *Angstige burgers* (Oppelaar en Wittebrood 2006) zijn er geregeld bijdragen in bundels verschenen die dit thema vanuit verschillende invalshoeken belichtten. *Angstige burgers* was

een uitvoerige toetsende studie naar de determinanten van onveiligheidsgevoelens. In vervolg hierop werkte het SCP in 2009 mee aan het Europese project CPSI⁵, dat tot doel had een internationaal vergelijkende database van onveiligheidsgevoelens en determinanten daarvan op te zetten. Dit leidde tot verschillende werkdocumenten die door het CPSI-consortium openbaar zijn gemaakt, maar niet tot een SCP-rapport. In het *Sociaal en Cultureel Rapport 2010* achterhaalden we dat jongeren zich het onveiligst voelen, terwijl ouderen negatiever over criminaliteit in de samenleving oordelen. In het *Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) 2010* werden burgers aan het woord gelaten over wat 'het' gevoel van onveiligheid voor hen inhoudt. In de overige bundels werden de aard en omvang van onveiligheidsgevoelens onder specifieke doelgroepen (migranten, vrouwen en lhbt'ers) uitgelicht. Uit het rapport *De sociale staat van Nederland 2015* bleek dat middelbaar opgeleide Nederlanders het meest kritisch oordelen over veiligheid zodra het om de eigen woonbuurt gaat. Ze voelen zich er vaker dan zowel lager- als hogeropgeleiden onveilig en ervaren er meer overlast, vooral van medebewoners. Ook hebben ze het minst vertrouwen in de politie en zijn ze het minst overtuigd van haar effectiviteit. Op al deze punten oordelen hogeropgeleiden het gunstigst, terwijl onder hen nu juist de meeste slachtoffers zijn. Het SCP heeft dus in de loop van de jaren niet alleen aandacht besteed aan het vóórkomen en de verklaring van onveiligheidsgevoelens, maar ook aan de aard van onveiligheidsgevoelens, die tussen verschillende mensen uiteenlopen.

In veel van deze studies werd gebruikgemaakt van de algemene standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?' van het CBS, waarna respondenten in sommige van de studies om een toelichting op of specificatie van hun antwoord werd gevraagd (Den Ridder et al. 2010; Van Noije 2012a). Hieruit is inmiddels gebleken dat criminaliteit de meest voorkomende associatie met onveiligheid is, maar ook dat sommige mensen veel minder zwaar tillen aan hun antwoord 'ja, ik voel me wel eens onveilig' dan anderen. Hoe deze waardering verdeeld is over de bevolking, en of dit samenhangt met kenmerken van de criminaliteit waarvoor of de situatie waarin men bang is, is onbekend. We willen de aandacht in dit onderzoek daarom leggen op angst voor slachtofferschap en de impact daarvan op het dagelijks leven.

We signaleren dat het internationale onderzoek naar *fear of crime* wordt gekenmerkt door uiteenlopende definities en metingen. Zo is onder de noemer *fear of crime* behalve naar angst voor slachtofferschap ook onderzoek gedaan naar risicoperceptie, bezorgdheid of verontwaardiging over de ontwikkeling van criminaliteit en een onbestemd gevoel van maatschappelijk onbehagen. Hierdoor zijn de resultaten van al deze studies onderling moeilijk vergelijkbaar, waardoor de kennis over angst voor slachtofferschap en de factoren die erop van invloed zijn relatief beperkt is. De internationale literatuur heeft inmiddels inzichten opgeleverd over de wijze waarop het onderzoek naar angst voor slachtofferschap conceptueel en empirisch kan worden verbeterd (bv. Ferraro 1995; Gray et al. 2008; Hale 1996; Jackson 2006; Vanderveen 2006; Warr 2000; Wilcox Rountree en Land 1996a; Wittebrood 2002). Op basis van deze inzichten kiezen we in dit rapport voor een misdrijf-specifieke meting van ondervonden angst voor slachtofferschap en niet voor een algemene meting van een gevoel van onveiligheid.

1.4 Afbakening van het onderzoek

Centraal in dit onderzoek staat de angst om slachtoffer van een misdrijf te worden: angst voor strafbare feiten die tegen burgers kunnen worden gepleegd. In deze studie is specifiek gevraagd naar angst voor inbraak, beroving met geweld, lichamelijke mishandeling, seksuele agressie en geestelijke mishandeling (zie § 1.5 voor de precieze vraagformulering).

Hoewel niet is gezegd dat burgers niet ook voor andere typen misdrijven bang kunnen zijn, zal de angst zich meestal richten op de zogenoemde ‘commune criminaliteit’. In tegenstelling tot bijvoorbeeld milieu-, economische of fiscale misdrijven is commune criminaliteit een verzamelnaam voor de misdrijven die van oudsher in het *Wetboek van Strafrecht* staan, waaronder geweldsmisdrijven. Hoogenboom (2001) omschrijft commune criminaliteit in zijn oratie als de meest zichtbare vormen van criminaliteit. Juist door deze zichtbaarheid is het bewustzijn van commune criminaliteit onder burgers relatief groot, en daarmee is het vermoedelijk eerder een bron van angst.

Met de zojuist opgesomde misdrijven richten we ons in dit onderzoek op een brede selectie van ernstige commune misdrijven die inbreuk doen op de lichamelijke, seksuele, geestelijke of huiselijke integriteit (waarop zware straffen staan). Hoewel de (gepercipieerde) kans op een van deze misdrijven niet groter hoeft te zijn, is onze veronderstelling dat dit soort misdrijven wel eerder tot angst zal leiden. Ook zullen deze misdrijven eerder emotionele impact op het dagelijks leven hebben dan misdrijven zoals vernieling, zakkenrollerij en fietsendiefstal (die eerder overlast, irritatie of boosheid zullen oproepen). Dat geldt ook voor geweld in huiselijke kring. Hoewel de meeste burgers te maken krijgen met (signalen van) criminaliteit in de openbare ruimte, is huiselijk geweld – vanwege de afhankelijkheidsrelatie tussen slachtoffer en dader en het vaak structurele karakter – zeer ingrijpend. In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen angst voor geweld (psychisch, lichamelijk of seksueel) door een onbekende en bekende dader.

We zijn geïnteresseerd in de angstgevoelens van de gehele bevolking (hoewel de dataset beperkt is tot een leeftijd van 16 jaar en ouder). Om bang te zijn voor criminaliteit is het niet nodig om zelf een misdrijf te hebben meegemaakt. Eerder slachtofferschap is een van de mogelijke oorzaken van angstgevoelens, maar geen voorwaarde. In het onderzoek worden slachtoffers daarom niet als aparte groep bestudeerd; wel wordt rekening gehouden met de invloed van eigen slachtofferschap en indirect slachtofferschap (als getuige of als naaste) op angst.

1.5 Data

Dit rapport bestaat uit conceptuele verkenningen gebaseerd op een literatuurstudie en uit kwantitatieve analyses van enquêtegegevens waarmee de conceptuele inzichten empirisch worden getoetst. Voor de Emancipatiemonitor 2012 ontwikkelde het scp in opdracht van het ministerie van ocv een uitgebreide module over veiligheidsbeleving. Deze is eenmalig aan de enquête Emancipatie-opinies (EMOP) toegevoegd. MarketResponse Nederland B.V. verzamelde de gegevens onder een panel van Nederlanders van 16 jaar en ouder tussen

begin mei en begin juni 2012. Met een respons van 49% vulden 2619 respondenten de vragenlijst online (CAWI, N = 2098) of schriftelijk in (PAPI, N = 521). De data zijn gewogen naar sekse, leeftijd, opleidingsniveau en internetgebruik. Een onderzoekstechnische verantwoording is te vinden op www.scp.nl.

De data zijn inmiddels ruim vier jaar geleden verzameld en daarmee niet geschikt om als 'thermometer' van de actuele veiligheidsbeleving te worden gebruikt. Dat is al gedaan in de Emancipatiemonitor 2012. Het doel van de huidige studie is om verhoudingen en invloedsrelaties bloot te leggen, die veel minder tijdgebonden zijn. Deze eenmalige dataset biedt daarom een unieke gelegenheid om nog onbeantwoorde vragen uit te diepen.

In de eerste plaats doordat er naast de standaardvraag naar het algemene onveiligheidsgevoel ('Voelt u zich wel eens onveilig?') specifiek wordt gevraagd naar angst voor slachtofferschap. Verschillende internationale studies hebben zich beziggehouden met het verbeteren van surveyonderzoek naar angst voor slachtofferschap. Deze studies bekritisieren het gebruik van algemene vragen waarin naar abstracte en hypothetische gevoelens wordt gevraagd, terwijl het onderzoeksobject concrete angst is (Farrall et al. 1997; Fattah en Sacco 1989; Gray et al. 2008; Hale 1996; LaGrange et al. 1992; Vanderveen 1999; Wilcox Rountree 1998; Wilcox Rountree en Land 1996a). Zulke vragen leiden vaak tot ongelijksoortige antwoorden, waardoor respondenten onderling niet te vergelijken zijn, en laten bovendien meer ruimte voor sociaal wenselijke, speculatieve of toevallige antwoorden. Overrapping van angst, omdat mensen op basis van opvattingen of inbeelding antwoorden in plaats van de emotionele beleving, is een ander risico van algemene vraagstellingen (Farrall et al. 1997; Gray et al. 2008).

Op basis van de aanbevelingen in de internationale *fear of crime*-literatuur ontwikkelden we daarom de volgende vraagformulering:

Hieronder ziet u verschillende vormen van geweld en/of agressie. In welke mate hebt u zich in de afgelopen twaalf maanden angstig gevoeld, omdat u slachtoffer zou kunnen worden van [een van acht verschillende misdrijven].^{6,7}

Ten eerste vragen we hiermee niet naar criminaliteit als uniform verschijnsel, of via een impliciete verwijzing naar veiligheid, maar herhalen we de vraag naar angst voor acht concrete misdrijven: inbraak (terwijl men thuis is (aanwezig) en terwijl men niet thuis is (afwezig)), beroving met geweld (door een onbekende dader), mishandeling (door een onbekende en door een bekende dader), seksuele agressie (door een onbekende en door een bekende dader) en geestelijke mishandeling (door een bekende). Ten tweede wordt met deze vraagstelling gevraagd naar daadwerkelijke angstbeleving. Dit maakt de vragen minder hypothetisch, met als doel dat respondenten zich meer op ervaringen en minder op algemene aannamen of overtuigingen baseren. Wij verwachten bijvoorbeeld dat mensen weinig moeite hebben om te bedenken of ze wel eens angst hebben voor inbraak als ze 's avonds alleen thuis zijn. Ook weten mensen wel of dit meestal bij een onaangename gedachte blijft of dat men hierdoor niet alleen thuis durft te zijn. Mogelijk weerhoudt de gevoeligheid van het onderwerp mensen ervan hun angst bloot te geven in een enquête;

vooral onder mensen die bang zijn voor huiselijk geweld is het risico van onderrapportage reëel.

EMOP'12 bevat vergelijkbare vraagstellingen over de gepercipieerde kans op⁸ en de gepercipieerde ernst van⁹ slachtofferschap, de cognitieve modaliteit van veiligheidsbeleving (risicoperceptie). Ook is voor verschillende situaties gevraagd naar aanpassingsgedrag en naar de beleefde impact op het dagelijkse gevoelsleven en het dagelijkse gedrag: heeft men er last van en handelt men daarnaar (conatieve modaliteit)? EMOP'12 bevat informatie over zelfgerapporteerde stressgevoeligheid en weerbaarheid van de respondenten als persoonlijkheidskenmerken waarvoor kan worden gecontroleerd. Het onderzoek heeft zo een deels psychologische insteek en veronderstelt dat respondenten een inschatting van hun angst voor criminaliteit kunnen maken. Dit betekent dat we alleen manifeste angst kunnen achterhalen: angst voor criminaliteit waarvan mensen zich bewust zijn. Hoewel het mogelijk is dat mensen zich niet bewust zijn van hun angst voor slachtofferschap, terwijl dit hun leven toch sterk beïnvloedt, verwachten we dat dit een kleine groep mensen betreft. Bij de meeste mensen zal de angst (bewust) worden opgeroepen door omgevingsignalen en/of een gevoel van kwetsbaarheid, waardoor men op dreiging anticipeert (Fattah en Sacco 1989; Hale 1996; Warr 1990; 2000).

EMOP'12 bevat geen informatie over de buurt waarin mensen wonen, hoewel deze factor mogelijk van invloed is op de mate waarin mensen leven met een gevoel van onveiligheid of angst. Om in deze gegevens te voorzien, zijn aan de viercijferige postcode in EMOP'12 buurtkenmerken volgens de Leefbaarometer 1.0 van 2012 gekoppeld. De Leefbaarometer is een instrument dat in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) de leefbaarheid in heel Nederland op zespositioneel postcodeniveau beschrijft, op basis van een groot aantal feitelijke en enkele subjectieve omgevingskenmerken (kenmerken van de bebouwde, natuurlijke, sociale, culturele en economische omgeving). Van deze omgevingskenmerken is modelmatig vastgesteld dat ze van invloed zijn op het oordeel van bewoners over de leefbaarheid van hun woonomgeving. Voor een beschrijving van de techniek en verantwoording van de Leefbaarometer 1.0 verwijzen we naar Leidelmeijer et al. (2008). Informatie over de operationalisatie van overige variabelen in dit onderzoek is te vinden in hoofdstuk 3.

1.6 Leeswijzer

Het vervolg van dit rapport bestaat uit twee hoofdstukken waarin verslag wordt gedaan van het onderzoek (hoofdstukken 2 en 3), en die uitmonden in de conclusies en aanbevelingen waarmee dit rapport opent. Hoofdstukken 2 en 3 combineren theoretische veronderstellingen op basis van een literatuurstudie met empirische analyses, waarin de theoretische inzichten worden getoetst aan de hand van enquêtegegevens.

In hoofdstuk 2 staat de conceptuele verkenning van veiligheidsbeleving centraal, in al haar verschijningsvormen zoals samengevat in figuur 1.1, met in het bijzonder angst voor slachtofferschap. We introduceren de verschillende typen van veiligheidsbeleving en schetsen

een beeld van de mate waarin ze voorkomen en een probleem zijn onder de Nederlandse bevolking (onderzoeksvraag 1).

Vervolgens gaan we na in hoeverre deze verschillende typen veiligheidsbeleving van elkaar te onderscheiden zijn. De insteek van deze studie is dat mensen die zich in het algemeen wel eens onveilig voelen, of mensen die denken dat de kans op criminaliteit hoog is, niet noodzakelijk angst hebben om zélf slachtoffer te worden. In hoeverre ondersteunen de data dit? Met behulp van factoranalyse toetsen we in hoeverre angst voor slachtofferschap en andere indicatoren van veiligheidsbeleving wel of niet terug te voeren zijn op dezelfde onderliggende beleving van veiligheid, en of ze daarmee al dan niet inwisselbaar zijn (onderzoeksvraag 2). Dit maakt tegelijkertijd duidelijk of een specifieke meting van angst voor slachtofferschap als verbijzondering van een algemeen gevoel van onveiligheid toegevoegde waarde heeft, en of het dus zinvol is om toe te werken naar een alternatief verklaringsmodel voor angst voor slachtofferschap (de doelstelling van hoofdstuk 3).

In het laatste deel van hoofdstuk 2 proberen we de dimensies van veiligheidsbeleving zoals onderscheiden in de voorafgaande factoranalyse een gezicht te geven. Daarvoor gaan we met behulp van latenteklasseanalyse na hoe deze dimensies combineren tot bepaalde typen van veiligheidsbeleving, en in welke mate deze typen voorkomen bij specifieke sociaal-demografische groepen (onderzoeksvraag 3). Hoofdstuk 2 maakt zichtbaar in hoeverre de veiligheidsbeleving niet alleen op papier verschillende dimensies heeft, maar ook daadwerkelijk uiteenlopend wordt beleefd en door wie.

In hoofdstuk 3 toetsen we hoe verklaringen van angst voor slachtofferschap verschillen van die van het algemene onveiligheidsgevoel. Op basis van een theoretische inventarisatie van determinanten komen we tot een conceptueel model van angst voor slachtofferschap, dat we met structurelevergelijkingenmodellen zullen toetsen (onderzoeksvraag 4).

Ten opzichte van bestaand onderzoek en het conceptueel model dat daaruit naar voren komt, zetten we in dit onderzoek een stap verder door in het empirische model niet alleen angst voor slachtofferschap, maar ook de ervaren impact op het dagelijks leven te bekijken. We toetsen het conceptueel model vervolgens nogmaals, niet met angst voor slachtofferschap als afhankelijke variabele, maar met het algemene onveiligheidsgevoel. Deze vergelijking van verklaringenmodellen geeft aan in hoeverre beide typen onveiligheidsbeleving door overeenkomstige dan wel afwijkende factoren worden beïnvloed (onderzoeksvraag 5). Hoofdstuk 3 zal laten zien of de oorzaken en aanpak van de subjectieve onveiligheid, die nu vaak gebaseerd zijn op de indicator van een algemeen onveiligheidsgevoel, kunnen worden aangescherpt voor de aanpak van angst voor slachtofferschap als urgente vorm van subjectieve onveiligheid. Bij deze mogelijke implicaties voor de aanpak van onveiligheidsgevoelens staan we in het openingshoofdstuk 5 uitgebreider stil.

Noten

- 1 Volgens de *fear of crime*-matrix ontwikkeld door het Britse Home Office.
- 2 Zo'n 10% van de Nederlanders leed in het voorafgaande jaar aan een angststoornis (De Graaf et al. 2010). Hiertoe worden paniekstoornissen, agorafobie, sociale fobie, specifieke fobie en gegeneraliseerde angststoornissen gerekend. Niet al deze angststoornissen zullen van invloed zijn op de angst voor slachtofferschap, de risicoperceptie of het gevoel van onveiligheid ten aanzien van criminaliteit. Zo is het onwaarschijnlijk dat iemand die bang is om te spreken in gezelschap of faalangst heeft (bijna 4% heeft een vorm van een sociale fobie), iemand die bang is voor spinnen of voor water (specifieke fobie; 5%), of iemand die fysieke aanvallen van paniek krijgt zonder directe aanleiding (paniekstoornis; ruim 1%) ook automatisch angst voor slachtofferschap ontwikkelt. Voor agorafobie en gegeneraliseerde angst lijkt deze relatie nog het meest waarschijnlijk.
- 3 Wanneer iemand uit vrees voor een sterke angst menigten gaat mijden en situaties waar men niet snel genoeg uit weg kan komen, is er sprake van agorafobie (ook wel pleinvrees genoemd).
- 4 Mensen met een gegeneraliseerde angststoornis maken zich beduidend meer dan normaal en zonder echt duidelijke reden langdurig vreselijk druk over algemene zaken (De Graaf et al. 2010).
- 5 Het onderzoeksproject 'Changing perceptions of security and interventions' (CPSI) werd gefinancierd door de Europese Commissie binnen het *7th Framework Programme*, thema 'security', call FP7-SEC-2007-1.
- 6 In de introductie van de vragen naar angst is onder andere benadrukt dat het om het eigen slachtofferschap van geweld of agressie gaat, niet om dat van dierbaren en ook niet om angst voor andere veiligheidsrisico's zoals brand of ziekte.
- 7 De vraag naar angst voor slachtofferschap is samen met alle overige vragen van de eenmalige module naar veiligheidsbeleving in EMOP'12 ontwikkeld in samenwerking met Katia Begall, toenmalig AiO Sociologie aan de Universiteit van Groningen, en Wil Portegijs, wetenschappelijk medewerker van het scp. De module is ter validatie voorgelegd aan drie onderzoekers deskundig op het terrein van sociale en subjectieve veiligheid: prof. dr. Renée Römken, toenmalig hoogleraar Violence in Interpersonal Relationships/Victimology aan de Universiteit van Tilburg (Intervict), dr. Diederik Cops, toenmalig postdoctoraal onderzoeker aan het Leuven Instituut voor Criminologie, en dr. Karin Wittebrood, toenmalig senior wetenschappelijk medewerker van het scp. Voordat EMOP'12 werd afgenomen, is de module aan een pretest onderworpen, door middel van zowel acht kwalitatieve cognitieve interviews (45 minuten per interview), als 50 online-enquêtes. Dit werd uitgevoerd door TNS NIPO.
- 8 De vraag naar de gepercipieerde kans op slachtofferschap luidt: 'Hoe groot schat u de kans dat u in het komende jaar slachtoffer wordt van [een van acht misdrijven]? Het gaat hier om uw persoonlijke inschatting; er zijn geen foute of goede antwoorden.' (1 = heel kleine kans, 5 = heel grote kans).
- 9 De vraag naar de gepercipieerde ernst van slachtofferschap luidt: 'Misschien is u wel eens iets vervelends overkomen. En anders kunt u zich misschien wel voorstellen hoe dat zou zijn. Hieronder staan weer dezelfde voorvallen weergegeven. Kunt u per voorval aangeven hoe erg dit voor u zou zijn/was? U kunt aan allerlei gevolgen denken, bijvoorbeeld lichamelijk, geestelijk, emotioneel of financieel.' (1 = ik zou daar vrij snel overheen komen, 5 = ik zou daar echt nooit meer overheen komen).

2 ‘Het’ gevoel van onveiligheid

Een groepje opgeschoten jongeren op de hoek van de straat, een vreemd type van het energiebedrijf aan de deur, een plotselinge invoegmanoeuvre op een drukke snelweg, een eenzame fietstocht na een avondje uit, autopech in een stevige onweersbui, hand in hand wandelende mannen in een conservatieve buurt, een getraumatiseerde migrant tijdens het nieuwjaarsvuurwerk. Zoals ‘de’ Nederlander en ‘de’ burger niet bestaan, bestaat ook ‘het’ gevoel van onveiligheid niet. Het gevoel van onveiligheid is een paraplubegrip. Het kan verwijzen naar verschillende gevoelens, percepties, meningen en gedrag ten aanzien van veiligheid, waarvan de oorzaak doorgaans bij criminaliteit wordt gezocht, maar daar niet altijd hoeft te liggen.

Vanderveen (2006) stelt dat het geen zin heeft om uitspraken te willen doen over ‘het’ gevoel van veiligheid, maar dat onderzoek zich moet beperken tot een specifiek element van de veiligheidsbeleving. Met een verwijzing naar de ‘olifant en de blinde mannen’ maakte Vanderveen duidelijk hoe kennis van een subconcept niet betekent dat ook het totaalconcept gekend is. Pleysier (2010) pleit ervoor om in het wetenschappelijke discours niet meer te spreken van het populaire, maar onduidelijke ‘onveiligheidsgevoel’, maar van ‘angst voor criminaliteit’. Dit sluit ook aan bij de Angelsaksische onderzoekstraditie, waarin *fear of crime* als term centraal staat.

Weinig heeft zo veel aandacht gekregen in onderzoek naar onveiligheidsgevoelens als het begrip *onveiligheidsgevoel* zelf en de vraag hoe het moet worden gemeten (Ferraro en LaGrange 1987). Heel wat studies hebben in de loop van de jaren gepoogd om deze discussie te overstijgen door onveiligheidsgevoelens met hypothesetoetsend onderzoek te verklaren. Toch hebben maar weinig studies kunnen ontkomen aan het stempel van beperkte interne validiteit door een problematische operationalisatie van onveiligheidsgevoelens. De voortdurende zoektocht naar een juiste conceptualisering verklaart ook de inconsistente resultaten (met enkele uitzonderingen) ten aanzien van de determinanten van die onveiligheidsgevoelens (bv. Wilcox Rountree en Land 1996a; Wittebrood 2002).

Onze bijdrage aan deze discussie is het voorstel – in lijn met de hiervoor genoemde suggestie van Pleysier (2010) – om onderzoek en beleid te richten op angst voor slachtofferschap als een van de mogelijke vormen die de onveiligheidsbeleving kan aannemen. Angst voor slachtofferschap is niet zomaar een perceptie, mening of zorg gerelateerd aan sociale veiligheid, maar een negatieve emotie die opkomt als mensen zich persoonlijk bedreigd voelen. Een focus op angst voor slachtofferschap vergroot de kans dat de meest urgente gevoelens van onveiligheid in beeld komen en doelgericht door beleid kunnen worden aangepakt. Een voorwaarde voor de toegevoegde waarde van een focus op angst voor slachtofferschap is dat het zich onderscheidt van andere vormen van onveiligheidsbeleving, in het bijzonder van het algemene gevoel van onveiligheid. Pas als er weinig samenhang is tussen verschillende vormen van onveiligheidsbeleving, pas als mensen die zich wel eens onveilig voelen niet automatisch ook angstig zijn voor slachtofferschap en omgekeerd, zal het in de praktijk verschil maken welk concept als leidraad voor onderzoek

en beleid wordt gekozen. Dan is er ook een reden om op zoek te gaan naar verschillen in determinanten en aanknopingspunten voor beleid (hoofdstuk 3). In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre aan deze voorwaarde wordt voldaan.

In het eerste deel van dit hoofdstuk presenteren we een beknopte theoretische inventarisatie van verschillende dimensies van onveiligheidsbeleving, waartegen de conceptuele eigenheid van angst voor slachtofferschap zich zal aftekenen. Dit wisselen we af met enquêtécijfers over de mate waarin de Nederlandse bevolking aangeeft deze afzonderlijke vormen te ondervinden (onderzoeksvraag 1). Omdat de cijfers uit 2012 al enkele jaren oud zijn, worden ze niet gebruikt als actuele thermometer van de samenleving, maar om de verschillende soorten problematiek ten opzichte van elkaar in beeld te brengen.

Dit beschrijvende beeld van de mate waarin angst voor slachtofferschap zich conceptueel en empirisch onderscheidt van andere modaliteiten van onveiligheidsbeleving wordt aangevuld met een formele toets door middel van factoranalyse. Hiermee beantwoorden we de tweede onderzoeksvraag in hoeverre angst voor slachtofferschap slechts een inwisselbare indicator is van een meer algemene onderliggende onveiligheidsbeleving, of dat deze angst zich als specifiek verschijnsel daarvan onderscheidt. De laatste uitkomst zou een legitimatie betekenen van nader onderzoek naar angst voor slachtofferschap als alternatief voor het gangbare algemene gevoel van onveiligheid.

Ten slotte proberen we in dit hoofdstuk de verschillende typen onveiligheidsbeleving zoals deze door de factoranalyse zijn onderscheiden een gezicht te geven. Zijn er groepen mensen aan te wijzen die gevoelig zijn voor het ene of het andere type onveiligheidsbeleving, of die juist helemaal niet bezig zijn met (on)veiligheid (onderzoeksvraag 3)? Hiervoor verkennen we met behulp van latenteklasseanalyse of er een relatie is tussen sociaal-demografische en buurtkenmerken enerzijds en typen veiligheidsbeleving anderzijds.

2.1 De aard en omvang van onveiligheidsbeleving

2.1.1 Onveiligheid als persoonlijk of als maatschappelijk probleem?

Persoonlijk of maatschappelijk in theorie

De multidimensionaliteit van onveiligheidsbeleving wordt allereerst veroorzaakt door de verschillende niveaus waarop een dreiging kan worden waargenomen. De beleving van onveiligheid kan worden opgeroepen door de perceptie van criminaliteit als een bedreiging in de persoonlijke levenssfeer, maar ook als een dreigend maatschappelijk probleem (Fürstenberg 1971). De beleving van onveiligheid als maatschappelijk probleem kan worden geduid vanuit twee dominante paradigma's in de *fear of crime*-literatuur: het rationalistische paradigma en het symbolische paradigma. Vanuit het rationalistische paradigma vertaalt bezorgdheid over de ontwikkeling van criminaliteit in de samenleving zich in een (rationele of cognitieve) inschatting van de eigen persoonlijke risico's in deze samenleving. Dit zou vervolgens bepalend zijn voor de mate van angst die mensen ervaren (Hale 1996; Vanderveen 2006; Wilcox Rountree en Land 1996a).

Aan de andere kant wordt in de onderzoeksliteratuur vaak aangenomen dat bezorgdheid over criminaliteit als een maatschappelijk probleem eigenlijk een uiting is van een veel breder gevoel van onzekerheid en gebrek aan vertrouwen in autoriteiten, ingegeven door maatschappelijke ontwikkelingen zoals globalisering, immigratie of economische neergang (Jackson 2006; Garofalo en Laub 1978; Wilcox Rountree en Land 1996a). Deze interpretatie van bezorgdheid sluit aan bij het symbolische paradigma van angst voor slachtofferschap, waarin criminaliteit symbool staat voor algeheel onbehagen met de morele koers die de samenleving is ingeslagen, en daarmee met allerlei andere maatschappelijke issues (Elchardus et al. 2008; Jansen et al. 2008).

In de beleving van onveiligheid als maatschappelijk probleem kruisen de wegen van het rationalistische en het symbolische paradigma. Deze worden soms gepresenteerd als rivaliserende paradigma's. Een publicatie van Elchardus et al. (2008) richt zich bijvoorbeeld op de vraag of het rationalistische of het symbolische paradigma de meest waarschijnlijke verklaring voor angst voor slachtofferschap biedt. De auteurs komen op basis van een review van eerder empirisch onderzoek tot de conclusie dat het symbolische paradigma hiervoor het best is toegerust. Ze onderscheiden de paradigma's dus op basis van verschillen in verklaringskracht, maar gaan voorbij aan de mogelijkheid dat de paradigma's elkaar niet uitsluiten, maar verschillende vormen van onveiligheidsgevoelens verklaren. Terwijl het onderzoeksobject van het rationalistische paradigma angst voor feitelijk slachtofferschap is – ook het doelconcept van de voorliggende studie – is het onderzoeksobject van het symbolische paradigma een vager gevoel van onbehagen met de maatschappij in het algemeen, waarvoor Figgie (1980) de term 'vormloze angst' (*formless fear*) heeft geïntroduceerd.

Persoonlijk of maatschappelijk in de praktijk

Een van de problemen met de standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?' is dat in het midden blijft of mensen deze vanuit een rationalistische of een symbolische gedachtegang beantwoorden. Dat is het eerste theoretische argument waarom deze vraag weinig precies is als inzicht in persoonlijke angst voor slachtofferschap wordt beoogd. Sommige mensen beantwoorden de vraag misschien bevestigend vanwege angst voor persoonlijk slachtofferschap, maar anderen wellicht vanwege 'vormloze angst' die allerlei verschillende zorgen omvat die kunnen worden geprojecteerd op gevoelens van onveiligheid. Een vergelijking van de standaardvraag naar het algemene gevoel van onveiligheid en de gespecificeerde vraag naar angst voor slachtofferschap laat zien dat beide indicatoren in de praktijk ongelijksoortige antwoorden verzamelen. Ter illustratie zetten we hierna de cijfers van opeenvolgende CBS-veiligheidsmonitors en van EMOP'12 op een rij.

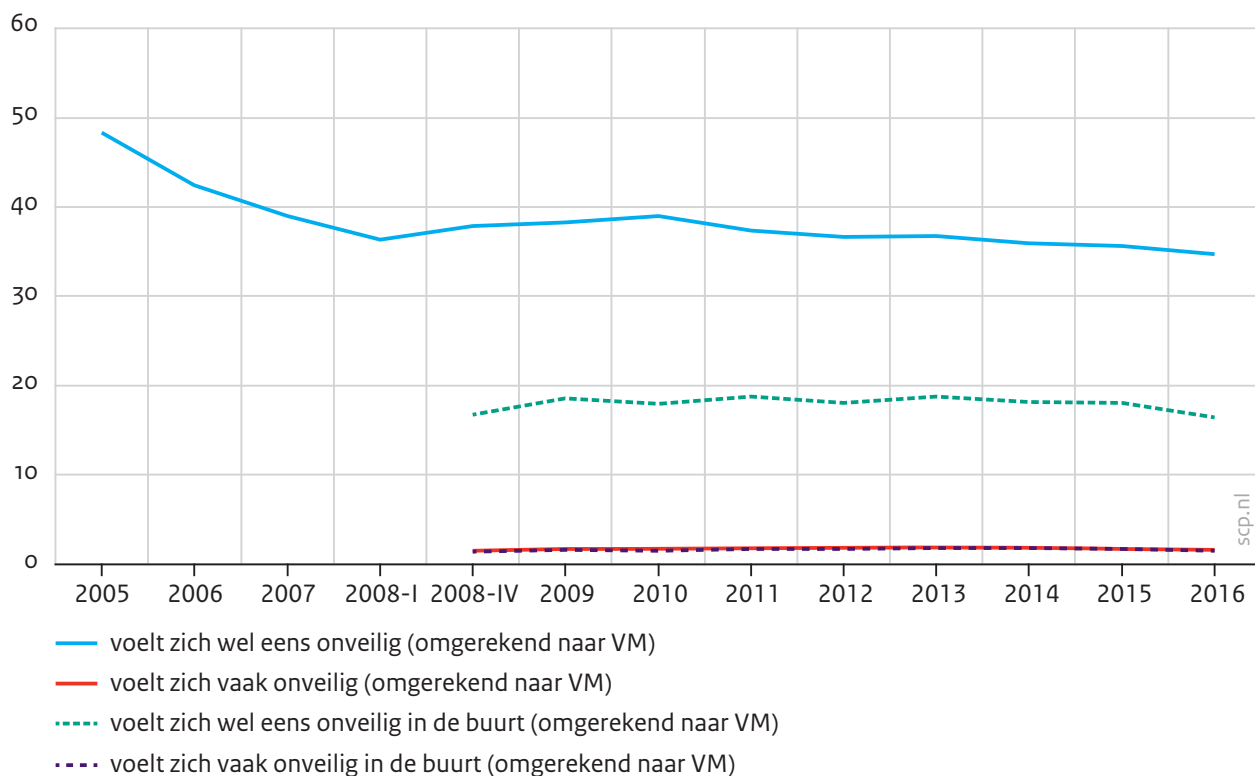
Algemene veiligheidsbeleving volgens de Veiligheidsmonitor

Hoeveel mensen voelen zich wel eens onveilig in Nederland, in het algemeen, en in de eigen buurt? Figuur 2.1 laat zien dat de algemene onveiligheidsgevoelens van Nederlanders zich over het afgelopen decennium stabiel tot licht positief hebben ontwikkeld.¹ De sterkste daling deed zich voor tussen 2005 en 2008, om zich na een periode van lichte stijging te herpakken vanaf 2010. Op het dieptepunt in 2005 voelde bijna de helft van de Neder-

landers (48,3%) zich 'wel eens onveilig'; in het beste en meest recente jaar (2016) was dit aandeel geslonken tot iets meer dan een derde (34,7%).

Figuur 2.1

Aandeel dat een algemeen gevoel van onveiligheid ervaart, Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder, 2005-2016 (in procenten)

Bron: CBS (VMR'05-'08), CBS (IVM'08-'11), CBS (VM'12-'16)

Een veel kleiner aandeel mensen (nog geen vijfde deel) zegt zich 'wel eens onveilig' te voelen in de eigen buurt. De meeste van deze mensen voelen zich incidenteel onveilig: maximaal 2% van hen zegt zich vaak onveilig te voelen, zowel in het algemeen als in de buurt.

Algemene veiligheidsbeleving volgens EMOP'12

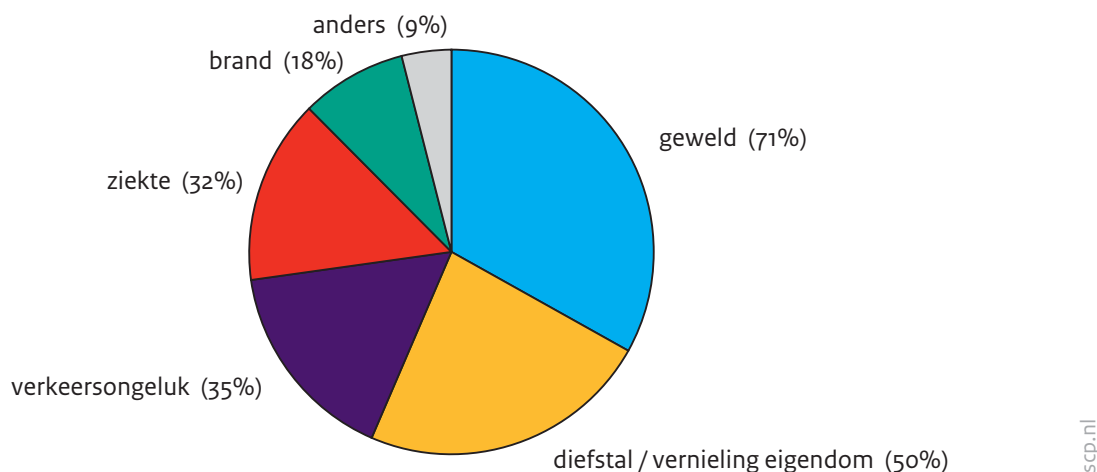
Om de vergelijking met angst voor specifiek slachtofferschap te kunnen maken, hebben we de standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?' uit de Veiligheidsmonitor (VM) ook opgenomen in EMOP'12. Hierop antwoordt 35% van de EMOP-respondenten bevestigend; een erg goede benadering van de 37% VM-respondenten die dat in 2012 ook deed. Van deze mensen voelde 1,3% zich vaak onveilig (1,8% in 2012 volgens de VM).

Zoals gezegd kunnen respondenten deze algemeen geformuleerde vraag uiteenlopend interpreteren. Gezien de inkadering in de Veiligheidsmonitor, die hoofdzakelijk over criminaliteit, overlast en de politie gaat, is het aannemelijk dat mensen in elk geval aan criminaliteit denken terwijl ze antwoord geven. Toch is het niet uitgesloten dat respondenten de vraag ook gebruiken om gevoelens over verkeersveiligheid, over gezondheidsproblemen, over financiële onzekerheid of over maatschappelijke ontwikkelingen kenbaar te maken.

In EMOP'12 is daarom gecheckt aan welke gevaren mensen denken als ze zich wel eens onveilig voelen. Mensen konden meerdere bronnen van onveiligheid noemen, waardoor het totale percentage optelt tot 215%.²

Figuur 2.2

Gevaren waaraan mensen denken als ze zich onveilig voelen, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder die zich wel eens onveilig voelt, 2012 (in gewogen procenten)^a

a Meerdere antwoorden mogelijk.

Bron: SCP (EMOP'12)

De gedachte aan geweld is verreweg de belangrijkste bron van onveiligheidsgevoelens, genoemd door 71% van de mensen die zich wel eens onveilig voelen. Geweld wordt gevolgd door diefstal of vernieling van eigendom, door de helft van de mensen genoemd. Deze twee vormen van sociale onveiligheid zijn samen verantwoordelijk voor meer dan de helft van de onveiligheidsgevoelens. Tegelijkertijd wijst ruim een derde van de mensen op het gevaar van verkeersongelukken als oorzaak van hun gevoel van onveiligheid, en nog eens bijna een derde op ziekten als reden om zich wel eens onveilig te voelen. Ten slotte noemt bijna een vijfde het gevaar van brand en bijna een tiende heeft nog andere dreigingen in het hoofd. We kunnen concluderen dat de meeste mensen die de standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?' bevestigend beantwoorden deze vraag opvatten zoals bedoeld: een gevoel van onveiligheid naar aanleiding van mogelijke criminaliteit. Toch blijkt er ook sprake van 'vervuiling' in de antwoorden wanneer mensen hun gevoel van onveiligheid vanwege verkeer, gezondheid en brand uiten. Bovendien blijft in het midden of mensen het gevaar van criminaliteit (uitsluitend) op maatschappelijk niveau of (ook) in de persoonlijke levenssfeer waarnemen.

Algemene veiligheidsbeleving in eigen woorden

Focusgroepen en een surveyonderzoek die in 2010 werden gehouden voor het SCP-onderzoek Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) geven meer inzicht in de wijze waarop mensen de standaardvraag interpreteren (De Ridder et al. 2010). Voor aanvang van het groepsgesprek werd de standaardvraag voorgelegd of mensen zich 'wel eens onveilig'

voelen. Daarop volgde het verzoek om het gekozen antwoord in eigen woorden toe te lichten. Deze open toelichting werd ook aan de respondenten van de schriftelijke enquête gevraagd. Het overgrote deel van de mensen bleek bij de beantwoording aan criminaliteit op straat te denken, zowel degenen die antwoordden dat ze zich *wel eens* onveilig voelen, als degenen die aangaven zich *niet* onveilig te voelen. Zoals ook uit EMOP'12 bleek, stonden 'klassieke' vormen van criminaliteit (zoals inbraak, beroving met geweld en mishandeling) boven aan het lijstje van oorzaken van onveiligheidsgevoelens (die ze al dan niet zelf ervaren).

De mondelinge toelichtingen maakten duidelijk dat vooral specifieke situaties een gevoel van onveiligheid oproepen. Een veelgenoemd voorbeeld van zo'n situatie was 's nachts alleen door een park of bos naar huis lopen of fietsen. Drank en drugs in het uitgaansleven maken mensen onberekenbaar en daardoor bedreigend. De meest genoemde bron van onveiligheidsgevoelens was rondhangende groepjes jongeren, vaak van niet-westerse afkomst, die volgens de ondervraagden een intimiderende uitstraling hebben. Hierin herkennen we een effect van wat Blokland (2008) publieke familiariteit noemt: contact met andere deelnemers aan de publieke ruimte, hoe beleefd oppervlakkig ook, zorgt ervoor dat we hen sociaal kunnen plaatsen, waardoor een basisvertrouwen in de ander ontstaat. In de hiervoor genoemde voorbeeldsituaties is van publieke familiariteit geen sprake.

Uit deze toelichtingen werd wederom duidelijk dat sommige respondenten aan andere vormen van onveiligheid denken wanneer ze nagaan of ze zich wel eens onveilig voelen. Onveilige verkeerssituaties door wangedrag van medeweggebruikers scoorden na criminaliteit het hoogst. In de focusgroepen waren het vooral mannen die deze associatie hadden. Ook werd af en toe verwezen naar de vrede en democratie die in Nederland heersen, waardoor mensen zich juist wel veilig voelen. Volgens hen kan men zich in Nederland vrij voelen en is er vrijheid van meningsuiting; ook prijsden mensen zich gelukkig dat Nederland niet wordt geteisterd door terroristische aanslagen (al hebben sindsdien vaker terroristische aanslagen plaatsgevonden in Europa).

Hoewel onveiligheidsgevoelens in de meeste gevallen werden gerelateerd aan mogelijk slachtofferschap van criminaliteit, lieten de focusgroepen ook zien dat 'je wel eens onveilig voelen' niet zonder meer kan worden vertaald naar *angst* voor slachtofferschap. Bij de mensen die zich wel eens onveilig zeiden te voelen, overheerste het gevoel dat waakzaamheid nodig is. Ze gaven aan zich bewust te zijn van de gevaren om hen heen, maar daarvoor niet noodzakelijk angstig te zijn. Het volgende citaat uit een focusgroep illustreert deze keuze voor waakzaamheid:

A: Het is ook niet zo dat ik constant bang ben, maar ik heb mijn ogen gewoon open.

(getrouwde vrouw van 38 jaar)

B: Ik bedoel, je gaat ook niet oversteken als je een vrachtwagen ziet aankomen.

(alleenstaande man van 55 jaar)

A: Nee, nou precies, dank je wel.

Daarnaast bleken mensen hun antwoord *normatief* in te kleuren als de mate waarin ze het toelaatbaar vinden en zelf toelaten dat veiligheidskwesties hun dagelijks leven dicteren.

Spithoven et al. (2012) gebruiken hiervoor de term 'risicoaversie'. Dit is een waardeoordeel, een attitude ten opzichte van het verschijnsel criminaliteit, zonder dat er sprake hoeft te zijn van een concrete dreiging of angst. Het betreft met andere woorden een meer of minder bewuste keuze om eventuele onveiligheid wel of niet toe te laten als probleem in het persoonlijke leven:

*Ik heb me voorgenomen, Amsterdam is van mij. Om twee uur 's nachts is Amsterdam ook van mij.
(alleenstaande vrouw van 60 jaar)*

Ongeacht angst voor criminaliteit kan het algemene gevoel van onveiligheid dus ook een attitude verwoorden waarmee mensen de straat op gaan: soms vol zelfvertrouwen, soms waakzaam, soms onbevangen.

Affectieve veiligheidsbeleving: persoonlijke angst voor slachtofferschap

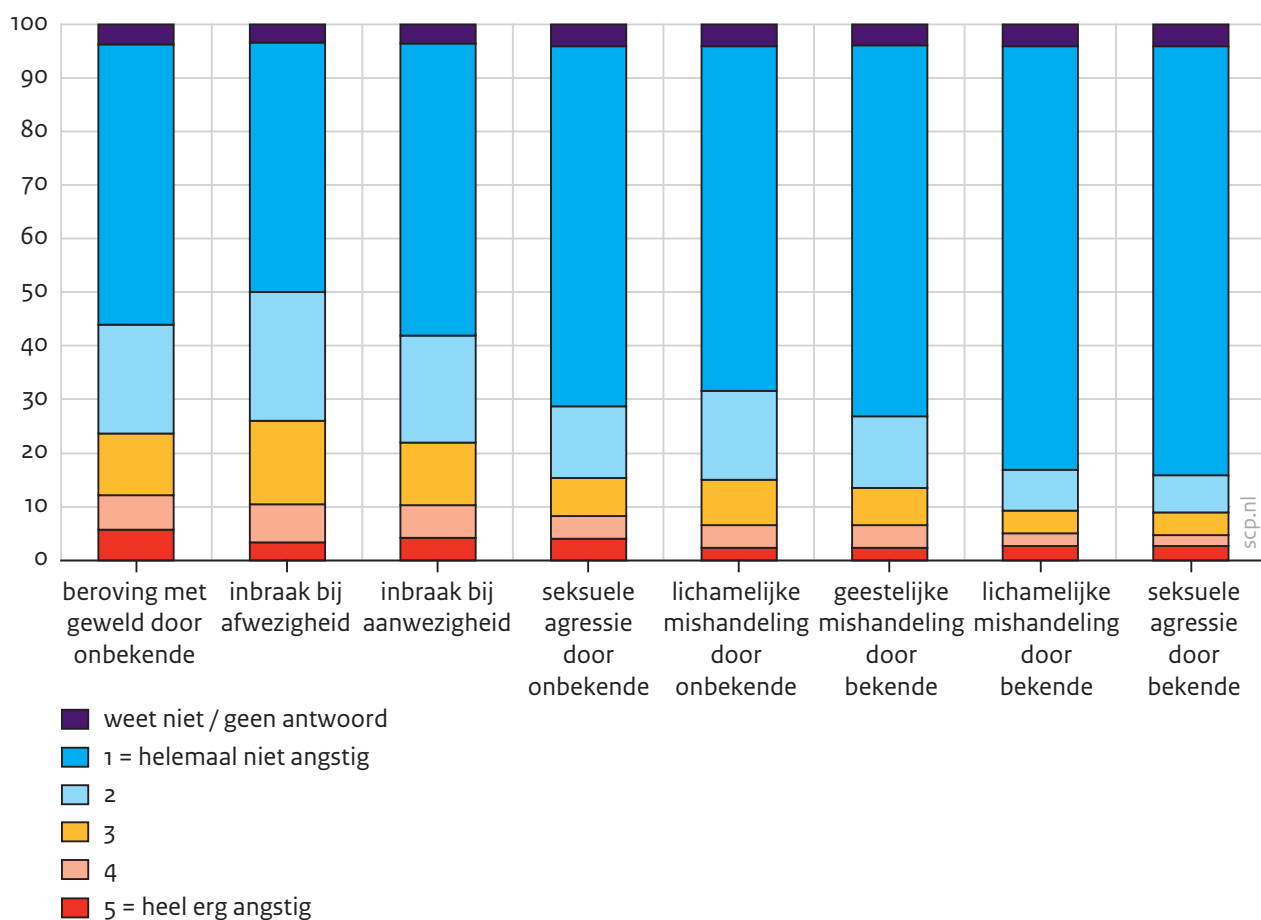
Verschillende meetmethoden komen tot het overeenkomstige inzicht dat het algemene gevoel van onveiligheid zich hoofdzakelijk lijkt te richten op, maar niet beperkt tot criminaliteit. In de gevallen dat het om criminaliteit gaat, blijft in het midden in hoeverre mensen angstig zijn om slachtoffer te worden, slechts alert zijn, bezorgd zijn over criminaliteit als maatschappelijk verschijnsel of zich hierover opwinden. We spiegelen het algemene gevoel van onveiligheid zoals zojuist gepresenteerd daarom nu aan de angst die mensen in de voorgaande twaalf maanden naar eigen zeggen daadwerkelijk hebben ervaren voor acht specifieke misdrijven.³ Mensen konden niet alleen aangeven óf ze bang waren voor mogelijk slachtofferschap, maar ook in welke mate.

In de voorgaande twaalf maanden heeft 65% van de ondervraagden (63% van de mannen en 67% van de vrouwen) zich beperkt tot heel erg angstig gevoeld voor ten minste een van acht voorgelegde misdrijven (minimaal score 2 op vijfpuntsschaal). Een kleine 24% voelde zich behoorlijk of heel erg angstig (score 4 of 5 op vijfpuntsschaal), ruim 10 procentpunten of een derde minder dan het aandeel mensen dat zich wel eens onveilig voelt (35%).

Dit strookt met een algemene bevinding uit publieke opinieonderzoek binnen de criminologie. Algemeneren vragen leiden in het algemeen tot extremere reacties, omdat ze mensen de ruimte geven zelf een voorstelling van het bevraagde onderwerp te maken en ze geneigd zijn zich de meer aansprekende en ernstigere misdrijven voor de geest te halen (Van Stokkum 2005). Hoe specifieker de informatie over misdrijf, slachtoffer of dader in de vraagstelling, hoe reëler de verbeelding en hoe genuanceerder het oordeel (Hough en Roberts 2004; De Keijser et al. 2007).

Figuur 2.3

Angst voor slachtofferschap gevoeld in de voorgaande twaalf maanden, naar misdrijf, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gewogen procenten)^a

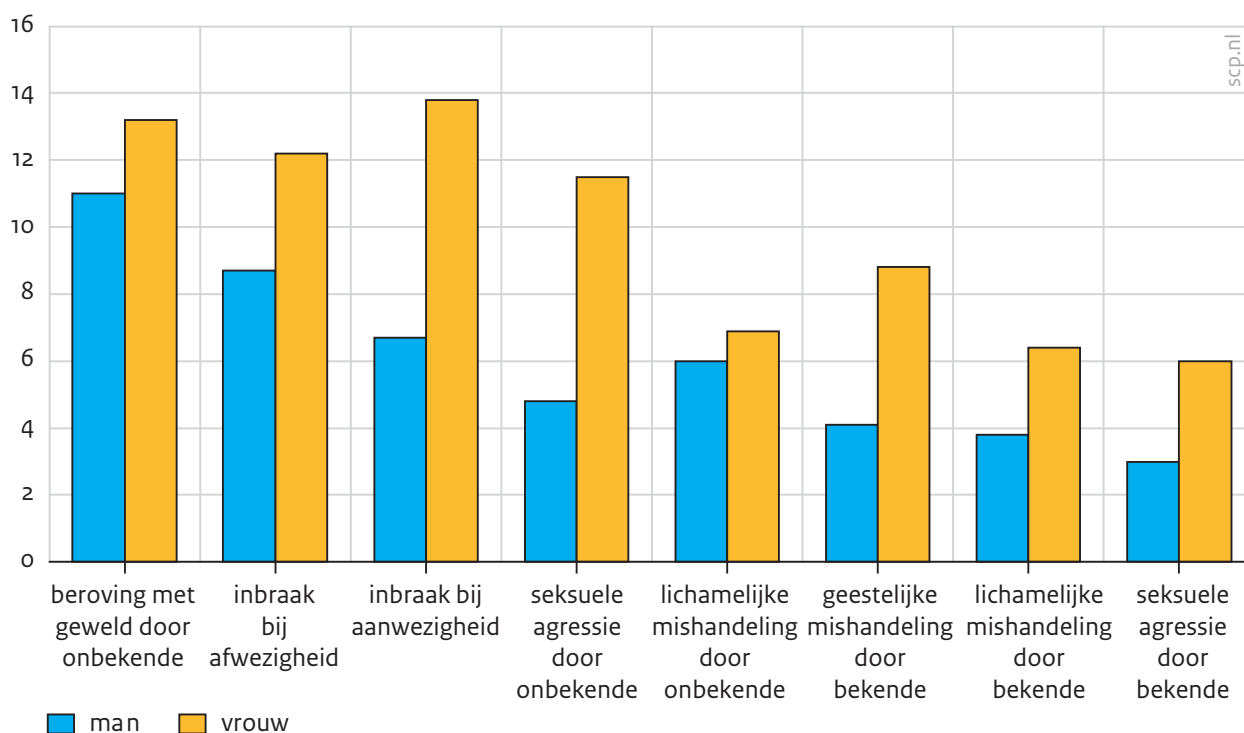
a De misdrijven zijn gerangschikt op volgorde van het aandeel mensen dat zich er (heel) erg angstig voor voelt (score 4 en 5 op vijfpuntsschaal).

Bron: EMOP'12

De acht misdrijven waren niet alle even angstaanjagend. Voor gewelddadige beroving zijn de meeste mensen erg angstig (12,1%), gevolgd door inbraak (10,5% resp. 10,2%), seksuele agressie (8,2%) en lichamelijke mishandeling door onbekenden (6,5%). Hoewel angst voor geweld door bekenden minder vaak voorkwam, is het niet eens erg veel lager dan angst voor onbekenden. Zo is nog altijd 6,5% erg angstig voor geestelijke mishandeling door een bekende, gevolgd door lichamelijke mishandeling (5,1%) en seksuele agressie door een bekende (4,7%). Dat angst voor bekenden minder vaak voorkomt, is niet verrassend. Als iemand bang is voor een goede bekende, is daar vaker al een aanleiding voor dan als iemand zich bedreigd voelt door een willekeurige passant in een donkere steeg. Angst voor bekenden zal zich daardoor sterker concentreren onder getroffen slachtoffers of onder mensen in hun directe omgeving.

Figuur 2.4

(Heel) erg angstig voor slachtofferschap gevoeld in de voorgaande twaalf maanden, naar sekse en misdrijf, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gewogen procenten)^{a, b}

a Score 4 en 5 op vijfpuntsschaal ((heel) erg angstig). De misdrijven zijn gerangschikt op volgorde van het totale aandeel mensen dat zich er (heel) erg angstig voor voelt.

b Gemiddelden van mannen en vrouwen verschillen significant bij inbraak bij aanwezigheid, seksueel geweld door een bekende en een onbekende en geestelijke mishandeling ($p < 0,001$), inbraak bij afwezigheid, beroving met geweld en lichamelijke mishandeling door een bekende ($p < 0,05$).

Bron: SCP (EMOP'12)

De hiervoor genoemde ranglijst van angst voor acht specifieke misdrijven kan heel anders uitpakken voor verschillende groepen in de bevolking. We illustreren dit aan de hand van het bekende en structurele verschil in veiligheidsbeleving tussen mannen en vrouwen, dat niet kan worden verklaard door een soortgelijk verschil in daadwerkelijk slachtofferschap (dit staat in de criminologische literatuur bekend als de *fear-victimization-paradox*). Vrouwen zijn het meest angstig voor inbraak terwijl ze thuis zijn en vergeleken met mannen ook banger voor seksueel geweld en voor geestelijke mishandeling door een bekende. Mannen ervaren relatief meer angst voor lichamelijke mishandeling door een onbekende: de enige van de acht misdrijven waarvoor vrouwen niet significant angstiger zijn dan mannen. Ter verklaring van de grote angst van vrouwen voor inbraak terwijl ze thuis zijn, hebben we in de Emancipatiemonitor 2012 steun gevonden voor de *shadow of sexual assault*-hypothese van Ferraro (1996) en Warr (1987; 2000). Die hypothese stelt dat deze angst wordt veroorzaakt door een onderliggende angst voor eventuele seksuele gewelddadigheden die een inbreker zou kunnen begaan wanneer deze oog in oog komt te staan met het slachtoffer.

Vrouwen zouden op dit seksuele risico anticiperen. In paragraaf 2.1.2 gaan we nader in op de rol van risicoperceptie voor de veiligheidsbeleving.

2.1.2 Cognitief of affectief?

Attitudes kunnen zich volgens sociaal psychologen uiten in drie modaliteiten: cognitief, affectief (emoties) en conatief (gedrag) (o.a. Fishbein en Ajzen 1975). Volgens Fattah en Sacco (1989: 206) heeft ook angst voor criminaliteit betrekking op ‘*ways of thinking, feeling and acting*’ en moeten deze drie modaliteiten worden onderscheiden wil men angst voor criminaliteit beter kunnen doorgronden. Omdat de conatieve modaliteit de fysieke uitdrukking is van de mentale cognitieve en affectieve processen, laten we deze voorlopig buiten beschouwing. We komen erop terug wanneer we de impact van angst bespreken (zie § 2.1.3).

Het meest geciteerde en fundamentele onderscheid is dat tussen de cognitieve en de affectieve modaliteiten. Los van enige emotie kunnen mensen denken dat er in een bepaalde situatie veel en/of ernstige criminaliteit voorkomt, bijvoorbeeld omdat er veel achterstallig onderhoud in de wijk is, omdat er veel vreemde figuren rondzwerven, omdat er een bericht in de krant heeft gestaan of omdat ze zelf slachtoffer zijn geworden. Deze risicoperceptie kan een onderschatting, een overschatting of een reële schatting van het feitelijke veiligheidsrisico zijn.

Vooraf vroeg onderzoek erkende niet het verschil tussen een ‘rationele’ inschatting van mogelijke risico’s en de emotionele reactie van angst die kan worden opgeroepen door een mogelijke dreiging (Hale 1996; Vanderveen 2006; Wilcox Rountree en Land 1996a). In de onderzoeksliteratuur stapelen inmiddels de aanwijzingen zich op dat de cognitieve component aan de affectieve voorafgaat. Met andere woorden, de risicoperceptie blijkt een mediator te zijn in verklaringsmodellen van angst voor slachtofferschap (bv. Ferraro 1995; Ferraro en LaGrange 1987; Nonnenmacher 2007; Oppelaar en Wittebrood 2006; Warr 2000; Wilcox Rountree en Land 1996a; Wyant 2008).

Criminologen hebben zich de vraag gesteld of angst dan irrationeel is, als deze emotie niet correspondeert met enige objectieve inschatting van risico’s of zelfs met de subjectieve perceptie van dat risico. Hoewel emotie per definitie iets anders is dan rationaliteit, is het niet noodzakelijkerwijs onredelijk of ongegrond. Daarvoor kunnen verschillende redenen worden aangedragen, die ook vaak worden genoemd in verband met de discrepantie tussen het hoge angstniveau van vrouwen en de bescheiden kans die ze vergeleken met mannen daadwerkelijk hebben: de *fear-victimization*-paradox. Warr (2000) introduceerde hiervoor de gevoeligheid (*sensitivity*) voor risico’s, dat angst voor slachtofferschap verklaart uit de interactie tussen de gepercipieerde kans op slachtofferschap en de gepercipieerde ernst van de mogelijke gevolgen, die onder andere voortkomt uit het gevoel van persoonlijke weerbaarheid. Sommige mensen zijn misschien niet bang voor inbraak omdat ze weinig geven om de goederen die kunnen worden gestolen, maar anderen zouden dat wel zijn als bijvoorbeeld dierbare familiefoto’s verloren zouden gaan of als de inboedel niet zou zijn verzekerd. Vrouwen zouden banger kunnen zijn dan mannen omdat ze anticiperen op sek-

suele misdrijven die met inbraak gepaard kunnen gaan (gepercipieerde gelijktijdige misdrijven; Warr 2000). Ook kan het zijn dat sommige mensen niet bang zijn voor moord, omdat ze het hoogst onwaarschijnlijk achten dat dat hun overkomt.

Kortom, de risicoperceptie bestaat naast de gepercipieerde kans uit de gepercipieerde ernst van de gevolgen. Deze is afhankelijk van allerlei persoonlijke waarderingen en inschattingen. Deze kunnen niet objectief worden vastgesteld, en dus ook niet aan de kant worden geschoven als irrationeel. Dus hoewel het cognitieve concept kansperceptie nooit moet worden verward met het affectieve concept angst voor slachtofferschap, verdient kansperceptie wel een centrale plek als mediator in een conceptueel model van angst voor slachtofferschap, naast de gepercipieerde ernst van de gevolgen. Een verklaring van angst voor slachtofferschap door een rationele (zij het subjectieve) inschatting van de kans, de ernst van de gevolgen en de veronderstelde weerbaarheid tegenover de dreiging is gegrond in het rationalistische onderzoeksparadigma (bv. Elchardus et al. 2008; Jansen et al. 2008).

Cognitieve veiligheidsbeleving in praktijk: de gepercipieerde kans

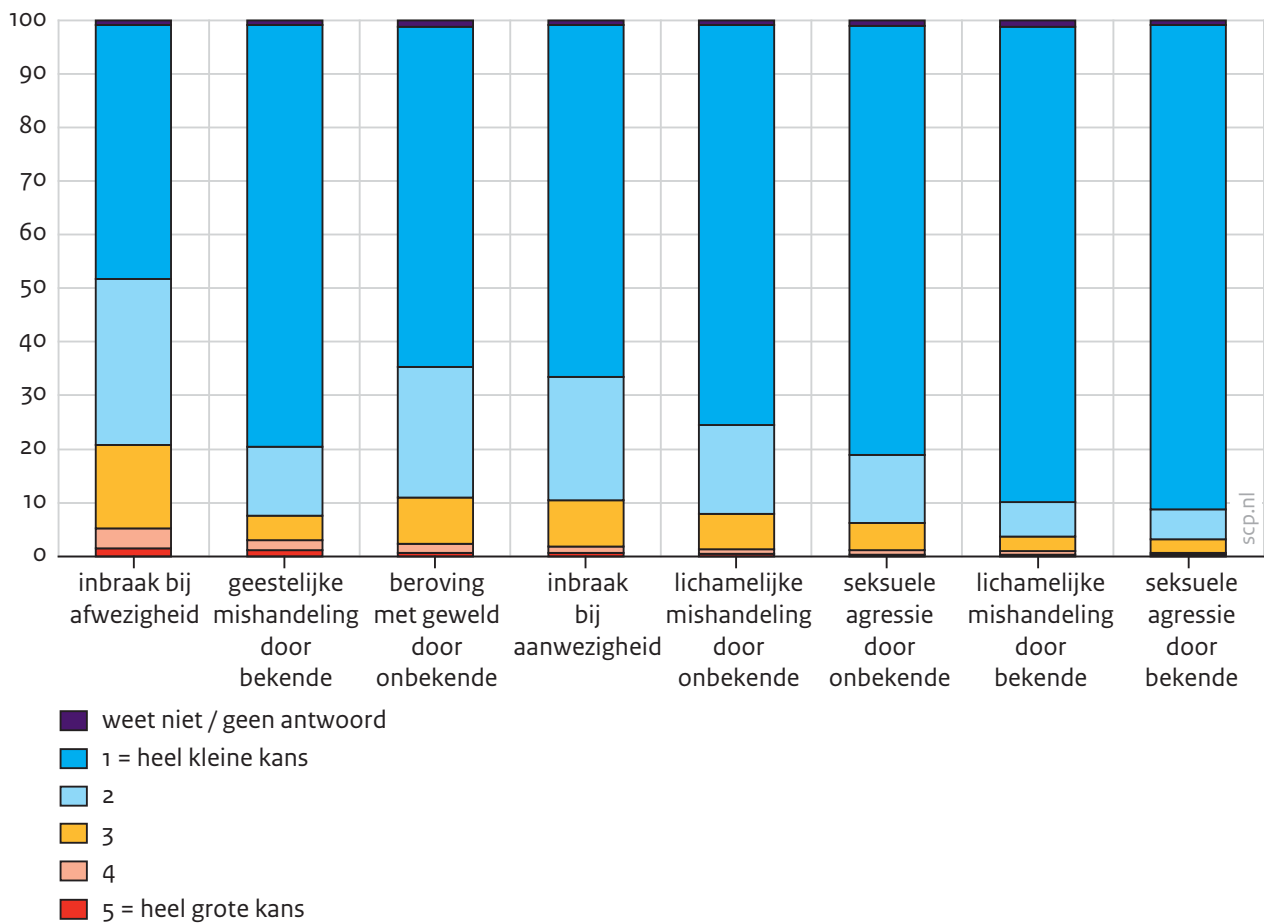
Het aandeel mensen dat de kans op slachtofferschap hoog inschat (figuur 2.5), is flink kleiner dan het aandeel mensen dat zich voor dezelfde misdrijven angstig heeft gevoeld (figuur 2.3). Deze kans wordt door 9% van de respondenten behoorlijk tot zeer hoog ingeschat voor ten minste een van acht misdrijven (score 4 en 5 op vijfpuntsschaal). De kans op inbraak terwijl men niet thuis is, wordt met ruim 5% door de meeste mensen als (zeer) groot ingeschat; de kans op seksueel geweld door een bekende met minder dan 1% door de minste mensen.

In het algemeen vindt men het waarschijnlijker dat men slachtoffer wordt van een onbekende dan van een bekende dader. Een uitzondering hierop is geestelijke mishandeling door een bekende. Hoewel dit misdrijf door een grote groep van 79% heel erg onwaarschijnlijk wordt gevonden (score 1 op vijfpuntsschaal), vindt eveneens een verhoudingsgewijs grote groep van 3% het juist wel heel waarschijnlijk (score 4 en 5 op vijfpuntsschaal). Ook houdt men meer rekening met de kans op vermogensmisdrijven (inbraak en beroving met geweld) dan met misdrijven die alleen om fysiek geweld te doen zijn.

Terwijl we eerder vaststelden dat mannen en vrouwen sterk verschillen in hun angst voor slachtofferschap, geldt dit veel minder sterk voor hun kansinschatting. Alleen de kans op inbraak terwijl men thuis is, de kans op geestelijke mishandeling en de kans op seksuele agressie schatten vrouwen significant groter in. Op de overige vier misdrijven verschillen de seksen niet noemenswaardig.

Figuur 2.5

Perceptie van de kans op slachtofferschap in de komende twaalf maanden, naar misdrijf, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gewogen procenten)^a

a De misdrijven zijn gerangschikt op volgorde van het aandeel mensen dat de kans erop (heel) groot vindt (score 4 en 5 op vijfpuntsschaal).

Bron: SCP (EMOP'12)

Al met al gaan mensen dus niet door het dagelijks leven met het idee dat hun zomaar iets kan overkomen. Zowel het algemene gevoel van onveiligheid als de affectieve angst voor slachtofferschap is veel wijder verspreid dan de kans die mensen zelf denken te lopen om slachtoffer te worden. Dit laat zien dat mensen zich onveilig kunnen voelen zonder dat ze de kans reëel achten dat hun daadwerkelijk iets zal overkomen. De sleutel hiervoor ligt volgens de literatuur bij de ingeschatte ernst van de gevolgen, die samen met de kansinschatting de risicoperceptie vormt.

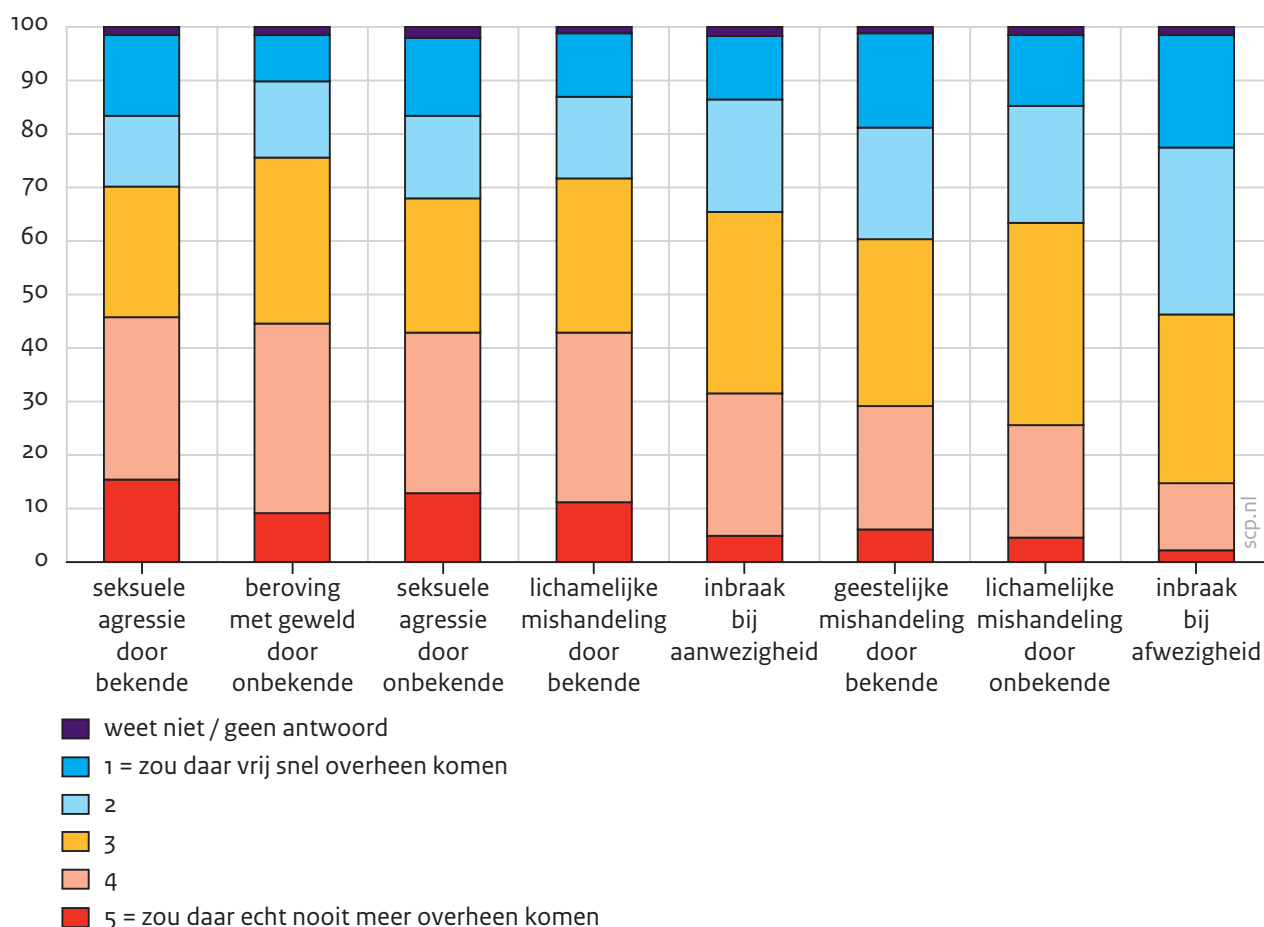
Cognitieve veiligheidsbeleving in praktijk: gepercipieerde ernst van de gevolgen

Een ander beeld ontstaat wanneer respondenten wordt gevraagd hoe erg het voor hen zou zijn als ze slachtoffer van een van de acht genoemde misdrijven zouden worden. Mensen kunnen hierbij aan allerlei gevolgen denken, zoals lichamelijke, emotionele en financiële gevolgen. Hoe gering de meeste mensen de kans op slachtofferschap ook inschatten, velen denken wel dat het heel erg zou zijn als het hun daadwerkelijk zou overkomen. Het aantal

mensen dat slachtofferschap als (zeer) ingrijpend inschat (figuur 2.6), is veel hoger dan het aantal mensen dat er (heel) erg angstig voor is (figuur 2.3). Met 46% denken de meeste mensen bijvoorbeeld (echt) nooit meer over de gevolgen van seksuele agressie door een bekende heen te komen, terwijl 5% daarvoor (heel) veel angst heeft. Het kleinst is het aantal mensen dat denkt (echt) nooit meer over de gevolgen van inbraak bij afwezigheid heen te komen (15%), terwijl 11% daarvoor (heel) veel angst heeft.

Figuur 2.6

Perceptie van de ernst van slachtofferschap, naar misdrijf, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gewogen procenten)^a

a De misdrijven zijn gerangschikt op volgorde van het aandeel mensen dat denkt hier (echt) nooit meer overheen te komen (score 4 en 5 op vijfpuntsschaal).

Bron: SCP (EMOP'12)

Vaak worden de misdrijven waaraan een relatief lage kans wordt verbonden (figuur 2.5) relatief ernstig gevonden en andersom. Hieruit volgt dat geweld door bekenden zowel onwaarschijnlijker als ingrijpender wordt gevonden dan geweld door onbekenden. Dit geldt alleen niet voor geestelijk geweld door een bekende, dat juist relatief waarschijnlijk wordt gevonden en minder onoverkomelijk.

Voor de volledigheid vermelden we dat de sekseverschillen hier groot zijn: vrouwen schatten de gevolgen van alle misdrijven significant ernstiger in dan mannen. Dit wordt duidelijk

geïllustreerd door seksueel geweld door bekenden. Terwijl nog niet 1% van beide seksen het waarschijnlijk acht dat ze hier slachtoffer van worden, denkt bijna 30% van de mannen tegenover ruim 60% van de vrouwen dat ze daar niet of nauwelijks overheen zouden komen. Dit impliceert dat de sterkere angst van vrouwen mogelijk wordt verklaard door hun hogere risicoperceptie: niet omdat ze de kans op slachtofferschap groter inschatten, maar wel omdat ze veel meer vrezen voor de eventuele gevolgen.

2.1.3 Intensiteit van angst voor slachtofferschap

Een laatste specificatie van onveiligheidsgevoelens betreft de intensiteit ervan. Deze intensiteit is vanzelfsprekend van belang voor de impact die ze op mensen hebben en voor de mate waarin ze geneigd zijn hun gedrag aan te passen (conatieve veiligheidsbeleving). Er is veel geschreven over angst voor slachtofferschap als emotie (bv. Davis 1987; Frijda 1986), over zowel angst voor anderen (altruïstische of plaatsvervangende angst; zie bv. Snedker 2006) als angst om zelf slachtoffer te worden. Op basis van de intensiteit en de duur van de emotie kunnen twee verschillende typen gevoelens worden onderscheiden. Het eerste type is angst voor slachtofferschap in de meest letterlijke vorm, die ontstaat in reactie op een onmiddellijke dreiging en die zich meestal openbaart door middel van fysiologische veranderingen zoals verhoogde hartslag en transpiratie. Dit is een zeer intense emotie van korte duur.

De gedachte aan mogelijk slachtofferschap kan ook leiden tot een negatieve emotionele reactie die we met 'bezorgdheid' kunnen aanduiden, ook bekend als de Engelse termen *worry* of *anxiety*. Mensen kunnen bezorgd zijn zonder met een onmiddellijke dreiging te worden geconfronteerd, doordat mensen in staat zijn te anticiperen op angst in toekomstige potentieel bedreigende situaties of in reactie op signalen uit de omgeving, zoals overmatige vervuiling of groepjes rondhangende jongeren (Fattah en Sacco 1989; Warr 1990; 2000). Dit type angst is vaak minder intens dan daadwerkelijke acute angst en een meer constant persoonlijkheidskenmerk (Hale 1996).

Het is onwaarschijnlijk dat grote delen van de Nederlandse bevolking regelmatig letterlijke, daadwerkelijke angst heeft, want het is onwaarschijnlijk dat grote aantallen mensen regelmatig met serieuze dreigingen worden geconfronteerd (Gray et al. 2008). Voor het meten van deze fysiologische angst zou laboratoriumonderzoek nodig zijn. De meerderheid van de mensen zal vooral last hebben van bezorgdheid als emotionele gemoedstoestand die meer of minder waakzaam maakt en meer of minder sporen op het dagelijks functioneren achterlaat.

Naarmate deze angst voor slachtofferschap minder situationeel en minder vluchtig is, en een groter stempel op het dagelijks leven drukt, neemt de urgentie om de angst zelf te bestrijden toe. Zodra angst niet langer een lichamelijk signaal is dat voor een concrete dreiging waarschuwt (Goffman 1971; Wilson 1975; Warr 2000), verliest het zijn functionaliteit en wordt het een belastende emotie. In de ergste gevallen passen mensen hun dagelijkse doen en laten erop aan en kan de angst voor slachtofferschap een onwenselijke aantasting

van de bewegingsvrijheid en maatschappelijke participatie betekenen. We gaan in het vervolg van deze paragraaf na in hoeverre mensen impact van hun angst ervaren.

Situationele impact in praktijk

Zoals gezegd is angst in veel gevallen een reactie op omgevingssignalen. Doorgaans zal de angst verdwijnen zodra men zich niet meer in de betreffende situatie bevindt. Hoe mensen met zulke risicovolle situaties omgaan, wordt het conatieve aspect van de veiligheidsbeleving genoemd. Mensen kunnen voorzorgsmaatregelen treffen om te voorkomen dat hun iets overkomt. In het meest extreme geval gaan mensen een situatie die ze onveilig vinden helemaal uit de weg. Soms vinden ze het voldoende om het risico via gedragsaanpassingen te verkleinen, bijvoorbeeld door het een dader moeilijker te maken een misdrijf te plegen. Sommigen drukken een handtas dichter tegen zich aan, anderen versnellen hun pas of houden een mobiele telefoon in de aanslag. In figuur 2.7 is weergegeven in hoeverre mensen hun gedrag aanpassen omdat ze zich angstig voelen op bepaalde locaties en momenten van de dag. Daarbij is rekening gehouden met het feit dat niet iedereen altijd de mogelijkheid heeft om een situatie uit de weg te gaan.

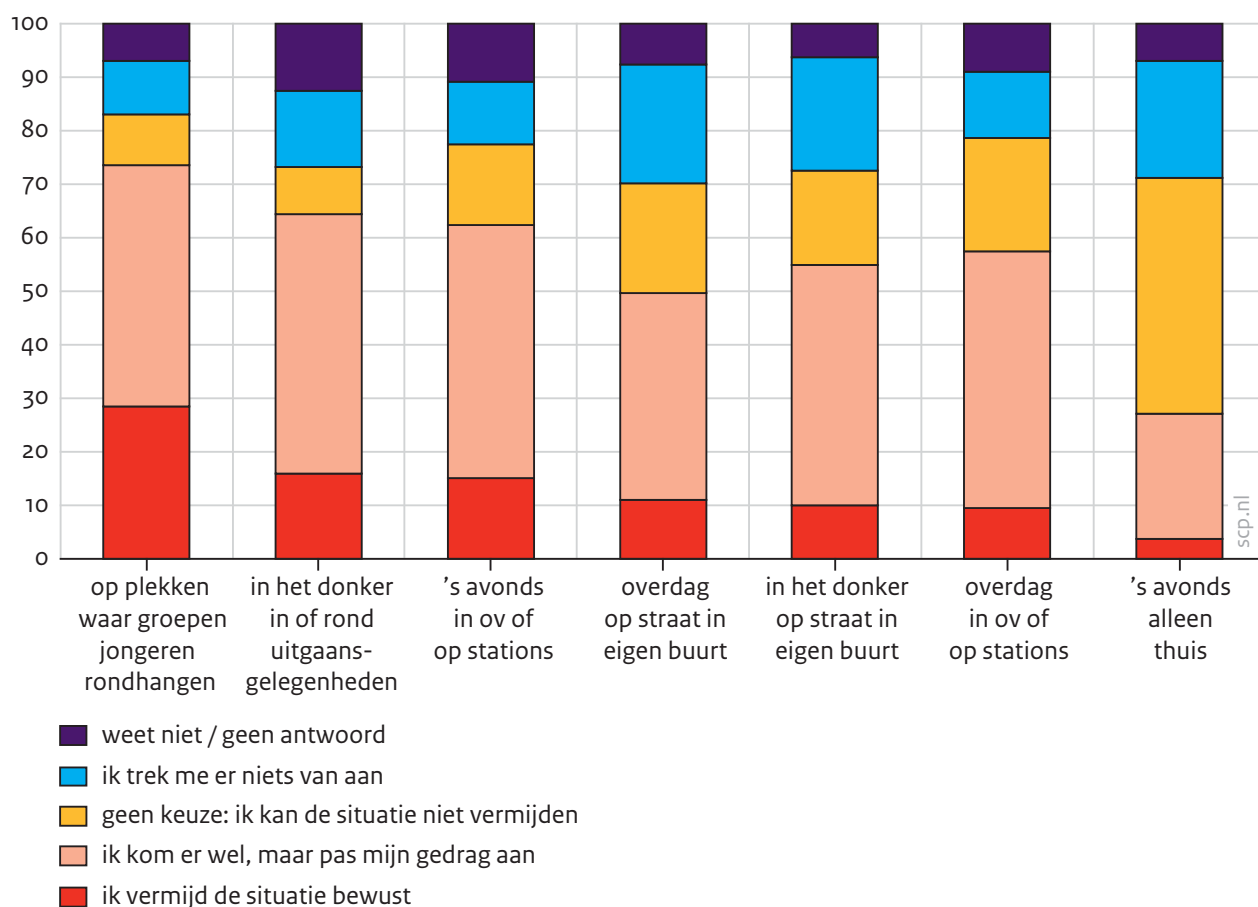
Van de mensen met angst in de betreffende situatie kiest gemiddeld 49% ervoor die situatie niet uit de weg te gaan, maar wel hun gedrag aan te passen. Gedragsaanpassingen zijn daarmee de populairste remedie. Dat komt vaak voor in het uitgaansleven (49%), overdag (48%) en 's avonds in en het rond het openbaar vervoer (47%). Gedrag wordt het minst vaak aangepast als men bang is om 's avonds alleen thuis te zijn (23%).

Gemiddeld 23% van de mensen met situationele angst geeft aan niet de mogelijkheid te hebben om de situatie uit de weg te gaan; deze aanzienlijke groep zal dus de confrontatie moeten aangaan met de oorzaak van de angst. Dat is vaak aan de orde als men 's avonds alleen thuis is (44%), overdag in en rond het openbaar vervoer (21%) en overdag in de eigen buurt (20%). Het komt weinig voor dat men zegt groepen hangjongeren of het uitgaansleven niet te kunnen vermijden (beide 9%).

Anderen laten zich niet weerhouden door hun angstgevoelens. Dat geldt voor gemiddeld 19% van de mensen, vooral overdag in de eigen buurt (22%), 's avonds alleen thuis (22%) en 's avonds in de eigen buurt (21%). In de buurt van hangjongeren (10%) en in en rond het openbaar vervoer (12%) komt deze houding het minst vaak voor.

Figuur 2.7

Situationele impact van angst op gedrag, naar situatie, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder met situationele angst, 2012 (in gewogen procenten)^{a, b}

a Deze percentages zijn berekend over alleen de mensen die aangaven zich in de betreffende situatie angstig te voelen (minimaal score 2 op vijfpuntsschaal).

b De situaties zijn gerangschikt op volgorde van het aandeel mensen dat de situatie bewust vermijdt.

Bron: SCP (EMOP'12)

Ten slotte kiest gemiddeld 16% voor het andere uiterste en gaat de situatie juist volledig uit de weg vanwege het (vermeende) veiligheidsrisico.⁴ Rondhangende jongeren worden het vaakst gemeden (29%), gevolgd door het uitgaansleven (16%) en het openbaar vervoer in de avonduren (15%). 's Avonds alleen thuis zijn is voor veruit de minste mensen aanleiding tot vermijdingsgedrag (4%).

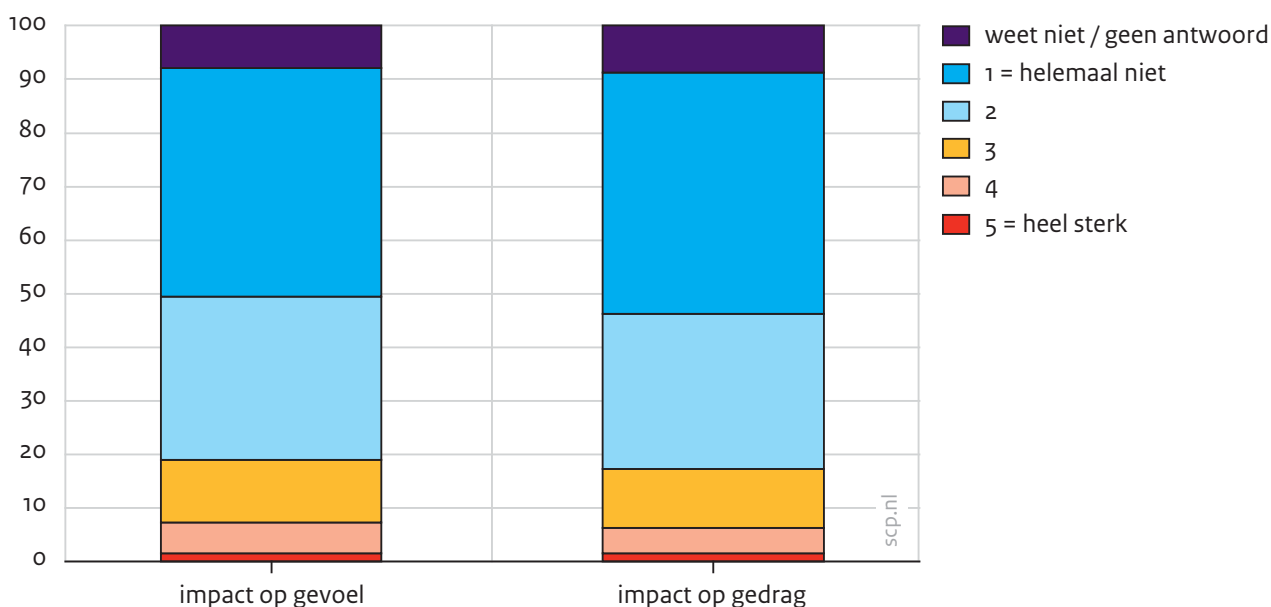
Het feit dat een vijfde van de mensen sommige situaties weliswaar als angstig aanduidt, maar zich niet door die angstgevoelens laat weerhouden, roept in herinnering dat de normatieve veiligheidsbeleving of de risicoaversie van doorslaggevende waarde voor gedrag kan zijn (zie § 2.1.3). Een deel van deze mensen zal de situatie misschien niet zozeer als angstig, maar wel als onveilig of risicovol ervaren. Voor zover waakzaamheid volstaat, laten ze zich hierdoor niet belemmeren in hun bewegingsvrijheid.

Structurele impact in praktijk

Angst die men in specifieke situaties ervaart, zal in veel gevallen geen structurele sporen achterlaten. We gaan nu op zoek naar mensen die wel meer structureel gevolgen ondervinden voor hun dagelijkse functioneren, zowel gevoelsmatig als gedragsmatig. Volgens bijna driekwart van de mensen die in het voorgaande jaar wel eens angstig zijn geweest voor slachtofferschap (minimaal score 2 op vijfpuntsschaal), heeft deze angst geen of bijna geen invloed op hoe ze zich in het dagelijks leven voelen of gedragen. Daarentegen heeft de angst volgens 12% enige en volgens 7% (heel) sterke invloed op het dagelijkse gevoelsleven. Op het gedrag heeft de angst volgens 11% enige invloed; volgens 6% is die invloed (heel) sterk.

Figuur 2.8

Impact van angst voor slachtofferschap op dagelijks gevoel en gedrag, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gewogen procenten)

Bron: SCP (EMOP'12)

Als we deze percentages van mensen met angst omrekenen naar een percentage van alle mensen (met of zonder angst), blijkt dat 8% van de bevolking angst voor slachtofferschap ervaart die in enige mate doorwerkt op hoe ze zich in het dagelijks leven voelen; 5% ervaart angst die gevoelsmatig in (heel) sterke mate doorwerkt. Van 7% wordt het dagelijkse gedrag in enige mate en van 4% in (heel) sterke mate door angst beïnvloed. Samengenomen komt dit neer op 15% van de Nederlandse bevolking van wie het dagelijks leven in enige of sterkere mate door angst wordt beïnvloed, gevoelsmatig of gedragsmatig (voor 6% is dit in sterke mate het geval). Al met al wordt angst voor slachtofferschap door een kleine groep als alledaagse last ervaren, zeker ten opzichte van de grote groep mensen die aangeeft zich wel eens onveilig te voelen (ruim een derde).⁵ Wel heeft deze kleine groep te maken met de meest ingrijpende problematiek doordat de angst hen in het dagelijks

leven achtervolgt. Naast het streven van de overheid naar een reductie met 10% van het algemene gevoel van onveiligheid vraagt juist deze angst met voorrang om verlichting.

2.2 Typologie van onveiligheidsbeleving

We hebben nu beschrijvend vastgesteld dat de verschillende vormen van onveiligheidsbeleving die theoretisch kunnen worden onderscheiden ook in verschillende mate door de bevolking worden gerapporteerd. In deze paragraaf toetsen we of angst voor slachtoffer-schap inderdaad fundamenteel verschilt van de andere elementen van onveiligheidsbeleving of dat deze angst te herleiden is tot een gemeenschappelijk onderliggend concept van onveiligheidsbeleving (onderzoeksvraag 2). Als een buurtbewoner zegt zich wel eens onveilig te voelen, betekent dit dan ook dat hij angstig is om slachtoffer te worden, of denkt hij alleen dat de kans daarop groot is? Als iemand de kans op inbraak groot schat, of de ernst van de gevolgen ervan, ervaart hij dan ook angst? De uitkomsten geven tegelijkertijd aan in hoeverre het zinvol dan wel noodzakelijk is om angst voor slachtoffer-schap als unieke problematiek te definiëren en onderzoeken.

Deze onderzoeksvraag beantwoorden we met verkennende factoranalyse op data van EMOP'12, die toetst in hoeverre mensen vergelijkbare antwoorden geven op de vragen naar de verschillende onderdelen van onveiligheidsbeleving. Hierin nemen we de modaliteiten en bijbehorende indicatoren zoals besproken in paragraaf 2.1 mee.

2.2.1 Operationalisatie

Angst voor slachtofferschap

In de factoranalyse van verschillende aspecten van veiligheidsbeleving vertegenwoordigt angst voor slachtofferschap de persoonlijke, rationalistische en affectieve invulling van veiligheidsbeleving. Deze invulling is gemeten met de vraag: 'Hieronder ziet u verschillende vormen van geweld en/of agressie. In welke mate hebt u zich in de afgelopen twaalf maanden angstig gevoeld, omdat u slachtoffer zou kunnen worden van [een van acht verschillende misdrijven]?' (1 = helemaal niet angstig, 5 = heel erg angstig). Elk van de misdrijven wordt apart bekeken in de analyse om te zien in hoeverre de aard van het misdrijf verschil maakt voor de wijze waarop angst wordt beleefd. De acht misdrijven zijn: beroving met geweld, inbraak terwijl men wel of niet thuis is, mishandeling door onbekenden, seksuele agressie door onbekenden, mishandeling door bekenden, seksuele agressie door bekenden en geestelijke mishandeling door bekenden.

Impact van angst

Doordat de vragen naar de impact van angst in EMOP'12 volgden op en betrekking hadden op de vraag naar angst voor slachtofferschap, zijn deze indicatoren onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit neemt niet weg dat de impact van angst ook samenhang kan vertonen met andere vormen van veiligheidsbeleving, wat in dat geval extra betekenisvol zou zijn. Deze vragen luiden: 'In hoeverre beïnvloeden uw angstgevoelens voor bekenden en

onbekenden hoe u zich [voelt/gedraagt] in uw dagelijks leven?’ (1 = helemaal niet, 5 = heel sterk). De impact op gevoel en de impact op gedrag worden als aparte variabelen meegenomen.

Situationele angst

Angst in specifieke situaties of op locaties (naast angst voor specifieke misdrijven) nemen we ook in deze analyse op. Dit is gemeten met de vraag: ‘Hieronder ziet u een aantal situaties. Kunt u aangeven in hoeverre u zich angstig voelt in onderstaande situaties, omdat u slachtoffer zou kunnen worden van geweld? Stelt u zich steeds voor dat u daar alleen zou zijn, dat wil zeggen, niet met een goede bekende.’ (1 = helemaal niet angstig, 5 = heel erg angstig). De situaties zijn: overdag op straat in de eigen buurt, in het donker op straat in de eigen buurt, in het donker in of rond uitgaansgelegenheden (zoals café, bioscoop, discotheek), overdag in het openbaar vervoer of op stations, ’s avonds in het openbaar vervoer of op stations, op plekken waar groepen jongeren rondhangen, ’s avonds alleen thuis.

Perceptie van de kans

De inschatting van de kans op slachtofferschap vertegenwoordigt de persoonlijke, rationalistische en cognitieve invulling van veiligheidsbeleving. Voor dezelfde acht misdrijven is dit gemeten met de vraag: ‘Hoe groot schat u de kans dat u in het komende jaar slachtoffer wordt van [een van acht verschillende misdrijven]? Het gaat hier om uw persoonlijke inschatting; er zijn geen foute of goede antwoorden.’ (1 = heel kleine kans, 5 = heel grote kans).

Perceptie van de ernst van de gevolgen

De perceptie van de ernst van de gevolgen van een misdrijf vertegenwoordigt eveneens een persoonlijke, rationalistische en cognitieve invulling van veiligheidsbeleving. Weer voor dezelfde acht misdrijven is de vraag gesteld: ‘Misschien is u wel eens iets vervelends overkomen. En anders kunt u zich misschien wel voorstellen hoe dat zou zijn. Hieronder staan weer dezelfde voorvallen weergegeven. Kunt u per voorval aangeven hoe erg dit voor u zou zijn/was? U kunt aan allerlei gevolgen denken, bijvoorbeeld lichamelijk, geestelijk, emotioneel of financieel.’ (1 = ik zou daar vrij snel overheen komen, 5 = ik zou daar echt nooit meer overheen komen).

Algemeen gevoel van onveiligheid

Het algemene ‘je wel eens onveilig voelen’ is een veelomvattende indicator van onveiligheidsbeleving en zou zowel het persoonlijke als het maatschappelijke, zowel het rationalistische als het symbolische en zowel het affectieve als het cognitieve in zich kunnen verenigen. De factoranalyse zal laten zien of en met welke dimensie deze standaardindicator het meest verwant is. Het algemene onveiligheidsgevoel is gemeten met de standaardvraag uit de Veiligheidsmonitor: ‘Voelt u zich wel eens onveilig?’ Deze vraag kan met ‘ja’ of ‘nee’ worden beantwoord; om een dichotome variabele in de factoranalyse te voorkomen, is deze standaardvraag gecombineerd met een vervolgvraag die ook in de Veilig-

heidsmonitor wordt gesteld: 'Voelt u zich vaak, soms of zelden onveilig?' De combinatie resulteert in vier antwoordmogelijkheden (1 = nooit, 2 = zelden, 3 = soms, 4 = vaak).

2.2.2 Resultaten van de factoranalyse

De in totaal 34 indicatoren van onveiligheidsbeleving blijken door zes latente factoren te kunnen worden beschreven, uitgaande van eigenwaarden groter dan een.⁶ De eerste factor onderscheidt beide vormen van *impact* van angst voor slachtofferschap van alle andere aspecten van de veiligheidsbeleving, ook van de angst zelf. Mensen met een sterke angst om slachtoffer te worden, zeggen dus niet automatisch ook een hogere impact van de angst voor slachtofferschap te ervaren op hoe ze zich dagelijks voelen en gedragen. Omgekeerd kan een minder sterke angst voor slachtofferschap soms toch een flinke invloed hebben op het dagelijks leven.

De tweede, derde en vierde factoren zijn te beschrijven als de angst voor, de gepercipieerde kans op, en de gepercipieerde ernst van slachtofferschap van misdrijven door zowel onbekenden als bekenden. Dit impliceert dat mensen die angstig zijn voor slachtofferschap van een bepaald misdrijf ook geneigd zijn angstiger te zijn voor andere misdrijven, en omgekeerd. Vooral angst voor seksueel geweld door een bekende of onbekende hangt sterk samen met deze factor. Ook zijn mensen die de kans op slachtofferschap hoog inschatten of denken dat ze niet gemakkelijk over de gevolgen van een misdrijf heen komen, geneigd slachtofferschap van andere misdrijven als waarschijnlijker respectievelijk ernstiger in te schatten.

De vijfde factor is minder eenduidig, met zwakkere factorladingen.⁷ Deze factor combineert angst voor en de kans op slachtofferschap voor enerzijds *inbraak* en anderzijds *geweld door bekenden*. Een overeenkomst tussen beide typen misdrijven is dat ze zich in de persoonlijke sfeer van het slachtoffer afspelen, fysiek in het geval van inbraak en sociaal in het geval van daders uit eigen kring. Dat verklaart mogelijk waarom de angst voor deze misdrijven wél samenhangt met een hogere inschatting van de kans erop: op bekend terrein kunnen mensen doorgaans meer vertrouwen op ervaringen. Mensen zijn niet zomaar bang voor een kennis of familielid als deze zich nog nooit agressief heeft gedragen. Mogelijk geldt iets soortgelijks voor inbraak: als inbrekers tot dusver weinig interesse hebben getoond in de straat waarin men woont, is er minder aanleiding om voor inbraak te vrezen. De factor laat ook zien dat de angst voor en kans op inbraak negatief samenhangen met de angst voor en kans op geweld door bekenden. Mensen die reden hebben om voor huiselijk geweld te vrezen, houden zich niet bezig met inbraak en omgekeerd.

In de zesde en laatste factor zijn angstige gevoelens op specifieke locaties vertegenwoordigd. Het gaat vooral om publieke ruimten in het donker, waarvan iets dreigends uitgaat. Toch kan de (semi)publieke ruimte ook overdag of het eigen huis 's avonds een angstig gevoel opwekken. Deze locaties hangen wel samen met het algemene gevoel van onveiligheid, maar niet met de gedachte aan specifiek slachtofferschap.

Tabel 2.1

Verkennde factoranalyse (EFA in MPLUS met oblique GEOMIN-rotatie, gewogen)^{a, b}

	factor 1 impact van angst voor slacht- offerschap	factor 2 angst voor slacht- offerschap	factor 3 kans op slacht- offerschap	factor 4 ernst van slacht- offerschap	factor 5 angst en kans op slacht- offerschap in nabije kring	factor 6 situationeel onveiligheids- gevoel
voelt zich wel eens onveilig (nooit, zelden, soms, vaak)						0,41
impact van angst op dagelijks gevoel	0,88					
impact van angst op dagelijks gedrag	0,89					
angst voor lichamelijke mishandeling door onbekende		0,63				
angst voor inbraak bij aanwezigheid		0,75			0,31	
angst voor inbraak bij afwezigheid		0,56			0,38	
angst voor beroving met geweld door onbekende		0,80				
angst voor seksuele agressie door onbekende		0,87				
angst voor lichamelijke mishandeling door bekende		0,76			-0,32	
angst voor geestelijke mishandeling door bekende		0,57			(-0,29)	
angst voor seksuele agressie door bekende kans op lichamelijke mishandeling door onbekende		0,84	0,73		-0,33	
kans op inbraak bij aanwezigheid			0,79		0,35	
kans op inbraak bij afwezigheid			0,68		0,43	
kans op beroving met geweld door onbekende			0,75			

Tabel 2.1
(Vervolg)

	factor 1 impact van angst voor slacht- offerschap	factor 2 angst voor slacht- offerschap	factor 3 kans op slacht- offerschap	factor 4 ernst van slacht- offerschap	factor 5 angst en kans op slacht- offerschap in nabije kring	factor 6 situacioneel onveiligheids- gevoel
kans op seksuele agressie door onbekende			0,68			
kans op lichamelijke mishandeling door bekende			0,65		-0,38	
kans op geestelijke mishandeling door bekende			0,51		-0,32	
kans op seksuele agressie door bekende			0,64		-0,39	
ernst van lichamelijke mishandeling door onbekende				0,79		
ernst van inbraak bij aanwezigheid				0,74		
ernst van inbraak bij afwezigheid				0,57		
ernst van beroving met geweld door onbekende				0,78		
ernst van seksuele agressie door onbekende				0,83		
ernst van lichamelijke mishandeling door bekende				0,86		
ernst van geestelijke mishandeling door bekende				0,75		
ernst van seksuele agressie door bekende				0,84		0,48
angstig overdag op straat in eigen buurt						0,68
angstig in het donker op straat in eigen buurt						0,71
angstig in het donker in of rond uitgaansgelegenheden						0,65
angstig overdag in het ov of op stations						0,78
angstig 's avonds in het ov of op stations						0,78

Tabel 2.1
(Vervolg)

	factor 1 impact van angst voor slacht- offerschap	factor 2 angst voor slacht- offerschap	factor 3 kans op slacht- offerschap	factor 4 ernst van slacht- offerschap	factor 5 angst en kans op slacht- offerschap in nabije kring	factor 6 situatoneel onveiligheids- gevoel
angstig op plekken waar groepen jongeren rondhangen						0,74
angstig 's avonds alleen thuis						0,42

a Model fit: RMSEA = 0,07 / CFI = 0,85 / TLI = 0,78.

b MLR-schatting in MPLUS is robuust tegen niet-normaal verdeelde variabelen en levert een goede schatting van coëfficiënten, standaard errors en model fit.

Bron: SCP (EMOP'12)

Concluderend leidt de factoranalyse tot twee belangrijke inzichten. Ten eerste bevestigt de analyse het onderscheid tussen de affectieve en cognitieve dimensies van veiligheidsbeleving. Angst (affectief), kans en ernst (cognitief) verdelen zich over verschillende factoren. De mate waarin mensen een mogelijk misdrijf als waarschijnlijk dan wel ernstig inschatten, zegt daarmee weinig over de vraag of ze er angst voor hebben. Maar het onderscheid is niet absoluut. De angst van mensen voor slachtofferschap door bekenden en voor huisinbraak hangen voor een beperkt deel wel samen met de perceptie van de kans erop. Dit impliceert dat mensen ook zonder reden bang kunnen zijn voor het onbekende, maar veel minder vaak ‘zomaar’ bang zijn voor het bekende.

Ten tweede wordt duidelijk dat de angst voor slachtofferschap van specifieke misdrijven en de dagelijkse impact daarvan losstaan van gevoelens van onveiligheid waardoor mensen in onzekere situaties bevangen kunnen raken. Deze scheidslijn herkennen we in onderscheid dat voor het eerst door Figgie (1980) werd gemaakt tussen vormloze angst en concrete angst. Fattah (1993) definieert deze vormloze angst als een non-specifieke angst over veiligheid in en rond het huis, in de buurt en in de bredere gemeenschap, waar we de zesde factor met items over het algemene gevoel van onveiligheid en angstige locaties in herkennen. Concrete angst is volgens hem angst voor slachtofferschap van een specifiek misdrijf (Fattah 1993: 46), conform onze tweede factor. Taylor en Hale (1986) maken hier een gelijksoortig onderscheid tussen een sluimerende mentale bezorgdheid en acute angst. Vooralsnog ondersteunt deze analyse de conclusies uit eerdere SCP-focusgroepen (Den Ridder et al. 2010) dat mensen zich in bepaalde onprettige situaties bewust worden van de mogelijke gevaren om hen heen, waardoor ze zich waakzaam opstellen.

Een van de doelen van de factoranalyse was na te gaan met welke aspecten van onveiligheidsbeleving de veelgebruikte indicator ‘je wel eens onveilig voelen’ samenhangt. De analyse maakt duidelijk dat het algemene veiligheidsgevoel geen goede indicator is van de angst voor persoonlijk slachtofferschap (vgl. Vanderveen 2006), noch voor de dagelijkse belasting, noch voor de risicoperceptie. Wel is het aannemelijk dat onveiligheidsgevoelens te maken hebben met het bezoeken of vermijden van onplezierige locaties. Naast theoretische onderbouwing hebben we nu ook empirische steun voor een zo specifiek mogelijke benadering van angst voor slachtofferschap.

2.3 Profielschets van veiligheidsbelevers

2.3.1 Vier groepen veiligheidsbelevers

In het laatste deel van deze verkenning van de onveiligheidsbeleving proberen we de vooralsnog theoretische concepten concreter te maken en ze een gezicht te geven. Op welke manier wordt onveiligheid door verschillende groepen mensen in onze samenleving beleefd en welke bijdrage levert angst voor slachtofferschap daaraan (onderzoeksvraag 3)? De bestanddelen van onveiligheidsbeleving zoals hiervoor onderscheiden, leggen niet voor iedereen evenveel gewicht in de schaal. Sommige mensen blijven achteromkijken terwijl ze in het donker naar huis snellen, anderen zullen de rust van de avond juist opzoeken voor

een meditatieve wandeling. Sommigen zullen zich na een inbraak niet meer thuis voelen in hun eigen huis, terwijl anderen het relativeren tot vervangbaar materieel bezit. Ieders persoonlijke veiligheidsbeleving is een mix van bestanddelen. In deze paragraaf gaan we na of mensen zijn te groeperen volgens deze specifieke mix. Latenteklasseanalyse moet laten zien of zich groepen mensen aftekenen op basis van hun antwoordpatronen op de zes in paragraaf 2.2 vastgestelde factoren. Vervolgens presenteren we een profielschets van deze groepen op basis van hun sociaal-demografische achtergrondkenmerken.

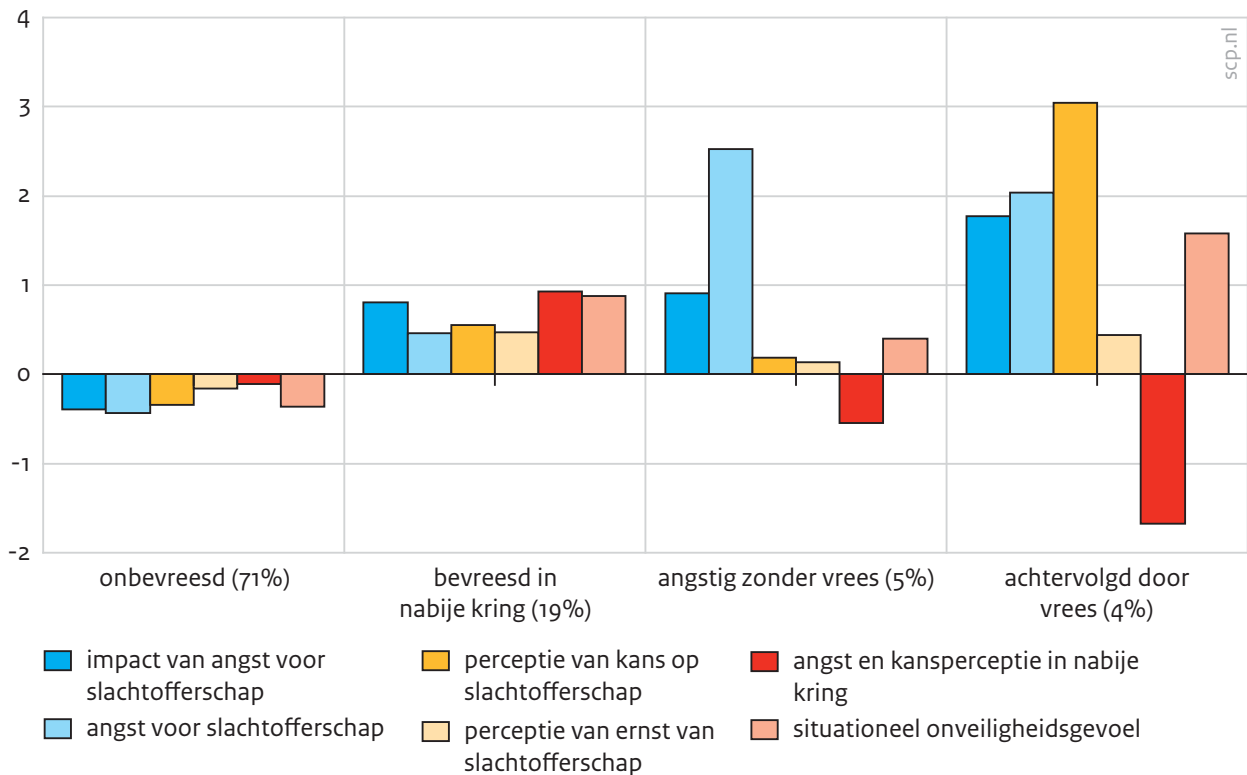
Er tekenen zich op basis van de latenteklasseanalyse vier groepen mensen af die duidelijk van elkaar verschillen in de wijze waarop ze veiligheid beleven. Het onderscheiden van extra groepen leidt niet tot een significante verbetering van het model. Figuur 2.9 toont hoe de vier groepen scoren op de zes factoren van onveiligheidsbeleving.

Groep 1 kenmerkt zich door een onveiligheidsbeleving die op alle onderdelen beneden gemiddeld is: deze mensen hebben de minste angst voor slachtofferschap, ervaren daar de minste dagelijkse impact van, ze achten het onwaarschijnlijk dat ze slachtoffer worden, ze schatten in dat ze goed over de gevolgen van een misdrijf heen zouden komen en ze voelen zich nauwelijks onveilig op specifieke locaties. We noemen deze groep *onbevreesd*. We kiezen voor de term 'vrees', omdat hierin niet alleen de emotie angst besloten ligt, maar het woord ook een verwachting over het risico impliceert. Zo kunnen mensen 'vrezen dat er iets misgaat', 'vrezen voor het ergste' en hebben ze 'niets te vrezen' van iemand die geen kwaad in de zin heeft. In de term 'vrees' wordt de affectieve veiligheidsbeleving met de cognitieve gecombineerd; groep 1 scoort op beide zeer gunstig. Deze onbevreesden zijn met 71% veruit in de meerderheid.

Groep 2 scoort op alle onderdelen vrij gematigd en gelijkmatig. Ze ervaren een beetje angst, zijn zich bewust van een zekere kans op slachtofferschap en erkennen dat slachtofferschap erg zou zijn, maar alles binnen grenzen. Zij vallen in twee opzichten op. Hoewel groepen 3 en 4 meer dagelijkse impact van hun angst ervaren, is groep 2 de enige groep voor wie de impact van angst de angst zelf lijkt te overstijgen. Mogelijk houdt dit verband met de relatief hoge ervaren angst en kans op geweld in de nabijheid, hetzij inbraak, hetzij geweld door bekenden (factor 5). Groep 2 is bovendien de enige groep die bang is voor dit type misdrijven. Omdat het hier om emotioneel ingrijpend geweld gaat, is goed te begrijpen dat groep 2 relatief veel impact op het dagelijks leven ervaart. Ook voelen deze mensen zich vergeleken met de andere groepen onveilig op specifieke locaties. Hiervan weten we niet of dit juist de locaties zijn waar ze gevreesde bekenden of inbrekers kunnen tegenkomen, zoals de eigen buurt of het eigen huis, of meer anonieme plekken zoals het openbaar vervoer. We duiden deze groep aan als *bevreesd in nabije kring*. Het gaat om aanzienlijke groep van 19%.

Figuur 2.9

De gemiddelden op de onderliggende factoren van de vier latente klassen van onveiligheidsbeleving, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in factorscores)

Bron: SCP (EMOP'12)

Groep 3 wordt gekenmerkt door een opvallend hoge mate van angst voor slachtofferschap, waarvan men ook een behoorlijke impact op het dagelijkse gevoel of gedrag ondervindt. Deze angst valt des te meer op gezien de lage scores op andere aspecten van onveiligheidsbeleving. De angst lijkt dan ook niet ingegeven door een hoge risicoperceptie: deze mensen hebben niet het idee dat hun slachtofferschap reëel of ernstig is. Ook lijken de angstgevoelens los te staan van locaties waar ze zich onveilig voelen. We benoemen deze groep als *angstig zonder vrees*. Met 5% is dit een kleine groep.

De laatste groep, groep 4, kenmerkt zich door de hoogste scores op vrijwel alle aspecten van subjectieve onveiligheid en kan als spiegelbeeld van groep 1 worden gezien.

Deze groep ervaart weliswaar iets minder angst dan groep 3, maar deze angst achtervolgt hen wel aanzienlijk in hun dagelijks leven. Ook voelen deze mensen zich regelmatig onveilig op bepaalde locaties. Ze vrezen daarentegen expliciet niet dat ze slachtoffer worden in nabije kring, van bekenden of inbrekers. Bovenal valt deze groep op door het feit dat ze hun mogelijke slachtofferschap als zeer waarschijnlijk inschatten. Deze groep, die wordt aangeduid met *achtervolgd door vrees*, is met 4% de kleinste.

Bij de hoge onveiligheidsbeleving van mensen in de groepen 3 en 4 is het goed om te bedenken dat een klein deel van hen mogelijk lijdt aan een angststoornis (zo'n 2% van de Nederlanders had in het voorgaande jaar agorafobie of een gegeneraliseerde angststoornis

(De Graaf et al. 2010; zie ook noten 2 t/m 4 in hoofdstuk 1)). Deze mensen ervaren meer angst, zonder dat de bron daarvoor bij sociale onveiligheid hoeft te liggen.

2.3.2 De mensen achter de vier varianten van onveiligheidsbeleving

Nu bekend is welke vier varianten van onveiligheidsbeleving onder de Nederlandse bevolking voorkomen, kunnen we bekijken welke mensen erachter schuilgaan. In welke mate hangt de onveiligheidsbeleving van mensen samen met hun sociaal-demografische achtergrondkenmerken of met kenmerken van de buurt waarin ze wonen (onderzoeksvraag 3)?⁸ In tabel 2.2 worden de kansen gepresenteerd van verschillende bevolkingsgroepen om tot elk van deze varianten te behoren, ten opzichte van een referentiegroep. Eerst bespreken we per variant van onveiligheidsbeleving bij welke groepen deze significant vaker of minder vaak voorkomt.

Vrouwen hebben een kleinere kans dan mannen om te behoren tot de grote groep mensen die *onbevreesd* door het leven zeggen te gaan. Deze groep bevat minder vaak mensen met een religieuze levensovertuiging. Mensen die op de PVV of de SP denken te stemmen, of die helemaal niet denken te stemmen, hebben (vergeleken met de referentiegroep van VVD-stemmers) eveneens een kleinere kans om onbevreesd door het leven te gaan.

De kans om tot de gematigde groep *bevreesd in nabije kring* te behoren, is groter voor vrouwen dan voor mannen. Daarnaast zijn mensen in deze groep vaker religieus en verwachten ze vaker op de SP of niet te stemmen dan op de VVD te stemmen.

Het opleidingsniveau is bepalend voor de kans om tot de groep *angstig zonder vrees* te worden gerekend: hogeropgeleiden maken minder vaak deel uit van deze groep dan lageropgeleiden. Daarnaast hebben mensen die in een huurwoning wonen een grotere kans om tot deze groep te behoren.

De vierde en laatste groep mensen die worden *achtervolgd door vrees* kenmerkt zich door een grotere kans voor vrouwen dan mannen, een grotere kans voor mensen zonder werk, en een grotere kans voor mensen met een PvdA-stemvoorkeur (vergeleken met VVD-stemmers).

Al met al zien we dat de kenmerken sekse, religiositeit, stemvoorkeur en opleidingsniveau het sterkst samenhangen met de wijze waarop veiligheid wordt beleefd. Leeftijd, seksuele gerichtheid en de zorg voor inwonende minderjarige kinderen zijn hiervoor niet of nauwelijks onderscheidend. Vrouwen zijn vaker angstig dan mannen, en deze angst gaat altijd gepaard met een hogere (cognitieve) risicoperceptie en met onveiligheidsgevoelens op specifieke locaties (groepen 2 en 4). Als angst niet samengaat met een hoge risicoperceptie (groep 3), is er geen verschil tussen de seksen. Daarmee lijken vrouwen dan ook een aanleiding voor hun angst te zien. Het tegenovergestelde zien we voor het verschil tussen lager- en hogeropgeleiden. Juist bij angst voor slachtofferschap die niet met een hoge risicoperceptie gepaard gaat, loopt de veiligheidsbeleving van beide groepen uiteen (groep 3). Lageropgeleiden hoeven minder dan hogeropgeleiden een aanleiding te ervaren om toch angstig te zijn. Voor religieuze groepen lijken risico's die ze in de nabije omgeving zien

doorslaggevend voor hun onveiligheidsbeleving en de angst die ze daarbij ervaren (groep 2).

Tabel 2.2

Vier varianten van veiligheidsbeleving, naar individuele en buurtkenmerken, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in relatieve kansen)^a

	onbevreesd	bevreesd in nabije kring	angstig zonder vrees	achtervolgd door vrees
seks = vrouw	-0,09***	0,05*	0,01	0,03**
leeftijd				
16-24 jaar	-0,02	0,04	0,00	0,02
25-34 jaar	0,01	0,00	-0,02	0,01
35-44 jaar (ref.)	-	-	-	-
45-54 jaar	-0,03	0,05	-0,01	-0,01
55-64 jaar	0,01	0,00	0,00	0,00
≥ 65 jaar	0,01	-0,05	0,03	0,01
opleiding				
lager (ref.)	-	-	-	-
middelbaar	0,04	-0,02	-0,01	-0,01
hoger	0,05	0,00	-0,04**	-0,01
seksuele oriëntatie				
homoseksueel (ref.)	-	-	-	-
biseksueel	-0,14	0,01	0,07	0,07
heteroseksueel	0,05	-0,03	0,00	-0,03
overig	-0,10	0,05	0,09	-0,04
arbeidsmarktpositie				
fulltime (ref.)	-	-	-	-
gepensioneerd / rentenierend / vut	-0,06	0,08	-0,01	-0,02
huisvrouw / huisman zonder ander beroep	0,00	0,01	-0,02	0,00
studeert / schoolgaand	-0,06	0,05	-0,03	0,05
geen werk / uitkering / anders	-0,05	0,00	-0,02	0,07*
ziet zichzelf als religieus	-0,10***	0,08***	0,02	0,01
heeft inwonend kind jonger dan 18 jaar	0,02	-0,01	-0,02	0,01
woont in huurwoning	-0,04	0,00	0,02*	0,02

Tabel 2.2
(Vervolg)

	onbevreesd	bevreesd in nabije kring	angstig zonder vrees	achtervolgd door vrees
stemintentie landelijke verkiezing ^b				
VVD (ref.)	–	–	–	–
PVDA	–0,04	0,00	–0,01	0,05*
PVV	–0,14**	0,08	0,03	0,03
CDA	–0,06	0,04	0,01	0,01
SP	–0,08*	0,07*	–0,01	0,02
D66	0,00	–0,01	–0,01	0,02
GroenLinks	0,06	–0,04	–0,01	0,00
ChristenUnie	0,03	–0,04	0,01	0,00
ik zou niet stemmen	–0,12*	0,14*	–0,03	0,02
veiligheid van buurt	0,20	–0,20	–0,02	0,01
samenstelling buurtbevolking	–0,19	0,05	0,07	0,07
buurtverbetering 2008-2012	0,03	–0,07	0,01	0,03

a Multinomiale logistische regressie in marginale effecten omgerekend naar relatieve kansen.

b Vanwege de lage aantallen respondenten (< 80) zijn stemintenties voor de SGP, de Partij voor de Dieren en 50+ niet getoond.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Bron: SCP (EMOP'12)

2.4 Samenvattend: angst speelt een eigen rol in de veiligheidsbeleving

In dit hoofdstuk hebben we verschillende theoretische dimensies van subjectieve onveiligheid onderscheiden, samengevat onder de noemers algemene, affectieve, cognitieve en conatieve onveiligheidsbeleving. Daarbij is getoond in welke mate Nederlanders (in 2012) met elk van deze vormen te maken hebben gehad (onderzoeksvraag 1). De omvang van de problematiek blijkt duidelijk te variëren tussen de dimensies van veiligheidsbeleving. Terwijl ruim een derde zich wel eens onveilig voelt (algemeen), heeft krap een kwart in het voorgaande jaar behoorlijk tot veel angst gevoeld voor ten minste een van acht misdrijven (affectief), en schat krap een tiende de kans op ten minste een van acht misdrijven behoorlijk tot zeer groot in (cognitief).

Als mensen zich in een concrete situatie angstig voelen, kiest gemiddeld 49% ervoor de situatie niet uit de weg te gaan, maar alleen het gedrag aan te passen (conatief); 19% negeert deze situationele gevoelens van angst, en 16% gaat de situatie volledig uit de weg vanwege het (vermeende) veiligheidsrisico. Soms is angst voor slachtofferschap niet situationeel ingegeven en niet af te schudden door de situatie uit de weg te gaan. Angst kan een permanentere stempel drukken en mensen in hun dagelijks leven achtervolgen. Van alle Nederlanders ervaart 8% angst voor slachtofferschap die in enige mate doorwerkt en 5% angst die in (heel) sterke mate doorwerkt op hoe ze zich in het dagelijks leven voelen (opgeteld 13%). Van 7% van alle Nederlanders wordt het dagelijks gedrag in

enige mate en van 4% in (heel) sterke mate door angst voor slachtofferschap beïnvloed (opgeteld 11%).

Onder de grote groep Nederlanders die in de jaarlijkse Veiligheidsmonitors aangeeft zich wel eens onveilig te voelen, heeft deze relatief kleine groep te maken met de meest ingrijpende problematiek, die met voorrang om verlichting vraagt door middel van beleid. Voor een deel van deze mensen zal de angst gegrond zijn in een reële dreiging waarmee ze worden geconfronteerd. De angst is dan functioneel als waarschuwingssignaal voor gevaar (Goffman 1971). Hier zijn maatregelen gericht op het verbeteren van de veiligheidsbeleving weinig zinvol, maar moet de oorzaak worden bestreden. Maar ook disfunctionele angst, waarbij van een reële dreiging geen sprake is en die wel gebaat is bij beleid gericht op de subjectieve veiligheid, kan voorkomen onder deze groep. Als het ministerie van VenJ de voorgenomen 10% reductie van de onveiligheidsgevoelens realiseert, zou in 2017 nog maximaal 33% van de Nederlanders zich wel eens onveilig voelen. De kans is klein dat juist de groep Nederlanders die in 2012 disfunctionele angst ervoer verantwoordelijk zal zijn voor deze 10% reductie en zich in 2017 niet meer onveilig zal voelen. Aannemelijker is dat eerst de mensen met minder diepgewortelde onveiligheidsgevoelens geholpen zijn met algemene maatregelen in de publieke ruimte.

Dit hoofdstuk liet niet alleen zien dat angst voor slachtofferschap en andere modaliteiten van onveiligheidsbeleving in verschillende mate binnen de Nederlandse bevolking voorkomen, maar ook dat ze niet voor iedereen hetzelfde betekenen. Uit een verkennende factoranalyse van de antwoordpatronen blijkt dat mensen die angst hebben gehad voor slachtofferschap van specifieke misdrijven zich niet noodzakelijk wel eens onveilig voelen, en andersom. Ook schatten deze mensen de kans op of de ernst van dit slachtofferschap niet per se hoog in, en andersom, en hoeven ze in het dagelijks leven geen last van de angst te ervaren. Wel blijkt angst voor slachtofferschap nauw verbonden met de gepercipieerde kans erop, mits het om slachtofferschap gaat in de persoonlijke sfeer: ofwel omdat de dader een bekende is, ofwel bij inbraak in het eigen huis. Dit impliceert dat mensen zonder reden bang kunnen zijn voor het onbekende, maar veel minder vaak 'zomaar' bang zijn voor het bekende. Daarentegen blijkt het algemene gevoel van onveiligheid, waarvan we theoretisch niet konden beredeneren welke duiding mensen hieraan geven, samen te hangen met angstgevoelens op bepaalde publieke locaties en in specifieke situaties. In het onderscheid tussen dit gevoel van onveiligheid in de publieke ruimte tegenover de angst voor specifieke misdrijven is het onderscheid herkenbaar tussen 'vormloze angst' (Fattah 1993; Figgie 1980) of bezorgdheid (Taylor en Hale 1986) over veiligheid rond het huis, de buurt en de bredere gemeenschap, tegenover een concrete of acute angst voor een specifiek misdrijf. Dit onderscheid levert empirische steun voor de noodzaak om het algemene gevoel van onveiligheid (en de standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?' als indicator daarvan) te verbijzonderen, met als doel meer inzicht te krijgen in angst voor slachtofferschap.

Ten slotte liet dit hoofdstuk zien dat angst voor slachtofferschap in vier verschillende combinaties voorkomt met andere dimensies van subjectieve onveiligheid bij verschillende sociaal-demografische bevolkingsgroepen (onderzoeksvraag 3). De grootste groep van

ruim 70% is onbevreesd en ervaart weinig angst voor slachtofferschap, evenals enige andere dimensie van veiligheidsbeleving. Vrouwen, gelovigen, PVV-, SP-, en niet-stemmers (ten opzichte van VVD-stemmers) hebben een kleinere kans om onbevreesd te zijn. Een tweede groep van 19% bestaat uit mensen die bovenmatige angst hebben voor slachtofferschap in de persoonlijke sfeer en de kans hierop reëel achten. Ze zijn bevreesd voor inbraken thuis of voor geweld door daders die ze kennen. Vrouwen, gelovigen, SP- en niet-stemmers (ten opzichte van VVD-stemmers) hebben hierop een grotere kans. Angst voor slachtofferschap speelt een zeer dominante rol in het derde type onveiligheidsbeleving, waarmee zo'n 5% van de bevolking te maken heeft. Deze mensen ervaren alleen bovenmatige angst voor slachtofferschap, waarvan ze ook dagelijkse impact ondervinden, terwijl ze het risico hierop nauwelijks reëel vinden. Het gaat relatief vaak om lageropgeleiden en mensen die in een huurwoning wonen. Ten slotte wordt 4% van de mensen in het dagelijks leven achtervolgd door een sterke onveiligheidsbeleving die op vrijwel alle dimensies in de rode cijfers schiet; het gaat vaker om vrouwen, mensen zonder werk en PvdA-stemmers (ten opzichte van de VVD-stemmers). Daarbij lijkt (juist) niet de persoonlijke omgeving, maar de publieke ruimte aanleiding te geven voor de angst, de risicoperceptie en een gevoel van onveiligheid.

Angst voor slachtofferschap onderscheidt zich dus van andere dimensies van onveiligheidsbeleving en speelt een eigen rol in de verschillende varianten van onveiligheidsbeleving die onder verschillende bevolkingsgroepen voorkomen. Soms is angst afwezig, soms gaat het samen met een hoge risicoperceptie, soms komen daar nog situationele gevoelens van onveiligheid bij, en soms staat de angst geheel op zichzelf. Het loont dus de moeite om angst voor slachtofferschap als op zichzelf staand fenomeen te bestuderen, niet onder een algemene noemer en ook niet verstrengeld met andere modaliteiten van onveiligheidsbeleving. Dat wil niet zeggen dat andere modaliteiten niet relevant zijn voor een beter begrip van angst voor slachtofferschap; in de hedendaagse *fear of crime*-literatuur wordt algemeen aangenomen dat de cognitieve risicoperceptie voorafgaat aan de affectieve angst voor slachtofferschap (zie § 2.1.2). We hebben zojuist laten zien dat angst inderdaad vaak (hoewel niet altijd) samengaat met risicoperceptie. Het is dan ook belangrijk ze in samenhang te bestuderen om zicht te krijgen op de determinanten van angst voor slachtofferschap. Dat is het doel van het volgende hoofdstuk.

Noten

- 1 We starten de trendreeks in 2005, na de breuk door de overgang van de Politiemonitor Bevolking (PMB) op de Veiligheidsmonitor Rijk (VMR). Voor twee latere trendbreuken, in 2008 en 2012 ontstaan door invoering van de Integrale Veiligheidsmonitor (IVM) respectievelijk de Veiligheidsmonitor (VM), heeft het CBS correctiefactoren berekend. Deze correctie hebben we hier toegepast, wat hogere percentages oplevert dan de ongecorrigeerde percentages die in de desbetreffende jaren zelf werden gepubliceerd. Ook voor de onveiligheidsgevoelens in de buurt is een trendbreukcorrectie gebruikt.
- 2 Het feit dat mensen werd gevraagd hun gevoel van onveiligheid toe te lichten, heeft mogelijk invloed uitgeoefend op de antwoorden die werden gegeven. Mensen werden door de vraagstelling uitgedaagd vorm te geven aan iets waarvan mogelijk niet iedereen zich bewust is. Zeker een onbestemde beleving, zoals in het geval van *formless fear* (Figgie 1980), kan moeilijk te benoemen zijn. Daarmee zal de vraag in

elk geval wel meten welke bronnen van onveiligheid mensen het eerst te binnen schieten. Dit zal eerder tot een overschatting dan een onderschatting leiden van een relatief concreet verschijnsel als criminaliteit als bron van een algemeen gevoel van onveiligheid.

- 3 In de introductie van de vragen naar angst is benadrukt dat het om het eigen slachtofferschap van geweld of agressie gaat, niet om dat van dierbaren en ook niet om angst voor andere veiligheidsrisico's zoals brand of ziekte.
- 4 Er is expliciet gevraagd naar vermijdingsgedrag *vanwege* de onveiligheid. Mensen die toch al niet uitgaan vanwege gebrek aan interesse, of toch al nooit gebruikmaken van het openbaar vervoer, konden dit als een aparte antwoordoptie aangeven.
- 5 De correlatie tussen impact op gevoel en impact op gedrag is 91% (inclusief routing, exclusief geen antwoord / weet niet). Het betreft dus een beperkte groep mensen die op beide wijzen worden belast door angst voor slachtofferschap.
- 6 Behalve de gebruikte items is een belangrijk verschil met de analyse van Vanderveen dat ze uitsluitend items met een factorlading $> 0,6$ in ogenschouw neemt, terwijl de grens van $0,3$ voor een verkennende analyse zoals in deze studie meer gangbaar is. Een lagere grens staat meer (mogelijk uiteenlopende) items toe om zich te scharen achter een factor, waardoor de kans toeneemt dat onder andere 'het algemene gevoel van onveiligheid' kleur bekent.
- 7 Reductie van het aantal factoren van zes naar vijf leidt niet tot het wegvallen van deze factor. Omdat de factor staande blijft en vanwege de inhoudelijke consistentie, vermelden we hem afzonderlijk ondanks zwakke factorladingen.
- 8 Een uitvoerige operationalisatie van onder meer deze sociaal-demografische en buurtkenmerken is te vinden in hoofdstuk 3.

3 Determinanten van angst voor slachtofferschap

Overheidsbeleid is bedoeld om verschil te maken in het leven van mensen, en zou zich daarom moeten richten op de meest urgente problematiek. Vanuit dat idee verkennen we in deze studie of angst voor slachtofferschap een doelgerichte leidraad voor onderzoek en beleid is dan het algemene gevoel van onveiligheid ('Voelt u zich wel eens onveilig?') dat daarvoor nu richtinggevend is. In hoofdstuk 2 zijn we daarom eerst nagegaan of angst voor slachtofferschap zich als problematiek voldoende onderscheidt van het algemene gevoel van onveiligheid. Dit bleek inderdaad het geval: angst voor slachtofferschap en een algemeen gevoel van onveiligheid betekenen voor mensen niet hetzelfde en treden in wisselende combinaties bij verschillende groepen in de samenleving op. Met deze kennis stellen we de vervolgvragen naar de risicofactoren van angst voor slachtofferschap (onderzoeksvraag 4), en hoe deze afwijken van de risicofactoren van een algemeen gevoel van onveiligheid (onderzoeksvraag 5). Van deze determinanten kunnen aanknopingspunten voor beleid worden afgeleid. De analyse maakt dan ook duidelijk in hoeverre een aanpak van angst voor slachtofferschap vraagt om accentwijzigingen ten opzichte van het huidige beleid dat algemene gevoelens van onveiligheid in 2017 met 10% wil hebben teruggebracht.

In het eerste deel van dit hoofdstuk presenteren we een conceptueel model ter verklaring van persoonlijke angst voor slachtofferschap van criminaliteit. Op basis van nationaal en internationaal *fear of crime*-onderzoek worden determinanten geïdentificeerd en ideeën ontwikkeld over de structuur van het conceptueel model. Dit model is schatplichtig aan de eerdere SCP-publicatie *Angstige burgers?* (Oppelaar en Wittebrood 2006), waarin de theoretische fundamenten zijn gelegd. Er is gekozen voor verklaringen vanuit sociaalpsychologisch perspectief op micro- en mesoniveau, omdat dit het meest toegesneden lijkt om een zo persoonlijke emotie als angst te verklaren, evenals de verschillen tussen individuen in de Nederlandse bevolking. Een belangrijke overweging is ook dat we zulke veronderstellingen met crosssectionele landelijke data kunnen toetsen.

Dat geldt niet voor macrosociologische theorieën, zoals de evolutietheorie (Goffman 1971), Durkheims idee van modernisering en anomie (1933), de civilisatietheorie (Elias 1939; Elias en Scotson 1976) en de risicosamenleving (Bauman 2001; Beck 1992; Boutellier 2002; Furedi 2006; Giddens 1994; Luhmann 1993). We noemen ze hier toch, omdat deze grote theorieën wel inzicht kunnen bieden in de bredere historische en sociale omstandigheden waarin angst voor slachtofferschap in sommige samenlevingen voet aan de grond kan krijgen.

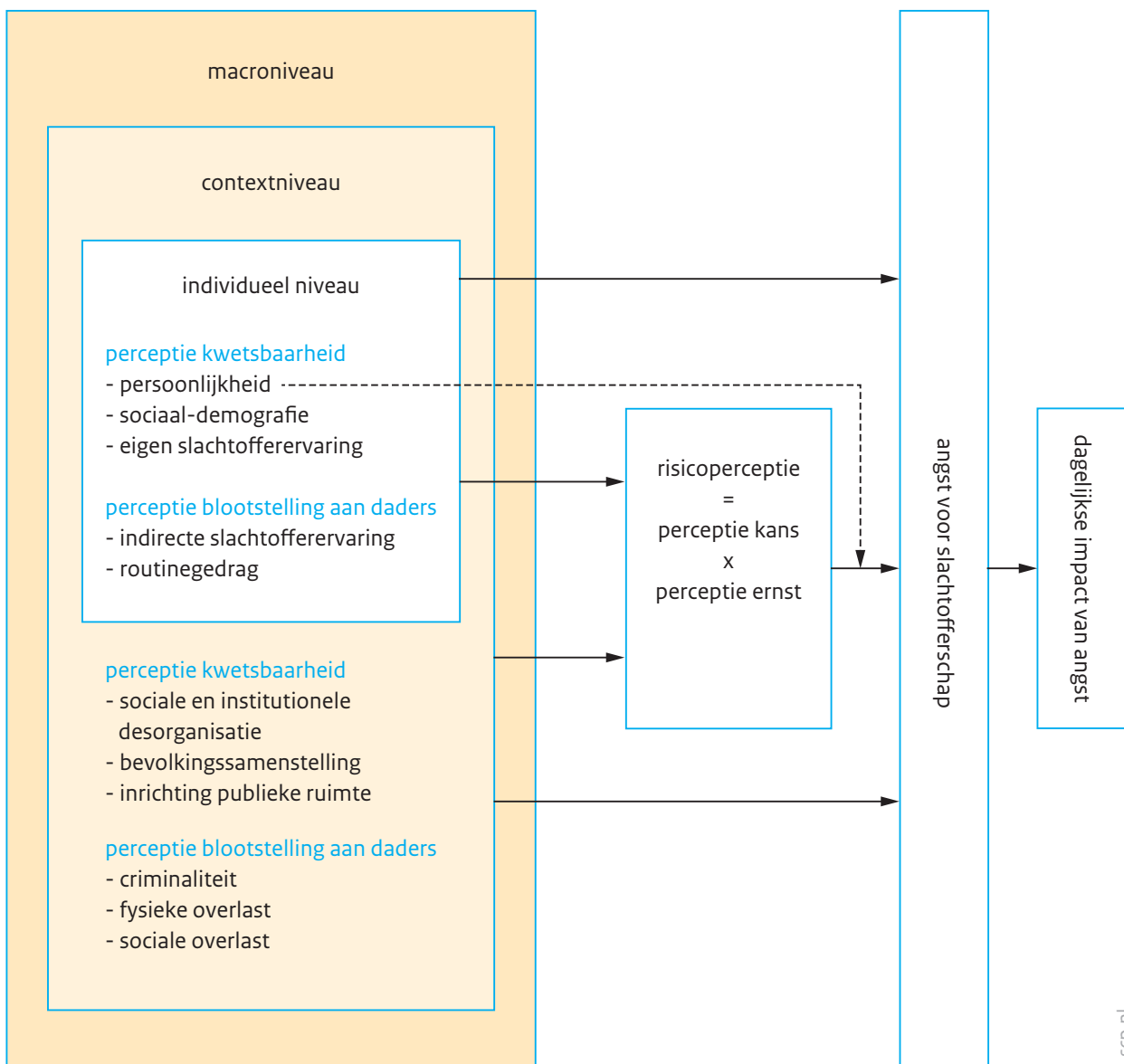
De veronderstelde relaties in het conceptueel model zullen we vervolgens in samenhang toetsen met structurele vergelijkingenmodellen (SEM). Hiermee beantwoorden we onderzoeksvraag 4. Dit empirische model vergelijken we met dat van het algemene gevoel van onveiligheid, dat op basis van hetzelfde conceptueel model wordt getoetst. Op deze manier worden de overeenkomsten en verschillen in de risicofactoren van beide typen onveiligheidsbeleving zichtbaar. Hiermee wordt onderzoeksvraag 5 beantwoord.

3.1 Conceptueel model volgens de gelegenheidstheorie

Angst voor slachtofferschap is in de loop van de jaren benaderd vanuit vele theoretische perspectieven. De vroege literatuur keek vooral naar kenmerken van het individuele potentiële slachtoffer, volgens het principe van kwetsbaarheid (Franklin et al. 2008; Killias 1990). Met de socialedesorganisatietheorie (Bursik en Grasmick 1993; Shaw en McKay 1942) verschoof de aandacht naar het niveau van de gemeenschap (de context). Buurtkenmerken zoals hoge criminaliteitscijfers, armoede of graffiti zouden verklaren waarom bewoners angst voor slachtofferschap ervaren. In recent onderzoek (en zo ook in het onderhavige rapport) wordt erkend dat individuele en contextuele verklaringen elkaar niet uitsluiten en wordt voor effecten op beide niveaus gecontroleerd.

De gelegenheidstheorie, dominant in onderzoek naar feitelijke criminaliteit en slachtofferschap, omarmt zowel 'singlelevel'- als multilevelbenaderingen door de aanname dat de cognitieve perceptie van de gelegenheid tot criminaliteit van centraal belang is voor angst voor slachtofferschap (Wilcox Rountree 1998). De gelegenheidstheorie gaat ervan uit dat criminaliteit wordt veroorzaakt door ten eerste de aanwezigheid van en blootstelling aan (mogelijke) daders, ten tweede de aanwezigheid van aantrekkelijke doelwitten, en ten derde de technische en sociale bescherming van de doelwitten (Cohen en Felson 1979). Deze drie gelegenheidsfactoren kunnen worden gedefinieerd op zowel het individuele als het contextuele niveau (vgl. *dynamic multicontextual criminal opportunity theory*, Wilcox et al. 2003). Naarmate iemand de indruk heeft dat men meer blootgesteld is aan mogelijke daders, een aantrekkelijker doelwit is, of minder beschermd is, ontstaat de indruk dat er meer risico is op slachtofferschap. De (cognitieve) risicoperceptie wordt in de gelegenheidstheorie dan ook beschouwd als een noodzakelijke voorwaarde voor de (affectieve) angst voor criminaliteit. Het conceptueel model in figuur 3.1 brengt deze centrale mediërende rol van risicoperceptie in beeld en benoemt determinanten op zowel individueel als contextniveau waarin de drie gelegenheidsfactoren zich laten vertalen. De volgende drie subparagrafen beschrijven per niveau welke theoretische veronderstellingen achter elk van deze (groepen) determinanten schuilgaan.

Figuur 3.1
Conceptueel model van angst voor slachtofferschap

3.1.1 Individueel niveau

Gepercipieerde kwetsbaarheid

Mensen die bang zijn om een aantrekkelijk doelwit te zijn, bijvoorbeeld om financiële of lichamelijke redenen, of die vrezen zich onvoldoende tegen een bedreiging te kunnen beschermen, vrezen volgens de gelegenheidstheorie een groter risico om slachtoffer te worden. We vatten deze twee gelegenheidsfactoren samen onder de noemer *kwetsbaarheid*. De literatuur over angst voor criminaliteit is rijk aan multidimensionale concepten. Dat geldt ook voor het concept kwetsbaarheid, dat al sinds de vroegste verklaringsmodellen centraal staat. Dit concept verklaart verschillen in angst tussen mensen op basis van individuele kenmerken. Mensen die zich kwetsbaar voelen, schatten de kans groter in dat ze slachtoffer worden (omdat ze een aantrekkelijk of gemakkelijk doelwit lijken), voe-

len zich tegelijkertijd onvoldoende in staat zichzelf te beschermen of verdedigen (Killias 1990), en schatten bovendien de gevolgen van slachtofferschap ernstiger in. In samenhang worden deze drie factoren van kwetsbaarheid gezien als noodzakelijke, maar onvoldoende voorwaarden voor angst. Met behulp van het samenspel tussen deze drie factoren (door Warr (2000) de 'risicogevoeligheid' genoemd) kan de 'fear-victimization-paradox' worden gerationaliseerd (zie hoofdstuk 2). Uit onderzoek blijkt dat vrouwen angstiger zijn dan mannen, terwijl ze minder vaak slachtoffer zijn van geweld. Dat zou irrationeel kunnen lijken. De risicogevoeligheid houdt er echter rekening mee dat hun angst niet zozeer voortkomt uit een onrealistisch hoge inschatting van de kans op slachtofferschap, maar uit de vrees dat als hun iets overkomt, ze zich dan onvoldoende kunnen verweren om de gevolgen te beperken (zie ook Van Noije 2012a). In de literatuur worden persoonlijkheidskenmerken, sociaal-demografische kenmerken en eerder slachtofferschap aangewezen als individuele factoren die een gevoel van kwetsbaarheid in de hand kunnen werken.

Dispositionele angst: persoonlijkheid

Verschillen in angst voor criminaliteit zullen er (onder gelijke omstandigheden) altijd zijn, omdat elk individu specifieke persoonlijkheidskenmerken heeft die het meer of minder waarschijnlijk maken dat angst zich zal ontwikkelen. De neiging om angstig te reageren op bepaalde situaties wordt dispositionele angst genoemd (Gabriel en Greve 2003). Dispositionele angst wordt bepaald door enerzijds de mate waarin mensen van nature geneigd zijn om situaties als stressvol te ervaren en anderzijds de wijze waarop ze geneigd zijn met deze stress om te gaan (weerbaarheid). Dispositionele angst is een relatief stabiele eigenschap die van persoon tot persoon varieert. Situationele angst is daarentegen een individuele conditie van voorbijgaande aard, die van situatie tot situatie varieert. Angst voor slachtofferschap kan dus deel uitmaken van iemands persoonlijkheid en gerelateerd zijn aan de perceptie van de eigen kwetsbaarheid.

Weerbaarheid uit zich in verschillende copingstrategieën die een verschillende uitwerking hebben op het ervaren van angst. Sommige van deze gedragsmatige of psychologische strategieën zullen effectiever zijn dan andere in het beheersen, verdragen of beperken van de onderliggende stress. Om met stress te kunnen omgaan, zijn mensen geneigd een van de volgende drie algemene strategieën toe te passen: oordeelgerichte verwerking, probleemgerichte verwerking of emotiegerichte verwerking. Bij oordeelgerichte strategieën veranderen mensen de manier waarop ze tegen het probleem aankijken, bijvoorbeeld door het probleem te ontkennen of er afstand van te nemen. Mensen kunnen hun oordeel van een situatie aanpassen door hun doelen en waarden aan te passen, bijvoorbeeld door de humor van de situatie in te zien. Probleemgerichte strategieën zijn pogingen om de oorzaken van de stressvolle ervaring weg te nemen, dus het probleem zelf aan te pakken. Emotiegerichte strategieën zijn erop gericht om de emotionele gevolgen van de ervaring positief te beïnvloeden. Onderzoek toont aan dat mensen deze strategieën in combinatie kunnen inzetten om met negatieve ervaringen om te gaan (Folkman en Lazarus 1980). De onderzoeksliteratuur over copingstijlen maakt vaak een aanvullend onderscheid tussen actieve en ontwijkende strategieën. Actieve strategieën zijn gedragsmatige of psychologi-

sche reacties bedoeld om de aard van het probleem zelf aan te passen, of de beoordeling ervan, terwijl ontwijkende strategieën mensen aanzetten tot activiteiten of mentale condities die hen ervan weerhouden het probleem te confronteren (zoals alcoholgebruik of afzondering). In het algemeen worden actieve strategieën als effectiever verondersteld; ontwijkende strategieën worden gezien als psychologische risicofactoren of signalen van contraproductieve verwerking (Holahan en Moos 1987).

Volgens de onderzoeksliteratuur modereren persoonlijke stressgevoeligheid en ervaren weerbaarheid de relatie tussen slachtofferervaringen, zowel eigen als indirecte (bv. via de media), en risicoperceptie (bv. Slone en Shoshani 2006). De literatuur wijst ook op een modererend effect van stressgevoeligheid en ervaren weerbaarheid op de relatie tussen de risicoperceptie en angst. Zo stellen Rasmussen et al. (2004: 62) dat blootstelling aan geweld dat oncontroleerbaar lijkt meer angst oproept dan geweld dat wel controleerbaar lijkt. Zij bestudeerden de relatie tussen blootstelling aan geweld, risicoperceptie en copingstrategieën onder adolescenten van uiteenlopende etnische afkomst. Ze vonden dat mannen vaker dan vrouwen confronterende en doelgericht probleemoplossende strategieën gebruikten, ongeacht de feitelijke veiligheidssituatie (aantal moorden in de buurt). Verder vonden ze dat vrouwen die meer confronterende strategieën gebruiken meer veiligheid percipiëren, en dat mannen die meer confronterend te werk gaan meer blootgesteld worden aan geweld.

In deze studie beschikken we over indicatoren voor zowel *ervaren stressgevoeligheid* als *ervaren weerbaarheid*.

Sociaal-demografische kenmerken

Kwetsbaarheid kan het resultaat zijn van diverse individuele sociale en fysieke eigenschappen. Fysieke kwetsbaarheid is van toepassing op mensen die vanwege lichamelijke beperkingen het gevoel hebben een hoger risico op slachtofferschap te lopen, ernstigere gevolgen te zullen ondervinden of minder weerbaar te zijn. Vrouwen, ouderen en mensen met een handicap zijn hiervan de meest onderzochte voorbeelden. Hoewel bijvoorbeeld het risico op slachtofferschap in het algemeen bewezen lager is voor vrouwen en ouderen, hebben vrouwen wel een hoger risico op seksueel slachtofferschap dan mannen (Warr 1985). En als zich een misdrijf voordoet, zullen fysiek zwakkere mensen zich minder goed kunnen verdedigen om zo de ernst van de gevolgen te beperken (Goodey 1997; Hale 1996; McCoy et al. 1996; Sacco 1990).

Sociale kwetsbaarheid betreft mensen met beperkte hulpmiddelen, die bang zijn dat ze de financiële, sociale of psychologische gevolgen van slachtofferschap niet kunnen dragen. Mensen met een lagere sociaal-economische positie hebben mogelijk meer moeite om een beroving met geweld of inbraak te boven te komen, of hebben minder mogelijkheden om juridische ondersteuning in te schakelen (Clemente en Kleiman 1976; Kanan en Pruitt 2002; Pantazis 2000). Er zijn aanwijzingen dat een niet-autochtone afkomst de kans op angst voor slachtofferschap vergroot (Franklin et al. 2008; Kempkens en Wittebrood 2000; Oppelaar en Wittebrood 2006). Mensen met een beperkt sociaal netwerk ontvangen waarschijnlijk minder emotionele steun van hun omgeving. Ook is het voorstelbaar dat reli-

gieuze overtuiging en politieke voorkeur van invloed zijn, bijvoorbeeld op het gewicht dat men toekent aan normschendingen, wat de risicoperceptie kan beïnvloeden. Religieuze en politieke overtuigingen kunnen ook gerelateerd zijn aan de mate van sociale steun waarop men rekt als er iets mocht gebeuren en aan de wijze waarop een voorval wordt verwerkt (bv. een hogere macht aanroepen; autoriteiten verantwoordelijk houden). Seksuele oriëntatie zou eveneens van belang kunnen zijn voor een perceptie van sociale kwetsbaarheid (bv. vanwege discriminatie).

In deze studie nemen we indicatoren voor de sociaal-demografische kenmerken sekse, leeftijd, seksuele oriëntatie, opleidingsniveau, arbeidsmarktpositie, religiositeit, politieke voorkeur, woningbezit en inwonende kinderen mee.

Eerder slachtofferschap

Naast sociaal-demografische variabelen wordt eerder slachtofferschap vaak aangewezen als risicofactor voor gepercipieerde kwetsbaarheid. De aanwijzingen voor deze relatie is niet eenduidig. Sommige studies vinden een zwak of geen effect (Box et al. 1988; Carcach et al. 1995; Hindelang et al. 1978; Kury et al. 2001; Skogan en Maxfield 1981). Andere vinden een duidelijke relatie tussen eerder slachtofferschap en angst (Bilsky en Wetzels 1997; Wilcox Rountree 1998), of ten minste tussen slachtofferschap en risicoperceptie (Wilcox Rountree et al. 2003).

Meer uitsluitel geven de bevindingen over feitelijk herhaald slachtofferschap. Herhaaldelijk is gevonden dat slachtoffers een hoger risico hebben om nogmaals slachtoffer te worden (Farrell en Pease 1993; Wittebrood en Nieuwbeerta 2000). Volgens een landelijke slachtofferenquête uit 2004 kreeg 12% van alle slachtoffers 28% van alle misdrijven te incasseren (Wittebrood 2006). Mogelijk wordt dit verklaard door de leefstijl en routine-activiteiten van mensen, waardoor sommige mensen vaker worden blootgesteld aan gemotiveerde daders, en/of vaker worden gezien als aantrekkelijke doelwitten met weinig bescherming. Dit betekent dat eerder slachtofferschap op zichzelf niet de risicofactor is, maar dat de relatie wordt gemedieerd door gedragskeuzen.

Farrall en Pease (1993) introduceerden de *once bitten, twice bitten*-hypothese, als alternatief voor de *once bitten, twice shy*-hypothese (Hindelang et al. 1978). De eerste hypothese stelt dat een slachtofferervaring individuen belast met een label of stigma dat het slachtoffer voor daders identificeert als aantrekkelijk of gemakkelijk doelwit. De laatste hypothese stelt dat slachtoffers hun leefstijl aanpassen en risicovolle situaties vermijden, waardoor het risico op het herhaald slachtofferschap juist afneemt. De eerste hypothese heeft veel meer empirische bijval gekregen dan de laatste. Het deel van de relatie dat niet door routineactiviteiten kan worden verklaard, lijkt te worden veroorzaakt door een 'vatbaarheid' voor slachtofferschap, als gevolg van nader te identificeren persoonskenmerken (Wittebrood en Nieuwbeerta 2000).

Maar om *angst* voor slachtofferschap te verklaren, moet de *once bitten, twice shy*-hypothese niet zomaar opzijgeschoven worden, aangezien het om het gepercipieerde en niet het feitelijke risico op herhaald slachtofferschap gaat. Dit leidt tot de paradox dat aangepast routinegedrag herhaald slachtofferschap misschien niet kan voorkomen, maar mogelijk

wel een groeiende angst voor slachtofferschap kan verminderen (bv. Oppelaar en Wittebrood 2006). Of daadwerkelijk slachtofferschap tot angst voor slachtofferschap leidt, hangt uiteindelijk af van de wijze waarop mensen met hun ervaringen omgaan (coping). Sommigen zullen hun angst proberen te verminderen door de confrontatie met de bron op te zoeken of risicomijdend gedrag te vertonen. Anderen zoeken hun toevlucht mogelijk tot meer psychologische strategieën, bijvoorbeeld het ontkennen van (de gevolgen van) het slachtofferschap of zichzelf of een hogere macht ervoor verantwoordelijk houden. Sommigen lukt het niet hun ervaringen te verwerken en deze mensen zullen zich daardoor mogelijk kwetsbaarder en angstiger voelen.

In deze studie nemen we indicatoren voor *eigen slachtofferervaringen met geweld, seksuele agressie en bedreiging* mee.

Gepercipieerde blootstelling aan daders

Indirecte slachtofferervaring

Mensen hoeven zelf geen slachtoffer van criminaliteit te zijn om een indruk te hebben van de omvang van criminaliteit in hun land of buurt. In tegenstelling tot eigen slachtofferervaringen wordt van indirecte slachtofferervaringen niet zozeer een effect op de gepercipieerde kwetsbaarheid verwacht, maar veel meer op de mate waarin men denkt aan criminaliteit te worden blootgesteld. Informatie over criminaliteit bereikt burgers via verschillende kanalen, met wijdverspreide indirecte ervaring met criminaliteit tot gevolg. Meestal worden twee bronnen van indirecte ervaring onderscheiden: sociale netwerken en media (waaronder massa- en nieuwe media). Wij voegen daaraan een derde bron toe: de persoonlijke observatie (m.a.w. getuige zijn) van criminaliteit en overlast. Sommige auteurs stellen dat informele netwerken mensen de gelegenheid geven om details over specifieke risico's, vermijdings- en verwerkingsstrategieën te delen, wat het gevoel van collectieve zelfredzaamheid zou vergroten en angst vermindert (Hale 1996). Gangbaarder is de aanname dat deze informele praatjes mensen bewuster van criminaliteit in de omgeving maken en daardoor hun risicoperceptie verhogen (Stafford en Galle 1984). Bovendien hebben geruchten meestal een sensationeel tintje, waardoor geweldscriminaliteit en persoonlijk drama worden overdreven (Skogan en Maxfield 1981). Des te nabijer het slachtoffer en de locatie in zulke beschrijvingen (in sociale en in fysieke zin), hoe groter de kans dat mensen zich voorstellen in een vergelijkbare situatie terecht te komen, waardoor hun angst zal toenemen.

Er is weinig empirisch bekend over het effect van interpersoonlijke communicatie over criminaliteit op angst. Meer onderzoek is gedaan naar de invloed van integratie in de lokale gemeenschap op angst. Vreemd genoeg worden deze factoren in onderzoek nooit als twee zijden van dezelfde medaille benaderd. Toch zijn de redenen waarom zowel sociale integratie als interpersoonlijke communicatie angst zouden beïnvloeden erg vergelijkbaar (hoewel tegenstrijdig). Mogelijk voelen individuen die zich als lid van een hechte gemeenschap beschouwen zich veilig, omdat ze verwachten te worden gesteund in geval van nood, waardoor het gevoel van zelfredzaamheid toeneemt. Aan de andere kant pikken

sterk geïntegreerde mensen gemakkelijker verhalen op over criminaliteit in de buurt, wat juist tot meer vrees kan leiden. De vraag is dan wat sterker is: het effect van het sociale vangnet of het communicatie-effect. De onderzoeksresultaten zijn voorlopig nog wisselend vanwege uiteenlopende operationalisaties, maar de meeste steun is er voor de positieve relatie tussen sociale integratie en veiligheidsgevoelens (Wyant 2008).

De meeste mensen verkrijgen hun informatie over misdrijven uit de media. Blootstelling aan mediaberichtgeving over criminaliteit beïnvloedt allereerst de gepercipieerde saillantie van criminaliteit. De vraag of, wanneer en hoe de gepercipieerde saillantie zich in angst vertaalt, is niet snel beantwoord (Chiricos et al. 2000; Ditton et al. 2004; Liska en Baccaglini 1990). Omwille van eenvoud zullen we de discussie of angst voor slachtofferschap specifieke mediavorkeuren veroorzaakt buiten beschouwing laten (bv. Weaver en Wakshlag 1986; Zillmann en Bryant 1984). Het is een goed gedocumenteerd feit dat de aandacht voor criminaliteit in de nieuws- en entertainmentprogramma's disproportioneel hoog is vergeleken met de criminaliteitscijfers. Kleine criminaliteit maakt bijvoorbeeld ook minder kans om het nieuws te halen dan dramatische incidenten van geweld; relatief zeldzame, maar ernstige criminaliteit wordt op deze manier al snel uitvergroot (Elchardus et al. 2008; Hale 1996; Heath en Gilbert 1996). Gezien deze selectieve blootstelling is het aannemelijk dat als media enig effect hebben, dit effect angst eerder zal versterken dan verminderen. Een klassiek werk dat op sterke mediaeffecten wijst, is de cultivatietheorie van Gerbner (Gerbner en Gross 1976; Gerbner et al. 1979). Deze theorie beschrijft hoe zeer frequente televisiekijkers de tv-werkelijkheid aanzien voor de 'echte' werkelijkheid. Zij overschatten daardoor de omvang van de criminaliteit en ontwikkelen een verhoogd bewustzijn van gevaar en angst. Veel onderzoekers probeerden Gerbners resultaten tevergeefs te repliceren. De cultivatie-effecten verdwenen zodra voor demografische en andere variabelen (zoals de criminaliteitscijfers van de buurt) werd gecontroleerd in de multivariate in plaats van univariate modellen (Doob en Macdonald 1979; Hirsch 1980; Hughes 1980). Een nuancering van de theorie door Gerbner zelf (Gerbner en Gross 1976) is dat het effect alleen optreedt wanneer individuen zelf geen ervaring met criminaliteit uit de eerste hand hebben. Verschillende studies bevestigen dat mediaberichtgeving de angst voor criminaliteit op verre plekken of algemeen in de samenleving zou kunnen beïnvloeden, maar niet het gepercipieerde persoonlijke risico op of angst voor slachtofferschap in de nabije omgeving (Heath en Petraitis 1987; Tyler en Cook 1984).

In de laatste twee decennia zijn studies geavanceerder geworden en wordt niet meer alleen naar directe effecten gezocht. Toen ook kenmerken van de boodschap, van het publiek (bv. Chiricos et al. 1997) en van het type angst in de analyses werden meegenomen, werden de gevonden relaties tussen media en angst sterker (Heath en Gilbert 1996). Populaire of kwaliteitskranten, lokaal of nationaal, factie of fictie; er lijken net zo veel verschillende effecten op individuele percepties en angst voor slachtofferschap te zijn als dat er soorten berichtgeving zijn. Sommigen vonden dat televisieberichtgeving angst aanwakkert, maar kranten niet (Heath en Gilbert 1996; O'Keefe en Reid-Nash 1987). Het vaak geruststellende ordeherstellende einde van fictie over misdaad zou angst wegnemen, in tegenstelling tot nieuwsberichten (Sparks 1992). Er is gevonden dat de hang naar sensatie van populaire

kranten of commerciële televisie angst sterker beïnvloedt dan de berichtgeving van kwaliteitskranten of publieke televisie (bv. Elchardus et al. 2008; Liska en Baccaglini 1990; Pfeiffer et al. 2005; Schlesinger et al. 1991; Williams en Dickinson 1993). Een principe dat veel weerklank heeft gevonden, is het zich vergelijkenderwijs veilig voelen. Liska en Baccaglini (1990) vonden dat berichten over criminaliteit in verre oorden angst afzwakten, hoe gruwelijk of willekeurig het misdrijf ook was, omdat mensen zich relatief onbedreigd voelen. Omgekeerd, hoe sterker mensen zich identificeren met het slachtoffer en de omgeving uit het mediabericht, en hoe meer het misdrijf willekeurig en gewelddadig lijkt, des te sterker de waargenomen angstniveaus (Heath 1984; Liska en Baccaglini 1990; Winkel en Vrij 1990). Met andere woorden, naarmate mensen sterker het idee hebben dat het net zo goed hun had kunnen overkomen, is de kans op angst groter. Hieruit volgt dat van lokale berichtgeving het grootste effect op angst uitgaat.

Een laatste bron van indirecte ervaring is het waarnemen van criminaliteit, asociaal gedrag en verloedering. Het lijkt aannemelijk dat mensen die veel of juist weinig wanorde in hun dagelijkse omgeving waarnemen hun omgeving als meer of minder bedreigend zullen ervaren en mogelijk meer of minder angst zullen voelen (Hunter 1978; LaGrange et al. 1992). Criminaliteit, sociale en fysieke overlast zijn buurtkenmerken, maar de wijze waarop ze worden gepercipieerd door bewoners of bezoekers is een individueel kenmerk. Het is daarom niet eenduidig tot welk niveau van het conceptuele model ze moeten worden gerekend (het individuele of het contextuele niveau). Vooral in het geval van overlast, waarvoor in tegenstelling tot strafbaar gedrag meestal geen officiële registraties beschikbaar zijn en overwegend individuele percepties van wangedrag en verloedering (geaggregeerd) als indicator worden gebruikt (bv. Wilcox Rountree en Land 1996a; 1996b). Een argument voor het gebruik van individuele percepties is afkomstig van Wyant (2008), die met een multilevelanalyse vaststelde dat individuele percepties van overlast, gecontroleerd voor buurteffecten, een onafhankelijk effect op angst hebben, terwijl het effect van het buurtgemiddelde van de gepercipieerde overlast volledig wordt gemedieerd door het gepercipieerde risico op criminaliteit op buurtniveau.

In deze studie zijn geen indicatoren voor mediaberichtgeving beschikbaar. Wel nemen we indicatoren voor *indirect slachtofferschap onder goede vrienden en familie mee*, als ook *slachtofferschap onder collega's, studiegenoten of buurtgenoten*.

Leefstijl en routineactiviteiten

Persoonlijke leefstijl en routineactiviteiten worden als voorspellers van angst beschouwd. Volgens de gelegenheidstheorie zijn leefstijl en routineactiviteiten bepalend voor de blootstelling aan mogelijke daders, en daarmee voor de angst voor slachtofferschap (Stafford en Galle 1984). Leefstijl en routineactiviteiten beïnvloeden niet alleen de kans op slachtofferschap van mensen en hun perceptie van deze kans, maar ze kunnen ook een expressie zijn van doelbewust risicomijdend en angstreducerend gedrag. Ze kunnen dus zowel de oorzaak als het gevolg van angst voor slachtofferschap zijn. Oppelaar en Wittebrood (2006) vonden een positieve relatie tussen het vermijden van specifieke plekken en door angst ingegeven gedrag (bv. de deur 's avonds niet opendoen) en een negatieve relatie met ander

voorzorggedrag (omwegen maken vanwege onveiligheid; waardevolle spullen thuislaten). Dit brengt hen tot de conclusie dat het vermijden van bepaalde locaties voor ten minste sommige mensen is ingegeven door het gevoel er niet veilig te zijn, terwijl anderen het risico incalculeren en aanvullende maatregelen nemen. De relatie tussen een risicovolle leefstijl en angst voor criminaliteit is duidelijk ambivalent. Risicogedrag kan een uiting van onbevreesdheid zijn. Toch zijn sommige routineactiviteiten niet vrijwillig gekozen maar noodgedwongen, bijvoorbeeld met het openbaar vervoer van werk naar huis reizen op donkere winteravonden. Beide typen risicoactiviteiten kunnen op tegengestelde angst-niveaus wijzen. Meestal gaan empirische studies die het belang van routineactiviteiten voor de gelegenheid tot slachtofferschap en de perceptie daarvan benadrukken ervan uit dat risicogedrag de angst vergroot. Maar de steun daarvoor is gemengd. Wittebrood (2002) stelde bijvoorbeeld vast dat mensen die regelmatig uitgaan zowel op straat als thuis minder bang zijn. Daarentegen zijn mensen die in de grote ('gevaarlijke') stad wonen banger op straat. Wilcox Rountree (1996a; 1996b) verwachtte meer angst als gevolg van risicogedrag. Deze hypothese wordt ondersteund voor activiteiten als 'naar het café gaan' en 'waardevolle spullen meedragen'. Tegelijkertijd blijken ook de mensen die risicoverlagende beveiligingsmaatregelen (zoals alarmsystemen) hebben getroffen, banger voor zowel geweld als inbraak. Ferraro (1995) bekijkt routinematig gedrag vanuit een iets andere hoek en stelt dat routinegedrag mensen in staat stelt afstand te nemen van de gedachte aan mogelijke risico's, omdat bekende plekken en gezichten meestal geruststellend werken (Warr 1990).

Het ontbreekt in EMOP'12 aan gegevens over routinegedrag van mensen en de mate waarin dit risicomijdend dan wel risicovol is, waardoor we hiervoor geen indicatoren in deze studie kunnen meenemen.¹

3.1.2 Contextniveau

Niet alleen karakteristieken van het individu bepalen of men angst zal ervaren. Bronnen van angst voor slachtofferschap variëren ook tussen situaties. Iemand die zich relatief kwetsbaar voelt en op elke straathoek een potentiële misdadiger ziet, zal vermoedelijk geen angst ervaren tijdens een gemoedelijk familiediner. Een individu dat relatief weerbaar en zonder achterdocht door het leven gaat, kan zich toch angstig voelen als hij 's nachts op een verlaten perron op de trein wacht. Hoe de omgeving wordt waargenomen, speelt een belangrijke rol bij het verklaren van angst voor slachtofferschap. De drie eerdergenoemde factoren uit de gelegenheidstheorie kunnen ook worden gebruikt om angst als gevolg van contextuele factoren te verklaren (Wilcox et al. 2003). Als mensen de indruk hebben dat hun leefomgeving ongunstig scoort op deze factoren, zullen ze de gelegenheid op criminaliteit en slachtofferschap doorgaans groter inschatten en neemt de kans op angst er ook toe.

Doordat de viercijferige postcodes van de woonlocatie van respondenten in EMOP'12 bekend zijn, was het mogelijk enkele buurtkenmerken volgens de Leefbaarometer 2012 aan de dataset te koppelen. In deze studie worden contextuele factoren daarom uitgewerkt

voor een context waarin het overgrote deel van de bevolking een groot deel van zijn tijd doorbrengt: de woonbuurt. Toch hoeven contextuele factoren niet per se betrekking te hebben op de woonbuurt; ook in het openbaar vervoer, in winkel- en uitgaansgebieden kunnen ze angst voor slachtofferschap beïnvloeden. Net zoals op het individuele niveau delen we de determinanten ook in deze contextuele paragraaf in naar gepercipieerde kwetsbaarheid (van de buurtgemeenschap) en de gepercipieerde blootstelling aan daders (in de buurt). Kwetsbaarheid vat daarbij de aanwezigheid van aantrekkelijke doelwitten en de aanwezigheid van bescherming samen.

Gepercipieerde kwetsbaarheid

Sociale en institutionele desintegratie

Een gelegenheidsstructuur ontstaat waar bescherming via sociale controle ontbreekt (Janowitz 1975) en ook autoriteiten zoals de politie geen voet aan de grond lijken te krijgen (Dalglish en Myhill 2004). Sociale controle is een waarschijnlijk product van een sterk geïntegreerde gemeenschap. De gedachte dat sociale integratie relevant is voor (angst voor) delinquentie in een buurt vindt haar wortels in de sociale desintegratietheorie van Shaw en McKay (1942) van de Chicago School of Sociology. Sociale integratie kan op twee niveaus doorwerken. Naast de vraag of een individu zich onderdeel van een gemeenschap voelt en goede relaties met buurtgenoten onderhoudt (zie § 3.1.1), is er de vraag naar sociale cohesie als kenmerk van de buurt zelf. Als mensen hun buurt beschouwen als een plek waar mensen elkaar kennen, op elkaar letten en bereid zijn persoonlijk in de buurt te investeren om de leefbaarheid te vergroten, dan zullen ze zich algemeen gesproken veiliger voelen (Franklin et al. 2008; Hale 1996; Nonnenmacher 2007; Oppelaar en Wittebrood 2006; Wilcox Rountree en Land 1996a).

De operationalisatie van het concept sociale integratie is zo divers dat onderzoeksresultaten nauwelijks kunnen worden vergeleken (bv. Bursik en Grasmick 1993). Het lijkt geoorloofd te stellen dat sociale integratie ten minste wordt gekarakteriseerd door formele en informele netwerken waarin buurtbewoners participeren (Bursik en Grasmick 1993; Franklin et al. 2008). Behalve sociale contacten moet er ook een gedeeld kader van normen en verwachtingen zijn, waardoor afwijkend gedrag wordt afgewezen. Collectief vertrouwen dat de anderen voor het gedeelde belang zullen opkomen, wordt in deze onderzoekstraditie ook wel collectieve zelfredzaamheid genoemd en wordt als heilzaam beschouwd voor zowel de feitelijke veiligheid (Bellair 1997; 2000; Hirschi 1969; Sampson et al. 1997) als de gepercipieerde veiligheid (Lee en Earnest 2003; Welsh en Hoshi 2002). De onderliggende voorwaarde voor zowel sociale contacten als een gedeeld normen- en waardenstelsel is een gevoel van overeenkomstigheid onder de bewoners. Herkenbaarheid is geruststellend, terwijl onbekendheid onvoorspelbaar en dus bedreigend voelt (Blokland 2008; Warr 1990). Volgens Goffmans evolutietheorie 'scannen' mensen hun omgeving onophoudelijk om gevaar tijdig op te merken, en onbekende gezichten zijn belangrijke signalen van mogelijk gevaar (Goffman 1971). Sacco (2005) specificeert dat anderen zowel persoonlijk als cultureel onvertrouwd kunnen zijn. Anderen zijn dan niet alleen potentieel

bedreigend omdat hun levensgeschiedenis onbekend is, maar ook omdat ze er een leefstijl op nahouden die niet onmiddellijk wordt herkend of begrepen.

Naarmate er in een buurt minder sociale cohesie en collectieve zelfredzaamheid aanwezig is, is de afhankelijkheid van formele instanties zoals de politie en gemeenten om de orde te handhaven groter. In buurten waarin bewoners niet op elkaar durven rekenen en waar ook de politie weinig daadkrachtig, zichtbaar of beschikbaar is (of zo wordt gepercipieerd), zal eerder het gevoel ontstaan dat daders vrij spel hebben. We vatten dit samen als institutionele desintegratie. Hieruit volgt dat burgers die zich door de politie beschermd voelen minder snel angst voor slachtofferschap zullen hebben. Er is meer onderzoek gedaan naar de relatie tussen daadwerkelijk politieoptreden en subjectieve veiligheid dan naar de relatie tussen vertrouwen in de politie en subjectieve veiligheid, maar we veronderstellen dat beide van belang zijn. Zo vinden Vollaard (2005; 2006) en Vollaard en Koning (2005) dat Nederlandse gevoelens van onveiligheid verminderen door strenger en gericht optreden van de politie, dat eveneens effectief blijkt om de feitelijke criminaliteit en overlast aan te pakken. Een systematische en internationale review van het Britse Home Office (Dalglish en Myhill 2004) laat zien dat patrouilles door politieagenten te voet en verhoogde zichtbaarheid van de politie effectief zijn om *fear of crime* tegen te gaan. Daarnaast komt het verhogen van de vertrouwdheid tussen politie en burgers in deze review naar voren als een veelbelovende strategie ten behoeve van subjectieve veiligheid (zie ook De Vries en Van der Vijver 2002). Ook Williams (2015) vindt voor de Verenigde Staten dat negatieve percepties van het optreden van de politie in de buurt samenhangen met meer angst in de buurt. Een indirecte aanwijzing komt van onderzoek naar de bereidheid tot burgerparticipatie (Van Noije 2012b). Daaruit bleek het vertrouwen dat de politie er is om rugdekking te geven voor burgers de belangrijkste voorwaarde om zelf een actievere bijdrage te leveren aan een veilige leefomgeving. Het risico op slachtofferschap bleek een belangrijk motief voor mensen om zich afzijdig te houden. Ook hiervan kan een mogelijke verband tussen vertrouwen in de politie en angst voor slachtofferschap worden afgeleid.

In deze studie zijn geen indicatoren van de sociale en institutionele desintegratie beschikbaar.

Sociale compositie

Van primair belang voor de sociale integratie van een gemeenschap zijn de mensen die er leven. Een heterogene samenstelling is een obstakel voor een gemeenschapsgevoel (*sense of belonging*). Sommige auteurs beargumenteren dat specifieke bevolkingskenmerken, waaronder een lage sociaal-economische status, angstverhogend werken ongeacht de mate van desintegratie door heterogeniteit (Maas-de Waal 2002; Sampson en Groves 1989). De beperkte beschikbaarheid van kapitaal in gemeenschappen en de instabiliteit van gemeenschappen worden in dit verband genoemd (Hale 1996; Wyant 2008).

Onderzoek neemt vaak indicatoren voor de sociaal-economische status van buurten mee, zoals het aantal huishoudens met een laag inkomen, gebroken families, tienerouders en werklozen. Sommige studies vinden hier effecten van op criminaliteit (bv. Taylor 1996;

Ward et al. 1986; Wittebrood 2002), andere niet (bv. Franklin et al. 2008; Wilcox Rountree 1998).

Voor de etnische samenstelling van een gemeenschap lijkt gerelateerd aan angst voor criminaliteit (Moeller 1989; Oppelaar en Wittebrood 2006; Taylor en Covington 1993; Wilcox Rountree et al. 2003). In Nederlandse buurten met meer dan 25% inwoners van niet-westerse herkomst voelden vooral de autochtone Nederlanders zich banger (Wittebrood et al. 2005). Ook Chiricos et al. (1997) vonden dat de etnische samenstelling van invloed was op de angstniveaus onder witte Amerikanen, maar niet op die onder zwarte Amerikanen. Het effect van de etnische samenstelling is onvermijdelijk verbonden met dat van de sociale integratie, omdat angst in het bijzonder ontstaat in een etnisch-heterogene omgeving.

De snelheid waarmee de etnische samenstelling verandert, speelt ook een belangrijke rol in de verklaring van angst (Elffers en De Jong 2004). Verandering wordt al snel geïnterpreteerd als een teken van instabiliteit, achteruitgang en onvoorspelbaarheid (Skogan 1995). Instabiliteit wordt ook veroorzaakt door een hoge verhuismobiliteit van en naar de buurt (bv. Sampson en Groves 1989; Wilcox Rountree et al. 2003; Wittebrood en Van Dijk 2007; Wyant 2008), of door snelle uitbreiding van de wijk (Hale 1996). Grotere buurten en het stedelijke leven (vaak gemeten als bevolkings- en bebouwingsdichtheid) worden geassocieerd met een grotere mate van angst (Clemente en Kleiman 1976; Hale 1996; Wittebrood 2002).

Ten slotte wordt angst verondersteld toe te nemen met het aandeel jongemannen in de buurt; een groep die het hoogste percentage daders en slachtoffers voortbrengt. Dit effect moet echter nog worden vastgesteld (bv. Wilcox Rountree 1998; Wittebrood 2002).

Veel van deze factoren zijn bepalend voor de kans dat sociale banden zich kunnen ontwikkelen; ze zijn dan ook nauw verwant aan sociale integratie. De vraag blijft of de invloed van deze bevolkingskenmerken op angst voor slachtofferschap onafhankelijk is van de mate van sociale (des)integratie, zoals Sampson en Groves (1989) veronderstellen.

In deze studie nemen we een indicator voor de *bevolkingssamenstelling van de buurt* mee.

Fysieke inrichting van de publieke ruimte

Een publieke ruimte hoeft geen tekenen van feitelijke problemen te vertonen, van criminaliteit noch van wanorde, om gevoelens van angst onder bezoekers op te roepen.

Het fysieke ontwerp kan angst voor slachtofferschap op verschillende manieren beïnvloeden. Fysieke barrières beperken het overzicht dat mensen van de omgeving hebben, wat leidt tot onzekerheid over de aanwezigheid van potentieel gevaar. Het ontbreken van vluchtroutes, bijvoorbeeld in tunnels, kan een vergelijkbaar effect hebben doordat mensen zich makkelijke doelwitten voelen (bv. Vanderveen 2001). Het is bekend dat mensen in het donker banger zijn dan in het licht (Warr 1990), maar ook smalle steegjes, compacte en hoge bebouwing en dichte begroeiing kunnen de angst verhogen (bv. Vanderveen 2002; Wilcox et al. 2003).

Sommige plekken kunnen met gevaar worden geassocieerd via een proces van sociale of culturele stereotypering, bijvoorbeeld stadswijken met hoge flats, of de aanblik van vele

balkons met satellietschotels. Net als wanordelijkheden in de wijk kunnen deze fysieke kenmerken als signalen van armoede of van het cultureel onbekende werken en zo onzekerheid en angst opwekken (Goffman 1971; Sacco 2005).

Naast de fysieke inrichting wijzen Wilcox Rountree et al. (2003) erop dat de functie van de publieke ruimte of bodemgebruik van belang is; de sociale activiteit waarvoor de ruimte is ingericht draagt bij aan gevoelens van veiligheid. Plekken die bruisen van menselijke activiteit (zoals winkelcentra) werken geruststellend. Meestal verkiezen mensen om weg te blijven van deze zelfde plekken zodra ze na openingsuren verlaten zijn. Zo wordt ook een park met picknickende families in de zomer doorgaans als minder bedreigend ervaren dan hetzelfde park op een donkere avond in de winter. Verlate of onbewoonde plekken wekken de indruk dat er veel gelegenheid voor criminaliteit is, aangezien er niemand in de buurt is om bescherming te bieden (Vanderveen 2001; 2002; Warr 1990).

Daaraan nauw gerelateerd is de mate waarin de fysieke omgeving voorzieningen herbergt die toegesneden zijn op de behoeften van de inwoners. De beschikbaarheid en kwaliteit van winkels, scholen, medische posten, buurtcentra en dergelijke in de buurt zouden de lokale leefbaarheid en gevoel van veiligheid stimuleren (Morenoff et al. 2001; Peterson et al. 2000).

Voor deze studie is geen geschikte indicator van de fysieke inrichting van de publieke ruimte beschikbaar.²

Gepercipieerde blootstelling aan daders

Criminaliteit, fysieke en sociale wanorde

Hoewel het criminaliteitscijfer als indicator van de aanwezigheid van daders in de buurt zich als vanzelfsprekend opdringt bij het inventariseren van contextuele determinanten van angst, is het empirische bewijs voor deze relatie niet zo eenduidig (Wilcox Rountree 1998). De criminaliteit-angstrelatie lijkt te worden gemodereerd door demografische variabelen, maar ook door mediaberichtgeving over lokale criminaliteit (Liska en Baccaglini 1990). Hoewel de sterkte van de relatie ter discussie staat, geldt dit minder voor het bestaan van een relatie (bv. Skogan en Maxfield 1981; Wilcox Rountree en Land 1996a; Wilcox Rountree 1998). Wilcox Rountree laat zien dat het effect van criminaliteit op angst misdrijfspecifiek is: geweld zou uitsluitend de angst voor geweld verhogen, en inbraak die voor inbraak. Kortom, de objectieve veiligheid alleen kan de subjectieve veiligheid niet verklaren. De aandacht van onderzoekers gaat al lange tijd uit naar andere structurele kenmerken van de omgeving.

Het *social disorder*-model stamt af van de socialedesorganisatietheorie, geformuleerd door Shaw en McKay (1942). Dit model krijgt sindsdien veel aanhang. Niet criminaliteit op zich, maar signalen van wanorde³ zouden signalen aan burgers afgeven dat er iets niet pluis is en zo angst oproepen. Wanorde in de buurt, vaak overlast genoemd, symboliseert een gebrek aan sociale controle in een gemeenschap waarin de lokale autoriteiten onwillig of incapabel zijn om wanordelijkheden te voorkomen of te bestrijden. Met andere woorden: wanorde geeft mensen de indruk dat er een gelegheidsstructuur voor criminele activitei-

ten is. Doorgaans worden twee typen wanorde of overlast onderscheiden: sociale wanorde en fysieke wanorde (verloedering) (LaGrange et al. 1992). Het eerste type verwijst naar de aanwezigheid van mensen die antisociaal gedrag vertonen, zoals openbaar dronkenschap, samenscholing, luidruchtigheid of hangjongeren. De tweede betreft de tastbare gevolgen van dit antisociale gedrag: verloedering door graffiti, zwerfvuil, vervallen of gevandaliseerd eigendom. Skogan en Maxfield (1981) en Lewis en Maxfield (1980) vonden dat wanorde in gebieden met weinig criminaliteit zelfs van grotere zorg kan zijn dan de criminaliteit zelf, bijvoorbeeld vanwege de suggestie dat de buurt achteruitgaat of onvoorspelbaar is geworden. Wilson en Kelling (1982) voegden daaraan toe dat verloedering niet alleen een signaal is van zwakke sociale controle in de ogen van burgers, maar ook in de ogen van potentiële daders, waardoor het verleidelijk wordt om criminele activiteiten te ontplooiën. Volgens de *broken windows*-theorie moeten relatief onschuldige wanordelijkheden snel worden uitgewist opdat er geen criminaliteit door wordt aangetrokken. Een recente studie leverde overtuigende steun voor deze hypothese in zes experimenten (Keizer et al. 2008). Sampson en Raudenbush (1999) zeggen daarentegen dat het veronderstelde causale verband tussen wanorde en criminaliteit een schijnverband is, en dat criminaliteit en wanorde beide in feite veroorzaakt worden door een gebrek aan sociale controle en integratie. Ongeacht het effect op criminaliteit heeft het effect van wanorde op angst voor slachtofferschap brede steun gekregen (Franklin et al. 2008; Nonnenmacher 2007; Oppelaar en Wittebrood 2006; Wilcox Rountree 1998; Wilcox Rountree en Land 1996a; Wyant 2008).

In deze studie nemen we indicatoren voor de *veiligheid van buurt* mee, waarin criminaliteit (politieregistraties van strafbare misdrijven en percepties van buurtbewoners) en fysieke en sociale overlast (percepties van buurtbewoners) in een enkele variabele zijn samen genomen.

3.1.3 Sociaal-cultureel niveau

Alle hiervoor genoemde individuele en contextuele determinanten zijn ingebed in een bredere, regionale, nationale en internationale context. Sociale, culturele en politieke ontwikkelingen kunnen gevoelens van onveiligheid en angst voor criminaliteit aanwakkeren of juist afremmen. Dit overkoepelende niveau wordt relevant in onderzoek zodra het de bedoeling is om internationale, interculturele of longitudinale verschillen te verklaren. In dit onderzoek naar angst voor criminaliteit binnen Nederland is het weinig zinvol deze determinanten in detail uit te werken. Toch is het goed ons van deze sociaal-culturele factoren bewust te zijn. Hoewel de sociaal-culturele context uit vele factoren bestaat, lichten we hier kort enkele aspecten uit die het meest manifest en tastbaar zijn voor burgers.

Media en vertrouwen in autoriteiten

In paragraaf 3.1.1 bespraken we het mogelijke effect van mediaberichtgeving op angst voor criminaliteit, als surrogaat voor persoonlijke slachtofferervaringen. De media kunnen angst ook beïnvloeden door de beïnvloeding van het vertrouwen in de instituties die de taak hebben burgers te beschermen, zoals de politie of de rechterlijke macht. Dat vertrouwen is

mede gebaseerd op de wijze waarop de autoriteiten in de media worden afgeschilderd. Er zijn aanwijzingen voor een directe relatie tussen mediaconsumptie en de gepercipieerde effectiviteit van de politie (Barlow et al. 1994) of indirect via de perceptie van buurtproblemen (Dowler 2003). Met de commercialisering van de media in afgelopen decennia, de uitbreidende technologische mogelijkheden, en een steeds veeleisender publiek hebben journalisten – chargerend – hun rol van schoothondjes verruild voor die van brutale keffertjes onder het mom van kritische waakhonden. Hun vroegere benadering van regeringsfunctionarissen, gekenmerkt door respect en terughoudendheid, is steeds meer verdrongen door een proactieve en competitieve jacht op *soundbites* (bv. Blumler en Gurevitch 1995; Brants en Van Kempen 2002; Van Noije 2007; Patterson 1993; De Vreese 2001). Ministers, rechters, officieren van justitie, hulpdiensten staan sterker in de schijnwerpers, met mogelijke gevolgen voor vertrouwen en gevoelens van veiligheid en angst (Cappella en Jamieson 1997). Er zijn aanwijzingen dat vertrouwen niet zozeer structureel tanende is, maar kortstondig gedreven wordt door incidenten in de media (Dekker en Van der Meer 2007).

De economie

De staat van de economie zou angst voor criminaliteit kunnen beïnvloeden doordat het algemeen wordt beschouwd als een voorspeller van het feitelijke criminaliteitsniveau (Vollaard et al. 2009). Hoewel van economische neergang en werkloosheid wordt verwacht dat ze gevoelens van onveiligheid en angst stimuleren (Barlow et al. 1995), zijn er indicaties dat economische voorspoed hetzelfde effect zou hebben (UNSDRI 1976). Omdat de stijging van de welvaart doorgaans onevenredig wordt verdeeld, verslechtert de positie van de lagere klasse in relatieve zin. Ongelijkheid en instabiliteit van sociale relaties, veroorzaakt door zowel neergang als groei, lijken sleutelfactoren voor de stijging van criminaliteit te zijn (Josten 2003; UNSDRI 1976). Angst voor slachtofferschap is net als de economie ‘seizoensgevoelig’ gebleken (Semmens et al. 2002). Op dit moment kunnen we niet met zekerheid zeggen of economisch zwaar weer en economische verandering echt de angst voor slachtofferschap doen stijgen, of eerder tot een gevoel van onbehagen en ontevredenheid in de samenleving leiden.

Het politieke klimaat

Het optimisme of pessimisme voelbaar in het politieke klimaat en het publieke debat is moeilijk te onderscheiden van andere economische of sociale ontwikkelingen. In tegenstelling tot het effect van economie zijn er geen indicaties van een direct effect van een negatief politiek klimaat op criminaliteit. Het is waarschijnlijker dat het een direct effect op gevoelens van veiligheid heeft, vooral op het symbolische type via een negatieve stemming onder burgers en kiezers. Of dit ook doorsijpelt naar de specifiekere angst voor slachtofferschap valt te bezien. De bron van zo’n periode van collectief chagrijn is zelden precies aan te wijzen; er hoeft niet eens sprake te zijn van een directe oorzaak. In een zichzelf versterkende spiraal geven burgers uiting aan hun ongenoegen, kondigen politici rigoureuze maatregelen aan en geven de media, die de wederzijdse communicatie faciliteren, een onvoorspelbare draai aan de kwestie, die weer voeding geeft aan het politieke en

publieke debat (bv. Kepplinger en Habermeier 1995; Molotch en Lester 1975; Schudson 2002). Zo nu en dan laait de discussie over criminaliteit en veiligheid op, waait over en komt later weer tot leven (Downs 1972). Het is goed mogelijk (hoewel nog niet onderzocht) dat angst voor slachtofferschap ook onderdeel is van deze cyclus. Auteurs als Furedi (2006) en Zouridis (2005) stellen daarbij de vraag of politici de publieke verwachtingen van het veiligheidsbeleid opschroeven in een poging het vertrouwen in de overheid te verbeteren, daarvoor zelfs eventuele barrières voor stevige maatregelen uit de weg ruimen, maar uiteindelijk slechts bereiken dat het vertrouwen daalt en de angstgevoelens toenemen.

Individualisering

Individualisering verwijst naar de groeiende autonomie van het individu ten opzichte van zijn directe sociale omgeving. Zoals ook de secularisatie en de emancipatie van het volk, heeft de individualisering het sociale weefsel en de sociale cohesie van hedendaagse Europese samenlevingen veranderd. Cohesie op een interpersoonlijk niveau is verruild voor een meer abstractie vorm van cohesie: de verzorgingsstaat. Sindsdien wordt meer verwacht van de overheid, ook op het gebied van sociale controle en veiligheid, al wordt inmiddels in toenemende mate een beroep gedaan op de eigen verantwoordelijkheid van burgers. De voortschrijdende individualisering wordt vergezeld door groeiende anonimiteit en informaliteit. Informaliteit zet de publieke acceptatie van autoriteit onder druk, in het bijzonder die van de politie (Maas-de Waal 2004). Ook doordat de politie in veel West-Europese landen vaker dienst- en hulpverlenend optreedt in de publieke ruimte staat het gezag van de politie herhaaldelijk ter discussie.

Globalisering, Europese integratie en migratie

Globalisering reduceert het belang van grenzen, afstand en tijd over de hele wereld. De toename van internationale mobiliteit in de laatste decennia heeft immigratie vanuit niet-westerse landen op gang gebracht. De inwoners van de ontvangende landen worden steeds heterogener, vooral in stedelijke gebieden, en lopen het risico langs etnische lijnen gesegmenteerd te raken (Oppelaar en Wittebrood 2006). Daarnaast stimuleert het openstellen van nationale grenzen, voornamelijk binnen de Europese Unie, niet alleen de instroom van migranten, maar wordt het ook verondersteld te leiden tot bezorgdheid over een langzaam maar zeker vervagende nationale identiteit. Voor veel en steeds meer Europese burgers is een Europese identiteit nog lang geen volwaardig alternatief voor de nationale identiteit. Voor hen is de EU ver weg, onpersoonlijk, elitair, niet transparant, geldverslindend, en tegelijk onoverzichtelijk groot en machtig (Baisnée 2001; Gerhards 1993; Meyer 1999). Binnen de bredere globaliseringstrend vormt Europese integratie een extra bron van onzekerheid. Een ander fenomeen dat uit globalisering is voortgekomen, is het internationale terrorisme. Het hedendaagse terrorisme, na Al Qaida nu vooral belichaamd door IS, wordt bij uitstek gekenmerkt door zijn internationale karakter, gericht tegen westerse samenlevingen. Terroristische aanvallen op westerse steden en toeristische oorden hebben vermoedelijk bijgedragen aan een perceptie van risico en dreiging onder Europeanen.

3.2 Conceptueel model getoetst: operationalisatie

We hebben uiteengezet welke theoretische veronderstellingen ten grondslag liggen aan de individuele en contextuele groepen determinanten die worden gepresenteerd in figuur 3.1. Voordat we toelichten welke indicatoren we gebruiken om deze determinanten te meten, is het goed te benadrukken dat er zeer waarschijnlijke dwarsverbanden bestaan tussen en binnen de individuele en contextuele determinanten. Binnen de individuele determinanten is het opleidingsniveau bijvoorbeeld bepalend voor het type woning en type buurt waaraan men de voorkeur geeft en dat men kan betalen; de geloofsovertuiging kan gevolgen hebben voor de mate waarin men in de lokale samenleving is geïntegreerd; gelovigen zijn bijvoorbeeld vaker actief voor de buurt dan niet-gelovigen (bv. Van Noije 2016). Door deze lokale integratie komen lokale incidenten hun mogelijk vaker ter ore of voelen ze zich er juist beter tegen beschermd. Binnen de contextuele determinanten kan een heterogene sociale samenstelling samenvallen met weinig sociale cohesie, zoals al is besproken, en kan beperkte sociale cohesie de hoeveelheid wanordelijkheden beïnvloeden. Ook kunnen de contextuele factoren de individuele factoren beïnvloeden. Een logisch voorbeeld is de feitelijke mate van criminaliteit en overlast in de buurt en indirecte ervaringen met slachtofferschap doordat bewoners criminaliteit in hun omgeving waarnemen. Dit onoverzichtelijke web van dwarsverbanden is niet in het conceptueel model (figuur 3.1) weergegeven. Ook relevant zijn de verbindingen tussen de determinanten en angst voor slachtofferschap. Zoals uiteengezet in paragraaf 2.1 gaan we ervan uit dat de cognitieve perceptie van de kans en van de ernst van de gevolgen, ofwel de risicoperceptie, de effecten op de affectieve angst voor slachtofferschap voor een deel *mediëren*. Dat impliceert dat effecten van individuele en buurtkenmerken op de affectieve veiligheidsbeleving (angst) deels zouden worden verklaard door de cognitieve veiligheidsbeleving (risicoperceptie). Ook verwachten we dat iemands persoonlijkheid, zoals deze tot uiting komt in ervaren stressgevoeligheid en ervaren weerbaarheid het effect van risicoperceptie *modereert* (Baron en Kenny 1986). Als mensen zich eenmaal een cognitief oordeel over de dreiging hebben gevormd, komen stressgevoeligheid en weerbaarheid tussenbeide om te bepalen of en hoe dit oordeel zich precies zal vertalen in angst. Ten slotte zal angst voor slachtofferschap, in een vicieuze cirkel, waarschijnlijk van invloed zijn op de wijze waarop mensen met nieuwe directe en indirecte slachtofferervaringen omgaan, kan het hen gevoelig maken voor wanordelijkheden of hun leefstijl meer risicomijdend maken. Dit alles geeft het belang aan van een model waarin de determinanten in samenhang worden geanalyseerd. Structurele vergelijkingenmodellen (SEM) in Mplus zijn daarvoor zeer geschikt.

Omdat we gegevens hebben over zowel de buurt (de context) waarin respondenten wonen, als de individuele respondenten zelf, en de respondenten genest zijn binnen buurten, ligt multilevelanalyse voor de hand. Maar het geringe aantal respondenten per postcodegebied maakt multilevelanalyse overbodig.⁴ Wel zijn de geschatte effecten in alle modellen gecorrigeerd voor de clustering van respondenten in buurten (met Huber/White gecorrigeerde standaardfouten).

3.2.1 Afhankelijke variabelen

Voor de precieze vraagformuleringen waarop de afhankelijke variabelen zijn gebaseerd, verwijzen we naar paragraaf 2.2.1. Hier bespreken we de bewerkingen van deze items tot variabelen die in de structurele vergelijkingenmodellen zijn opgenomen.

Impact van angst

De dagelijkse impact van angst is de enige variabele die uitsluitend endogeen wordt gemodelleerd (zie figuur 3.1). De impact van angst werd in het survey gemeten met twee vervolgvragen op angst voor slachtofferschap, waardoor het per definitie een gevolg is van de doelvariabele angst. De invloed van de gerapporteerde angst op hoe men zich in het dagelijks leven voelt en gedraagt zijn in het de SEM-modellen gebruikt als twee manifeste indicatoren van de overkoepelende latente variabele *impact* (Cronbachs alpha = 0,90).

Angst voor slachtofferschap

Angst voor slachtofferschap is de centrale endogene variabele van het structurele vergelijkingenmodel en alleen exogeen ten opzichte van de impact die het kan hebben (zie figuur 3.1). We maken een inhoudelijk onderscheid tussen angst voor misdrijven door willekeurige onbekende daders en angst voor daders die men kent. Angst voor beroving met geweld, voor inbraak terwijl men wel of niet thuis is, mishandeling door onbekenden en seksuele agressie door onbekenden worden gebruikt als vijf manifeste indicatoren voor de latente variabele angst voor onbekenden (Cronbachs alpha = 0,89). Angst voor mishandeling door bekenden, voor seksuele agressie door bekenden en voor geestelijke mishandeling door bekenden worden gebruikt als drie manifeste indicatoren voor de latente variabele angst voor bekenden (Cronbachs alpha = 0,89).

Risicoperceptie van slachtofferschap

De risicoperceptie (de mediërende variabele tussen de individuele en contextuele achtergrondkenmerken enerzijds en angst anderzijds) bestaat uit het product van de ingeschatte kans op slachtofferschap van een misdrijf en de ingeschatte ernst van datzelfde misdrijf. Parallel aan de angst voor slachtofferschap is het onderscheid tussen onbekende en bekende daders ook gemaakt voor de risicoperceptie. De risicoperceptie van beroving met geweld, van inbraak terwijl men wel of niet thuis is, van mishandeling door onbekenden en van seksuele agressie door onbekenden worden gebruikt als vijf manifeste indicatoren van de latente variabele risicoperceptie van slachtofferschap door onbekenden (Cronbachs alpha = 0,88). De risicoperceptie van mishandeling door bekenden, van seksuele agressie door bekenden en van geestelijke mishandeling door bekenden worden gebruikt als drie manifeste indicatoren van de latente variabele risicoperceptie van slachtofferschap door bekenden (Cronbachs alpha = 0,85).

Gevoel van onveiligheid

Om de determinanten van angst voor slachtofferschap te kunnen vergelijken met die van een algemeen gevoel van onveiligheid, wordt de misdrijfspecifieke indicator van angst voor slachtofferschap door onbekenden en door bekenden vervangen door de meting met de standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?'. Het gaat hier om een dichotome en manifeste variabele met als antwoordmogelijkheden 'ja' of 'nee'. Dit model wordt verder op dezelfde manier opgebouwd.

3.2.2 Individuele onafhankelijke variabelen

Persoonlijkheid

De mate waarin mensen stressgevoelig zijn en de mate waarin ze zich weerbaar voelen, zijn psychologische eigenschappen met veronderstelde effecten op angst voor slachtofferschap. Stressgevoeligheid is gemeten als de gemiddelde score van de mate waarin men denkt in het algemeen [meer/evenveel/minder] te piekeren dan anderen in dezelfde situatie, zich in het algemeen [meer/evenveel/minder] zenuwachtig voelt dan anderen in dezelfde situatie en zich in het algemeen [meer/evenveel/minder] angstig voelt dan anderen in dezelfde situatie (Cronbachs alpha = 0,80).⁵ Met deze variabele filteren we angststoornissen voor een deel uit de angst voor slachtofferschap (De Graaf et al. 2010) door ervoor te controleren. De ervaren weerbaarheid is het gemiddelde van de mate van instemming met vier stellingen: *ik ben iemand die zich makkelijk uit lastige situaties redt*, *ik ben goed in staat mijn grenzen aan anderen duidelijk te maken*, *ik vind het moeilijk om 'nee' te zeggen als anderen vragen iets te doen wat ik liever niet doe*, en *ik voel me machteloos tegenover vervelende mensen* (Cronbachs alpha = 0,70).

Sociaal-demografische kenmerken

We kijken naar sekse (m/v), leeftijd (16-24 jaar, 25-34 jaar, 35-44 jaar, 45-54 jaar, 55-64 jaar, \geq 65 jaar), seksuele oriëntatie (heteroseksueel, homoseksueel, biseksueel, overig: valt op geen van beide seksen), opleidingsniveau (lager = basisonderwijs, lager beroepsonderwijs, mavo/vmbo; middelbaar = mbo, havo/vwo; hoger = hbo, wo), arbeidsmarktpositie (full-time werkend, gepensioneerd/rentenierend/vut, huisvrouw/huisman zonder ander beroep, schoolgaand/studerend, geen werk/uitkering/anders), religiositeit (ziet zichzelf eigenlijk/beslist wel, niet als religieus), en woningbezit (eigenaar, huurder).

Eigen slachtofferervaringen

Respondenten worden beschouwd als slachtoffers van seksuele agressie als ze antwoorden 'dat is mijzelf overkomen' op de vraag: 'Mensen raken soms iemand aan of pakken iemand vast *met seksuele bedoelingen* op een echt ongewenste en bedreigende manier. Dat kan overal gebeuren: bij iemand thuis, op het werk, op straat enzovoort. Is dit u of iemand in uw omgeving, voor zover u weet, in de afgelopen tien jaar wel eens overkomen?'⁶ Voor slachtofferschap van geweld is de vraag gesteld: 'Mensen kunnen ook gewelddadig zijn *zonder seksuele bedoelingen*. Bijvoorbeeld door iemand te slaan of te schop-

pen, door een pistool, mes, een stuk hout, een schaar of iets anders tegen iemand te gebruiken. Dit kan overal gebeuren: bij iemand thuis, op het werk, op straat enzovoort. Is dit u of iemand in uw omgeving, voor zover u weet, in de afgelopen tien jaar wel eens overkomen?’ Voor slachtofferschap van bedreiging is ten slotte de vraag gesteld: ‘Het kan voorkomen dat mensen dreigen met slaan, schoppen, een pistool, een mes, of iets dergelijks, zonder dat ze iemand echt aanvallen of mishandelen. Dit kan overal gebeuren: bij iemand thuis, op het werk, op straat enzovoort. Is dit u of iemand in uw omgeving, voor zover u weet, in de afgelopen tien jaar wel eens overkomen?’

Indirecte slachtofferervaringen

Mensen konden van deze zelfde drie typen slachtofferschap niet alleen aangeven of het hunzelf is overkomen, maar ook of het anderen is overkomen. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen slachtofferschap van naasten (een goede vriend of familielid) en slachtofferschap van overige bekenden (iemand in de eigen woonbuurt, iemand op de eigen school/instelling of iemand op het eigen werk). Elke slachtofferervaring van een bekende telt als indirect slachtofferschap van naasten, dan wel overige bekenden.

Controlevariabele geluksgevoel

Omdat persoonlijk geluksgevoel vermoedelijk zeer bepalend is voor iemands gemoedstoestand, hoe hij naar het leven kijkt en in het leven staat, en daarmee ook voor angst voor slachtofferschap nemen we de mate waarin mensen zichzelf *een gelukkig mens* vinden (vijfpuntsschaal van ongelukkig tot erg gelukkig) als controlevariabele in ons model op. Zoals aangegeven zijn veel wederkerige of dwarsverbanden in het model theoretisch aannemelijk. Zo kan angst voor slachtofferschap op zijn beurt weer van invloed zijn op de mate waarin men gelukkig is.⁷

3.2.3 Contextuele onafhankelijke variabelen

Op basis van de viercijferige postcodes in EMOP'12 konden buurtkenmerken volgens de Leefbaarometer 1.0 (voor meetjaar 2012) aan het bestand worden gekoppeld. De Leefbaarometer is een instrument dat in opdracht van het ministerie van BZK de leefbaarheid in heel Nederland op zespositioneel postcodeniveau beschrijft op basis van een groot aantal meest feitelijke en enkele subjectieve omgevingskenmerken: kenmerken van de bebouwde, natuurlijke, sociale, culturele en economische omgeving. Van deze omgevingskenmerken is modelmatig vastgesteld dat ze van invloed zijn op het oordeel dat bewoners over de leefbaarheid van hun woonomgeving hebben. Voor een beschrijving van precieze techniek en verantwoording van de Leefbaarometer verwijzen we naar Leidelmeijer et al. (2008) en Van der Reijden et al. (2013). De Leefbaarometer groepeerde de omgevingskenmerken in verschillende dimensies op basis van hun interne samenhang. Vanwege de theoretische relatie met angst voor slachtofferschap zoals besproken in paragraaf 3.1 nemen we in onze analyse de beschikbare dimensies bevolking en veiligheid mee. We con-

troleren daarnaast voor de ontwikkeling van de leefbaarheid van de buurt tussen 2008 en 2012, dat de Leefbaarometer baseert op het ontwikkelingen op alle dimensies samen.

Bevolkingssamenstelling van de buurt

De dimensie bevolking van de Leefbaarometer 2012 is een samenstelling van het aandeel niet-werkende werkzoekenden in de buurt, van dominantie van inkomens tot tweemaal modaal, van dominantie van minimuminkomens, van dominantie van inkomens boven tweemaal modaal, van het aandeel niet-westerse migranten en hun kinderen, en van het aandeel hoogopgeleiden. Een 'gunstige' bevolkingssamenstelling impliceert een gunstige samenhang tussen de bevolkingssamenstelling van een buurt en het leefbaarheidsoordeel over de woonomgeving. De score voor de bevolkingssamenstelling van de buurt geeft steeds de afwijking ten opzichte van het landelijk gemiddelde aan. Aanvullende technische toelichting is te vinden in Leidelmeijer et al. (2008) en Van der Reijden et al. (2013).

Criminaliteit en overlast in de buurt

De dimensie veiligheid is opgebouwd uit ervaren fysieke en sociale overlast volgens de Veiligheidsmonitor samen met politiecijfers van geregistreerd geweld, vernielingen, verstoringen van de openbare orde en diefstal uit de auto. Ook de score voor de buurtveiligheid geeft de afwijking ten opzichte van het landelijk gemiddelde aan. Aanvullende technische toelichting is te vinden in Leidelmeijer et al. (2008) en Van der Reijden et al. (2013).

Met deze set indicatoren kunnen we het conceptueel model met SEM-modellen toetsen. Om de theoretische veronderstellingen over de mediërende structuur van de modellen te kunnen toetsen, zijn de modellen stapsgewijs opgebouwd naar een eindmodel. De resultaten worden hierna volgens deze stappen gepresenteerd.

3.3 Angst voor slachtofferschap: resultaten

Bij de eerste stap bekijken we welke individuele en buurtkenmerken van invloed zijn op angst voor onbekenden en angst voor bekenden, evenals op de mate waarin mensen hiervan impact op hun dagelijks leven ervaren. Omdat de cognitieve inschatting van het risico op slachtofferschap wordt verondersteld de relatie tussen deze individuele en contextkenmerken en angst mede te verklaren, voegen we de risicoperceptie in een tweede stap toe.

3.3.1 Model 1a: determinanten van angst zonder risicoperceptie

Angst voor onbekende daders

Angst voor onbekende daders blijkt meer voor te komen onder vrouwen dan onder mannen. Mensen met een biseksuele voorkeur⁸ en mensen die in een huurwoning wonen, ervaren meer angst dan woningbezitters, maar hogeropgeleiden juist minder angst dan lageropgeleiden. Als mensen zelf of indirect slachtofferervaringen hebben, hebben ze meer angst voor onbekenden; dat geldt voor eigen ervaringen met seksuele agressie en bedrei-

ging, en voor het slachtofferschap van buurtgenoten, schoolgenoten of collega's. Ten slotte leiden ook ervaren stressgevoeligheid en een lagere ervaren weerbaarheid tot meer angst. De bevolkingssamenstelling, veiligheid en ontwikkeling van de buurt blijken er niet toe te doen.

Angst voor bekende daders

Angst voor bekende daders komt eveneens meer voor onder biseksuelen, mensen die in een huurwoning wonen en mensen die zich minder weerbaar voelen, en minder onder hogeropgeleiden. Ook nu werken eerdere eigen ervaringen met seksueel geweld en bedreiging angst voor bekenden in de hand. Indirecte slachtofferervaringen zijn niet relevant. Anders dan angst voor onbekende daders komt angst voor bekenden vaker voor onder mensen die religieus zijn en mensen die minder gelukkig zijn. Weer zijn de buurtkenmerken niet relevant.

Impact van angst

De mate waarin angst het dagelijks leven beïnvloedt, hangt vanzelfsprekend in hoge mate samen met de mate waarin mensen angst voor slachtofferschap ervaren, zowel door onbekende als bekende daders. Deze impact kan niet worden verklaard door sociaal-demografische kenmerken of door buurtkenmerken. Wel hangt het samen met iemands persoonlijkheid en eerdere slachtofferervaringen. Mensen die ongelukkig zijn, stressgevoelig en minder weerbaar ervaren een hogere mate van impact. Dat geldt ook voor mensen die zelf te maken hebben gehad met seksueel geweld of bedreiging, of mensen die een slachtoffer kennen in de buurt, op school of op het werk.

Tabel 3.1

Structurele vergelijkingenmodel van angst voor slachtofferschap en impact, zonder risicoperceptie, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten)^{a, b, c, d}

Model 1a onafhankelijke variabelen	afhankelijke variabelen		
	angst onbekenden	angst bekenden	impact
vrouw	0,05	0,01	-0,03
leeftijd (ref. 16-24 jaar)			
25-34 jaar	-0,08	-0,03	0,05
35-44 jaar	-0,02	0,05	0,02
45-54 jaar	-0,04	0,04	0,04
55-64 jaar	0,01	0,02	0,03
≥ 65 jaar	0,02	0,11	0,02
opleiding (ref. lager)			
middelbaar	-0,06	-0,07	-0,01
hoger	-0,10	-0,12	0,04
seksuele oriëntatie (ref. heteroseksueel)			
homoseksueel	-0,01	0,01	0,03
biseksueel	0,07	0,08	-0,01
overig	0,08	0,07	-0,04
arbeidsmarktpositie (ref. fulltime werk)			
gepensioneerd / rentenierend / vut	0,06	0,00	-0,02
huisvrouw / huisman zonder ander beroep	-0,02	-0,01	-0,01
studeert / schoolgaand	0,01	-0,00	-0,01
geen werk / uitkering / anders	-0,01	-0,01	0,01
ziet zichzelf als religieus	0,03	0,07	0,02
heeft inwonend kind jonger dan 18 jaar	-0,02	0,00	-0,03
woont in huurwoning	0,05	0,08	-0,02
slachtofferervaring			
zelf geweld meegemaakt	0,02	0,05	0,01
zelf seksuele agressie meegemaakt	0,06	0,13	0,07
zelf bedreiging meegemaakt	0,07	0,08	0,08
slachtofferschap van naasten	0,03	-0,02	0,03
slachtofferschap van overige bekenden	0,05	0,02	0,06
ongelukkig	0,02	0,07	0,10
stressgevoelig	0,14	0,05	0,16
gebrek aan weerbaarheid	0,15	0,13	0,05
veiligheid van buurt	-0,02	0,01	0,04
bevolkingssamenstelling buurt	0,01	0,02	0,02
ontwikkeling buurt 2008-2012	0,04	0,07	0,00
angst onbekenden	-	-	0,38

Tabel 3.1

(Vervolg)

Model 1a

onafhankelijke variabelen	afhankelijke variabelen		impact
	angst onbekenden	angst bekenden	
angst bekenden	–	–	0,20

- a Schattingsmethode is MLR (maximum likelihood).
- b Model fit: RMSEA = 0,039, CFI = 0,93, TLI = 0,90.
- c Significante regressiecoëfficiënten zijn vetgedrukt ($p < 0,05$).
- d Een streepje betekent dat de relatie niet is gemodelleerd.

Bron: SCP (EMOP'12)

3.3.2 Model 1b: determinanten van angst, gecontroleerd voor risicoperceptie

Wanneer we de individuele perceptie van het risico op slachtofferschap door onbekende daders en het risico op slachtofferschap door bekende daders toevoegen als determinant van angst, breidt het model vanzelfsprekend niet alleen zeer sterk uit, maar treedt ook een aantal verschuivingen op, die we hierna zullen toelichten.

Risicoperceptie onbekende daders

Vrouwen schatten het risico op slachtofferschap door onbekenden hoger in dan mannen. Sekse is daarmee het enige sociaal-demografische kenmerk dat hierop van invloed is. Mensen die eerdere ervaringen met seksuele agressie en bedreiging hebben, schatten het risico op slachtofferschap door onbekenden hoger in. Zo ook mensen die zich stressgevoeliger, ongelukkiger en minder weerbaar voelen.

Risicoperceptie bekende daders

Dezelfde determinanten zijn van invloed op de risicoperceptie van geweld door bekenden als door onbekenden, waaraan een hogere risicoperceptie van mensen met pensioen of vut ten opzichte van fulltime werkenden wordt toegevoegd.

Angst voor onbekende daders

Risicoperceptie blijkt een sterk effect te hebben op angst: mensen die het risico op slachtofferschap door onbekende daders hoger inschatten, blijken hiervoor ook meer angst te ervaren, en andersom.

Door rekening met deze risicoperceptie te houden, treedt een aantal interessante verschuivingen op in de achtergrondkenmerken die van invloed zijn op angst voor onbekende daders. Zo is het effect van sekse niet langer relevant. Hieruit kunnen we concluderen dat vrouwen meer angst hebben voor onbekenden (model 1a), omdat zij vaker dan mannen denken dat het risico hierop groot is. Dat impliceert dat áls mannen en vrouwen het risico wel even groot zouden inschatten, vrouwen net zo veel angst zouden hebben als mannen.

Een soortgelijke redenering gaat op voor de effecten van eigen en indirecte slachtoffer-ervaringen die in model 1a wel van invloed zijn op angst, maar in model 1b niet meer. Mensen die in het verleden al eens iets naars hebben meegemaakt, zijn dus angstiger voor slachtofferschap, omdat ze het risico hierop hoger inschatten. Ook de sterkere angst van stressgevoelige mensen blijkt te herleiden tot hun hogere risicoperceptie. De directe effecten van seksuele oriëntatie, opleiding, wonen in een huurwoning en weerbaarheid op angst blijven bestaan, wat betekent dat deze niet (volledig) door risicoperceptie kunnen worden verklaard.

Ten slotte, terwijl de buurtontwikkeling tussen 2008 en 2012 in model 1a niet relevant bleek, is dat wel het geval zodra wordt gecontroleerd voor de individuele risicoperceptie. Dat kunnen we als volgt duiden. Als bewoners van buurten waarin de leefbaarheid zich heeft verbeterd het risico op slachtofferschap even hoog zouden inschatten als bewoners van andere buurten, zouden ze meer angst ervaren. Maar omdat de risicoperceptie in deze wijken gunstiger is, is er in de praktijk geen verschil in angst.

Angst voor bekende daders

Ook bij angst voor bekende daders geldt dat naarmate mensen het risico op slachtofferschap hoger inschatten, de angst ervoor toeneemt. De risicoperceptie en angst hangen bij bekende daders nog sterker samen dan bij onbekende daders. Daarnaast blijkt de risicoperceptie het effect van eerdere bedreiging op angst voor bekenden te verklaren (zie model 1a), als ook de hogere angst onder mensen die minder gelukkig zijn. Seksuele oriëntatie, opleiding, religiositeit, wonen in een huurwoning, seksuele slachtofferervaringen en weerbaarheid waren al van directe invloed op angst voor bekende daders in model 1a en blijven dat in model 1b, waardoor deze effecten niet (volledig) door de risicoperceptie kunnen worden verklaard.

Impact van angst

Naarmate mensen het risico op slachtofferschap door *bekende* daders hoger inschatten, wordt hun dagelijks leven sterker door angst beïnvloedt. Tegelijkertijd is het directe effect van angst voor bekende daders op impact afgenomen; dit aanvankelijk effect is dus voor een flink deel toe te schrijven aan de risicoperceptie. Deze verschuiving zien we alleen voor bekende daders. De risicoperceptie van slachtofferschap door onbekenden heeft geen invloed op impact, terwijl het effect van de angst voor onbekenden nauwelijks verandert. Dit betekent dat mensen flinke dagelijkse belasting kunnen ondervinden van angst voor onbekenden, zonder dat zij per se denken dat het risico hierop ook hoog is. Maar mensen die bang zijn voor bekende daders ondervinden hiervan veel vaker pas dagelijkse belasting als ze denken dat het risico hoog is.

Terwijl we in model 1a geen effect vonden van sociaal-demografische kenmerken, zien we dat vrouwen minder dagelijkse impact van angst ervaren dan mannen zodra wordt gecontroleerd voor hun risicoperceptie. Als de risicoperceptie van vrouwen gelijk zou zijn aan die van mannen, zouden vrouwen angst gemakkelijker van zich af kunnen schudden. Maar

omdat vrouwen risico's hoger inschatten, verschilt de impact in de praktijk niet tussen mannen en vrouwen.

Daarnaast blijken ook het effect van eerdere seksuele slachtofferervaringen en het effect van ervaren weerbaarheid op impact te verklaren door de individuele risicoperceptie.

De effecten van eerdere bedreigingen, van indirecte slachtofferervaringen, van ongeluk en van stressgevoeligheid op impact houden stand.

Tabel 3.2

Structurele vergelijkingenmodel van angst voor slachtofferschap en impact, met risicoperceptie, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten)^{a, b, c, d}

onafhankelijke variabelen	afhankelijke variabelen				impact
	risico- perceptie onbe- kenden	risico- perceptie be- kenden	angst onbe- kenden	angst be- kenden	
vrouw	0,15	0,15	-0,01	-0,05	-0,06
leeftijd (ref. 16-24 jaar)					
25-34 jaar	-0,00	-0,00	-0,07	-0,03	0,05
35-44 jaar	0,04	0,01	-0,03	0,03	0,03
45-54 jaar	0,06	0,02	-0,06	0,03	0,04
55-64 jaar	0,02	-0,01	0,00	0,02	0,03
≥ 65 jaar	-0,02	-0,05	0,03	0,12	0,04
opleiding (ref. lager)					
middelbaar	-0,00	-0,02	-0,06	-0,06	-0,01
hoger	0,01	-0,00	-0,11	-0,12	0,03
seksuele oriëntatie (ref. heteroseksueel)					
homoseksueel	0,05	0,08	-0,02	-0,01	0,01
biseksueel	0,05	0,03	0,05	0,06	-0,01
overig	0,03	-0,04	0,07	0,09	-0,03
arbeidsmarktpositie (ref. fulltime werk)					
gepensioneerd / rentenierend / vut	0,04	0,07	0,05	-0,02	-0,03
huisvrouw / huisman zonder ander beroep	0,01	0,05	-0,02	-0,02	-0,03
studeert / schoolgaand	-0,01	0,03	0,01	-0,02	-0,01
geen werk / uitkering / anders	0,02	0,04	-0,02	-0,03	0,01
ziet zichzelf als religieus	-0,02	0,01	0,04	0,06	0,02
heeft inwonend kind jonger dan 18 jaar	-0,01	0,04	-0,02	-0,01	-0,03
woont in huurwoning	-0,01	0,01	0,06	0,08	-0,01

Tabel 3.2

(Vervolg)

Model 1b

onafhankelijke variabelen	afhankelijke variabelen				impact
	risico- perceptie onbe- kenden	risico- perceptie be- kenden	angst onbe- kenden	angst be- kenden	
slachtofferervaring					
zelf geweld meegemaakt	-0,02	0,02	0,03	0,05	0,01
zelf seksuele agressie meegemaakt	0,11	0,19	0,01	0,06	0,04
zelf bedreiging meegemaakt	0,10	0,11	0,03	0,04	0,06
slachtofferschap van naasten	0,03	-0,03	0,02	-0,00	0,04
slachtofferschap van overige bekenden	0,03	0,03	0,03	0,00	0,06
ongelukkig	0,07	0,08	-0,02	0,03	0,09
stressgevoelig	0,20	0,18	0,05	-0,03	0,13
gebrek aan weerbaarheid	0,12	0,14	0,09	0,07	0,04
veiligheid van buurt	-0,01	0,01	-0,01	0,01	0,04
bevolkingssamenstelling buurt	-0,02	0,03	0,00	0,00	0,02
ontwikkeling buurt 2008-2012	-0,03	-0,01	0,05	0,07	0,01
risicoperceptie onbekenden			0,37	-0,00	0,06
risicoperceptie bekenden			0,07	0,44	0,14
angst onbekenden					0,35
angst bekenden					0,13

a Schattingsmethode is MLR (maximum likelihood).

b Model fit: RMSEA = 0,037, CFI = 0,93, TLI = 0,90.

c Significante regressiecoëfficiënten zijn vetgedrukt ($p < 0,05$).

d Een streepje betekent dat de relatie niet is gemodelleerd.

Bron: SCP (EMOP'12)

3.3.3 Model 1c: effect van risicoperceptie afhankelijk van stressgevoeligheid en weerbaarheid?

Het conceptueel model veronderstelt dat het effect van risicoperceptie op angst wordt beïnvloed door de mate waarin iemands persoonlijkheid een gevoel van kwetsbaarheid in de hand werkt, volgens de risicogevoeligheid van Warr (2000). We gingen daarom na of dit effect verschilt tussen mensen die zich meer of minder stressgevoelig voelen en meer of minder weerbaar, door interactie-effecten aan model 1b toe te voegen. Vanwege de complexiteit van dit SEM-model met interactie-effecten kan niet langer worden gecorrigeerd voor de onderlinge afhankelijkheid van observaties binnen de buurt. Daarmee is de modelering niet identiek aan de voorgaande en navolgende modellen en presenteren we de cijfers ervan niet. We vermelden deze tussenstap hier uitsluitend als toets van de relevantie van de interactie-effecten voor de verklaring van angst.

Zoals in model 1b oefent de ervaren weerbaarheid directe invloed uit op zowel de risicoperceptie als angst, zowel voor onbekenden als voor bekenden. De mate waarin mensen zich weerbaar voelen, lijkt echter geen verschil te maken voor de mate waarin hun risicoperceptie tot angst leidt.

In het geval van angst voor *onbekende* daders blijkt het effect van risicoperceptie ook niet afhankelijkheid van stressgevoeligheid; maar wel in het geval van *bekende* daders. Bij mensen die zeer stressgevoelig zijn, leidt de perceptie van een hoog risico op geweld door bekende daders dus sterker tot angst voor bekende daders dan bij mensen die minder stressgevoelig zijn. Dit interactie-effect blijkt ook bepalend voor de mate waarin mensen dagelijkse impact van angst ondervinden. Toevoeging van dit interactie-effect verandert de effecten van de andere variabelen niet; deze zijn vergelijkbaar met model 1b.

3.3.4 Model 1d: eindmodel van angst voor slachtofferschap

Om het definitieve model zo spaarzaam mogelijk te maken, verwijderen we de niet-significante variabelen ten slotte stap voor stap uit model 1b. Sommige individuele en buurtkenmerken kunnen onderling samenhangen, ook als ze niet significant zijn. Door steeds het minst relevante kenmerk uit het model te verwijderen, kunnen resterende variabelen ineens toch significant blijken. Hun effect werd als het ware tegengewerkt door een gerelateerd kenmerk. Dit leidt tot het volgende definitieve model, weergegeven in tabel 3.3.

Risicoperceptie bekende daders

Enkele verschuivingen worden inderdaad zichtbaar, als eerste ten aanzien van *de perceptie van het risico op geweld door bekenden*. Zo schatten mensen met een minderjarig kind in huis dit risico hoger in, maar mensen met slachtoffers onder hun naasten juist lager. Daarnaast verdwijnt deze hogere risicoperceptie onder gepensioneerden.

Angst voor onbekende daders

Angst voor onbekenden komt minder sterk voor onder 25-54-jarigen dan onder de jongste groep van 16-24-jarigen. Gepensioneerden zijn angstiger voor onbekenden dan werkenden. Mensen die zelf al eens te maken hebben gehad met geweld, of die van mensen in de buurt, op school of het werk weten dat deze slachtoffer zijn geweest, ervaren ook meer angst voor onbekenden. Hetzelfde geldt voor stressgevoelige mensen.

Angst voor bekende daders

Ten aanzien van de *angst voor bekenden* zien we dat vrouwen deze angst minder ervaren dan mannen (gecontroleerd voor risicoperceptie, vgl. ongecontroleerd model 1). Ook zien we dat 25-34-jarigen hiervoor minder angst zeggen te hebben dan jongeren van 16-24 jaar, maar 65-plussers juist meer. Scholieren en studenten hebben minder angst voor bekenden dan voltijds werkenden. Ten slotte blijkt dat onder mensen die zelf ooit wel eens te maken hebben gehad met geweld meer angst bestaat voor slachtofferschap door bekenden.

Tabel 3.3

Structurele vergelijkingenmodel van angst voor slachtofferschap en impact, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gestandaardiseerde en significante regressiecoëfficiënten)^{a, b, c, d}

onafhankelijke variabelen	afhankelijke variabelen				impact
	risico- perceptie onbe- kenden	risico- perceptie be- kenden	angst onbe- kenden	angst be- kenden	
vrouw (ref. man)	0,14	0,15		-0,05	-0,06
leeftijd (ref. 16-24 jaar)					
25-34 jaar			-0,09	-0,06	
35-44 jaar			-0,05		
45-54 jaar			-0,07		
55-64 jaar					
≥ 65 jaar				0,09	
opleiding (ref. lager)					
middelbaar					
hoger			-0,06	-0,08	0,05
seksuele oriëntatie (ref. heteroseksueel)					
homoseksueel					
biseksueel			0,05	0,06	
overig		-0,05	0,07	0,09	
arbeidsmarktpositie (ref. fulltime werk)					
gepensioneerd / rentenierend / vut			0,08		
huisvrouw / huisman zonder ander beroep					
studeert / schoolgaand				-0,03	
geen werk / uitkering / anders					
ziet zichzelf als religieus				0,04	
heeft inwonend kind jonger dan 18 jaar		0,04			
woont in huurwoning			0,07	0,09	
slachtofferervaring					
zelf geweld meegemaakt			0,05	0,07	
zelf seksuele agressie meegemaakt	0,12	0,20		0,06	
zelf bedreiging meegemaakt	0,10	0,12			0,08
slachtofferschap van naasten		-0,05			
slachtofferschap van overige bekenden			0,03		0,06

Tabel 3.3

(Vervolg)

Model 1d

onafhankelijke variabelen	afhankelijke variabelen				impact
	risico- perceptie onbe- kenden	risico- perceptie be- kenden	angst onbe- kenden	angst be- kenden	
ongelukkig	0,08	0,09			0,09
stressgevoelig	0,20	0,19	0,06		0,15
gebrek aan weerbaarheid	0,12	0,14	0,09	0,07	
veiligheid van buurt					0,05
bevolkingssamenstelling buurt					
ontwikkeling buurt 2008-2012					
risicoperceptie onbekenden	–	–	0,37	–0,01	0,06
risicoperceptie bekenden	–	–	0,06	0,44	0,15
angst onbekenden	–	–	–	–	0,35
angst bekenden	–	–	–	–	0,14

a Schattingsmethode is MLR (maximum likelihood).

b Model fit: RMSEA = 0,037, CFI = 0,93, TLI = 0,92.

c Alle coëfficiënten zijn significant ($p < 0,05$), behalve als ze zijn gecursiveerd.

d Streepjes betekenen dat de relatie niet is gemodelleerd; lege cellen verwijzen naar niet-significante relaties die stapsgewijs uit het model zijn verwijderd.

Bron: SCP (EMOP'12)

Impact van angst

Aan de determinanten van impact van angst kunnen we een hoge opleiding toevoegen. Hogeropgeleiden ervaren minder angst dan lageropgeleiden voor zowel onbekenden als bekenden. Maar als ze angstig zijn, dan heeft deze emotie wel een grotere impact op hun dagelijks leven. Mogelijk komt dit doordat zij minder vaak in bedreigende situaties verkeren, waardoor er minder aanleiding is voor angst, maar maken bedreigende situaties wel meer indruk op hen als ze zich toch voordoen. Een soortgelijke redenering zou kunnen opgaan voor de sterkere impact die we vinden onder buurtbewoners van veiligere wijken. Ook zij worden in hun buurt minder vaak geconfronteerd met criminaliteit en overlast, waardoor er mogelijk minder sprake is van 'gewenning' als er wel een keer iets voorvalt.

3.4 Gevoel van onveiligheid: resultaten

Om de vijfde en laatste onderzoeksvraag naar verschillen tussen determinanten te beantwoorden, vergelijken we het zojuist beschreven verklaringsmodel van angst voor slachtofferschap met dat van het algemene gevoel van onveiligheid. Dit model is op dezelfde wijze opgebouwd; in een eerste model zijn alle theoretisch relevante individuele en buurtkenmerken opgenomen, waaraan vervolgens de risicoperceptie is toegevoegd als mogelijke verklaring van gevonden effecten. In een derde stap is gecheckt of er sprake is van interactie-effecten tussen risicoperceptie en ervaren stressgevoeligheid respectievelijk ervaren weerbaarheid op het gevoel van onveiligheid en impact. In een laatste stap worden niet-significante factoren een voor een uit het model verwijderd, waardoor een spaarzaam eindmodel (model 2) overblijft, dat we hierna in tabel 3.4 ter vergelijking met model 1d presenteren.

Risicoperceptie onbekende daders

Vrouwen, mensen die in het verleden te maken hebben gehad met seksuele agressie of bedreiging, mensen die zich stressgevoeliger, minder gelukkig en minder weerbaar voelen, schatten het risico op slachtofferschap veroorzaakt door onbekenden hoger in. Dit is geheel in overeenstemming met de determinanten van deze risicoperceptie in het angstmodel; ook de effectgrootten zijn vergelijkbaar.

Risicoperceptie bekende daders

Hetzelfde geldt voor de determinanten die van invloed zijn op de perceptie van het risico op slachtofferschap veroorzaakt door bekenden. Gelijk aan het angstmodel 1d schatten vrouwen en mensen met inwonende minderjarige kinderen dit risico hoger in. Dat geldt ook voor mensen die zelf ervaring hebben met seksuele agressie en bedreiging of slachtoffers onder hun naasten hebben, en die zich stressgevoeliger, minder gelukkig of minder weerbaar voelen.

Tabel 3.4

Structurele vergelijkingenmodel van gevoel van onveiligheid en impact, Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten)^{a, b, c, d}

Model 2 onafhankelijke variabelen	afhankelijke variabelen			impact
	risico- perceptie onbe- kenden	risico- perceptie be- kenden	voelt zich wel eens onveilig	
vrouw	0,14	0,14		-0,08
leeftijd (ref. 16-24 jaar)				
25-34 jaar				
35-44 jaar				
45-54 jaar				
55-64 jaar				
≥ 65 jaar				0,05
opleiding (ref. lager)				
middelbaar				
hoger				
seksuele oriëntatie (ref. heteroseksueel)				
homoseksueel			-0,04	
biseksueel			0,05	
overig		-0,05		
arbeidsmarktpositie (ref. fulltime werk)				
gepensioneerd / rentenierend / vut			-0,05	
huisvrouw / huisman zonder ander beroep				
studeert / schoolgaand				
geen werk / uitkering / anders			-0,05	
ziet zichzelf als religieus				
heeft inwonend kind jonger dan 18 jaar		0,05		-0,05
woont in huurwoning				
slachtofferervaring				
zelf geweld meegemaakt			0,06	
zelf seksuele agressie meegemaakt	0,12	0,19		
zelf bedreiging meegemaakt	0,11	0,14	0,06	0,08
slachtofferschap van naasten		-0,04	0,10	
slachtofferschap van overige bekenden			0,11	0,05

Tabel 3.4

(Vervolg)

Model 2

onafhankelijke variabelen	afhankelijke variabelen			impact
	risico- perceptie onbe- kenden	risico- perceptie be- kenden	voelt zich wel eens onveilig	
ongelukkig	0,09	0,10		0,07
stressgevoelig	0,20	0,19	0,21	0,09
gebrek aan weerbaarheid	0,12	0,15	0,07	0,07
veiligheid van buurt			-0,07	0,06
bevolkingssamenstelling buurt				
ontwikkeling buurt 2008-2012				
risicoperceptie onbekenden	-	-	0,23	0,11
risicoperceptie bekenden	-	-	0,01	0,26
voelt zich wel eens onveilig	-	-	-	0,25

a Schattingsmethode is MLR (maximum likelihood).

b Model fit: RMSEA = 0,067, CFI = 0,76, TLI = 0,72 (om fitmaten te kunnen genereren is dit model opnieuw gedraaid alsof het gevoel van onveiligheid geen nominale, maar een continue variabele is).

c Alle coëfficiënten zijn significant ($p < 0,05$), behalve als ze zijn gecursiveerd.

d Streepjes betekenen dat de relatie niet is gemodelleerd; lege cellen verwijzen naar niet-significante relaties die stapsgewijs uit het model zijn verwijderd.

Bron: SCP (EMOP'12)

Voelt zich wel eens onveilig

De belangrijkste vraag is of onveiligheidsgevoelens zich door dezelfde factoren laten voorspellen als angst voor slachtofferschap. De slechtere modelfit wijst er al op dat dit niet het geval is. Ten eerste blijkt de risicoperceptie van geweld door bekenden geen effect te hebben op het gevoel van onveiligheid, terwijl het een zeer sterk effect had op angst voor bekenden. De risicoperceptie van geweld door onbekenden hangt wel samen met de vraag of men zich wel eens onveilig voelt, zij het dat het effect minder sterk is dan op angst voor onbekenden.

Minder en heel andere sociaal-demografische kenmerken hebben een direct effect op het gevoel van onveiligheid vergeleken met angst voor slachtofferschap. Alleen homo-seksualiteit,⁹ een pensioen, een werkloosheids- of andere uitkering gaan *minder* vaak samen met een gevoel van onveiligheid. Opvallend is dat het hebben van een pensioen juist vaker samengaat met angst voor onbekenden.

Wel zijn dezelfde psychologische kenmerken van groot belang: een gebrek aan weerbaarheid en in het bijzonder stressgevoeligheid werken een gevoel van onveiligheid in de hand. Hetzelfde geldt voor eerdere ervaringen met geweld, bedreiging, en met slachtofferschap van naasten, buurtgenoten, schoolgenoten of collega's. Zo zijn eerdere ervaringen met slachtofferschap in beide modellen van invloed, maar in het angstmodel lijkt de nadruk te

liggen op eigen slachtofferervaringen, terwijl de nadruk bij het gevoel van onveiligheid sterker ligt op de indirecte ervaringen.

Hoewel de (on)veiligheid van de buurt niet uitmaakt voor de angst voor slachtofferschap van bewoners, maakt het wel uit voor het gevoel van (on)veiligheid. In onveiligere buurten zeggen mensen vaker zich wel eens onveilig te voelen dan in veiligere buurten.

Impact van angst

Mensen die zich wel eens onveilig voelen, ervaren ook een grotere impact van angst voor slachtofferschap in hun dagelijks leven. De effecten van risicoperceptie ten aanzien van zowel bekenden als onbekenden zijn nu echter sterker en leggen meer gewicht in de schaal dan in het angstmodel; het laatste risico bleek daarin helemaal niet relevant voor impact. Dit wijst erop dat het effect van risicoperceptie op impact minder wordt gemedieerd door het gevoel van onveiligheid dan door angst voor slachtofferschap en dus ook minder kan worden toegeschreven aan het gevoel van onveiligheid dan aan angst voor slachtofferschap. Daarnaast neemt het effect van angst voor onbekenden door toevoeging van de risicoperceptie aan het basismodel 1a maar weinig af, minder dan het gevoel van veiligheid na toevoeging van dezelfde risicoperceptie (modellen 2a en 2b in bijlage A op www.scp.nl). Dit is een aanwijzing dat impact in de eerste plaats een gevolg is van angst voor onbekenden en een hoge risicoperceptie ten aanzien van bekenden, meer dan van een algemeen gevoel van onveiligheid.

Zoals in het angstmodel ervaren vrouwen minder impact van angst (bij gelijke risicoperceptie), terwijl mensen die wel eens zijn bedreigd, indirecte slachtofferervaringen hebben, zich stressgevoeliger of ongelukkiger voelen of in een veiligere buurt wonen meer impact ondervinden. Anders dan in het angstmodel heeft opleiding geen effect, terwijl 65-plussers en mensen die zich minder weerbaar voelen meer impact van angst ondervinden. Mensen met een minderjarig kind thuis ervaren juist minder impact. Dat deze individuele kenmerken hier wel, maar in het angstmodel geen direct effect op impact hebben, wijst erop dat deze sociaal-demografische en psychologische effecten sterker door angst voor slachtofferschap worden gemedieerd dan door het gevoel van onveiligheid en dus ook sterker met angst voor slachtofferschap samenhangen dan met het gevoel van onveiligheid.

3.5 De verschillen samengevat

3.5.1 Determinanten van angst voor slachtofferschap

Angst voor slachtofferschap, zoals gemeten met onze misdrijf- en ervaringspecifieke vraagstelling, lijkt in de eerste plaats te worden bepaald door een hoge risicoperceptie. Dat geldt voor angst voor onbekende daders, en zeker voor angst voor daders die men kent. Een hoge risicoperceptie verklaart ook waarom vrouwen angstiger zijn voor geweld door onbekenden. Daarnaast draagt de risicoperceptie bij aan de verklaring van de angst

van eerdere slachtoffers en van mensen die zich minder stressbestendig en minder weerbaar voelen.

Een aantal achtergrondkenmerken hangt zowel met angst voor onbekende daders als met angst voor bekende daders samen. Een lager opleidingsniveau, bisexualiteit, wonen in een huurwoning, eigen geweldservaringen en een gebrek aan weerbaarheid blijken risicofactoren voor beide typen angst. Maar er zijn duidelijk ook verschillen. Zo is leeftijd wel op beide van invloed, maar op een andere manier. Terwijl jongeren (16-24 jaar) angstiger zijn voor *onbekenden* dan mensen van middelbare leeftijd (25-54 jaar), zijn 65-plussers vaker dan jongeren bang voor *bekenden*. Angst voor onbekenden komt daarnaast vaker voor bij mensen die hun werkzame leven hebben voltooid, bij mensen die slachtoffers kennen in hun bredere kennissenkring (buurt, school, werk) en bij mensen die stressgevoelig zijn. Angst voor bekenden komt vaker voor bij mannen (als de risicoperceptie van mannen en vrouwen gelijk zou zijn), bij gelovigen, bij slachtoffers van seksuele agressie, en juist minder vaak bij scholieren/studenten.

Een laatste verschil tussen betreft hun impact op het dagelijkse leven van mensen met angst. In het geval van slachtofferschap door *onbekenden* is het de angst die in sterke mate tot dagelijkse impact leidt; de risicoperceptie doet er niet of nauwelijks toe. In het geval van slachtofferschap door *bekenden* heeft de risicoperceptie een minstens zo sterke dagelijkse impact als de angst zelf. Hiermee wordt nogmaals bevestigd dat de risicoperceptie – het idee dat er een reële dreiging is – van centraal belang is voor het begrip van angst voor de eigen sociale omgeving, zoals bij huiselijk geweld.

3.5.2 Vergelijking met een algemeen gevoel van onveiligheid

Nu in kaart is gebracht welke factoren van invloed zijn op angst voor slachtofferschap volgens onze specifieke meting, rest de vraag hoe deze afwijken wanneer de algemene indicator van onveiligheidsgevoelens ‘Voelt u zich wel eens onveilig?’ wordt gebruikt. De vergelijking van de modellen van angst met een gevoel van onveiligheid legt een aantal belangrijke verschillen bloot.

Er gaan zeer sterk effecten uit van de cognitieve risicoperceptie op beide typen onveiligheidsbeleving, maar deze effecten zijn het sterkst voor angst, in het bijzonder angst voor bekenden, en minder sterk voor het gevoel van onveiligheid. Mensen die angst hebben voor mensen die ze kennen, denken dus het vaakst ook dat er een reële dreiging is waaruit deze angst voorkomt (omdat ze weten waartoe deze mensen in staat zijn); mensen met een algemeen gevoel van onveiligheid zien zo’n reële dreiging het minst vaak. Ook blijken sociaal-demografische kenmerken vaker relevant voor angst voor slachtofferschap dan voor een gevoel van onveiligheid (gecontroleerd voor risicoperceptie); bovendien overlappen deze effecten in beide modellen niet of nauwelijks. Zo zijn lageropgeleiden angstiger dan hogeropgeleiden, maar voelen beide groepen zich even (on)veilig. Jongeren zijn angstiger voor geweld door onbekenden dan mensen van middelbare leeftijd, maar deze groepen voelen zich even (on)veilig. De 65-plussers zijn angstiger voor geweld door bekenden dan jongeren, maar beide groepen voelen zich net zo (on)veilig.

Ook gelovigen hebben meer angst voor geweld door bekenden, maar ze voelen zich net zo (on)veilig als niet-gelovigen. Gepensioneerden zijn enerzijds angstiger voor geweld door onbekenden, maar voelen zich anderzijds (net als niet-werkenden) juist minder onveilig dan de werkende bevolking. In paragraaf 3.1.1 introduceerden we sociaal-demografische kenmerken als indicatoren van de theoretische concepten fysieke en sociale kwetsbaarheid. De analyse laat zien dat deze kwetsbaarheid een direct effect heeft op angst, meer dan op een gevoel van onveiligheid. Dit effect op angst kan niet worden verklaard door een hogere risicoperceptie of door een lager gevoel van weerbaarheid van kwetsbare mensen, samen bekend als de risicogevoeligheid.

Het psychologische kenmerk stressgevoeligheid blijkt eveneens onderscheid te maken tussen beide typen veiligheidsbeleving. Het effect van stressgevoeligheid op een gevoel van onveiligheid is opvallend sterk; geen andere persoonskenmerk is zo bepalend voor de vraag of men zich wel eens onveilig voelt. Het effect van stressgevoeligheid op angst voor onbekenden is veel kleiner en zelfs afwezig bij angst voor bekenden. De psychologische kenmerken weerbaarheid en geluksgevoel maken geen onderscheid tussen angst en een onveiligheidsgevoel; geluksgevoel omdat het op beide geen direct effect heeft, weerbaarheid omdat het op beide een vergelijkbaar effect heeft.

Slachtofferervaringen werken beide typen onveiligheidsbeleving in de hand. Wel zien we dat de indirecte slachtofferervaringen relatief bepalend zijn voor een gevoel van onveiligheid, terwijl indirecte ervaringen van ondergeschikt belang zijn voor angst voor onbekenden en alleen eigen ervaringen ertoe doen voor angst voor bekenden.

Ten slotte doet de buurtveiligheid er wel toe voor een gevoel van onveiligheid, maar niet voor angst. Ook dit zou kunnen worden geduid als een effect van indirecte slachtofferervaringen via de signalen van onveiligheid die de woonomgeving aan bewoners afgeeft. Het belang van de ruimtelijke omgeving voor het gevoel van onveiligheid wordt eveneens ondersteund door de eerdere bevinding dat een gevoel van onveiligheid eenzelfde factor vormt, en dus nauw samenhangt met locaties die als bedreigend worden ervaren (zie tabel 2.1 in hoofdstuk 2).

Al met al hangt angst voor slachtofferschap sterker af van sociaal-demografische eigenschappen en risicoperceptie, terwijl het algemene gevoel van onveiligheid sterker wordt gevoeld door een stressgevoelige persoonlijkheid en door indirecte slachtofferervaringen in de sociale of fysieke omgeving. Ten slotte ervaren mensen die angst hebben voor slachtofferschap door onbekende daders een grotere impact op het dagelijks leven dan mensen die zich wel eens onveilig voelen. Ten aanzien van bekende daders lijkt de risicoperceptie minstens zo belangrijk voor de dagelijkse impact als de angst zelf.

Noten

- 1 Hoewel we van verschillende situaties weten of mensen deze volledig uit de weg gaan, hun gedrag erop aanpassen of deze probleemloos opzoeken, is dit gedrag bevestigd naar aanleiding van gerapporteerde angst in deze situaties. Angst is dus een gegeven, waardoor het risicogedrag niet meer geschikt is als onafhankelijke determinant van angst.
- 2 Wel is gecontroleerd voor het aanbod van voorzieningen in (zoals nabijheid van winkels, horeca en huisartsposten) en de fysieke kenmerken van de buurt (zoals bodemgebruik), maar omdat er geen sig-

nificant effect op angst, noch op het algemene gevoel van onveiligheid bleek te zijn, en er bovendien slechts zijdelings een inhoudelijke relatie met de inrichting van de publieke ruimte is zoals theoretisch bedoeld, zijn deze buurtkenmerken voor de spaarzaamheid van het model verder buiten beschouwing gelaten.

- 3 In plaats van wanorde wordt vaak de term overlast gebruikt als vertaling van de Engelse termen *incivilities* of *disorder*. Omdat overlast de subjectieve beleving van feitelijke problemen impliceert die voor elke burger anders kan zijn, geven wij de voorkeur aan de term wanorde om naar de problemen als graffiti of luidruchtigheid zelf te verwijzen.
- 4 De intraklassecorrelaties (icc) zijn berekend op basis van nulmodellen met alleen het effect van het postcodegebied op angst respectievelijk op het algemene gevoel van onveiligheid. De icc benaderde in beide gevallen nul en was niet significant. De icc geeft weer hoe groot de samenhang is van respondenten binnen hun postcodegebied. Een icc van ongeveer 0 geeft aan dat de samenhang wat betreft angst (resp. onveiligheidsgevoel) tussen twee respondenten van *hetzelfde* postcodegebied niet verschilt van de samenhang wat betreft angst (resp. onveiligheidsgevoel) tussen twee respondenten van *verschillende* postcodegebieden. In zo'n geval voegt multilevelanalyse niets toe.
- 5 Deze vragen zijn een bewerking van screenervragen uit de Composite International Diagnostic Interview (CIDI) versie 3.0 van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO). De aanpassingen hebben betrekking op de leesbaarheid (bv. 'piekeren' in plaats van 'tobben') en de relevantie voor ons onderzoeksdoel (bv. 'dan anderen in dezelfde situatie' in plaats van 'dan mensen met dezelfde problemen als u'). Om deze laatste reden is ook het ijkpunt 'dan anderen in dezelfde situatie als u' in elk van onze drie items gebruikt, terwijl dit in de CIDI-items maar in twee van de items wordt toegevoegd. Ons doel is immers niet om een individuele diagnose te stellen, maar om een relatieve maat te verkrijgen voor de mate waarin men zichzelf als afwijkend inschat.
- 6 De vragen naar slachtofferschap zijn ontleend aan de Nederlandse Survey Criminaliteit en Rechtshandhaving 1996 van het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).
- 7 Het modelleren van wederzijdse effecten is geprobeerd (dit is in bepaalde gevallen mogelijk), maar het bleek hier niet te kunnen.
- 8 Dit geldt ook voor mensen met een voorkeur voor vrouwen noch mannen, maar vanwege het kleine aantal wordt dit niet gerapporteerd.
- 9 Zonder controle voor risicoperceptie is dit negatieve effect van homoseksualiteit ten opzichte van heteroseksualiteit er niet. Dit betekent dat homoseksuelen minder vaak dan heteroseksuelen zouden zeggen dat ze zich wel eens onveilig voelen, als beide groepen een even sterke risicoperceptie zouden hebben. Maar omdat homoseksuelen een sterkere risicoperceptie hebben, is dit verschil er in de praktijk niet.

Summary, conclusions and policy implications

Fear of victimisation; an alternative policy guideline

S.1 Summary of study findings

The Dutch Ministry of Security and Justice set itself the target of reducing feelings of unsafety in Dutch society by 10% in 2017 compared with 2012, when 37% of the Dutch public reported that they occasionally feel unsafe (TK 2013/2014). According to the most recent figures for 2016, 35% of the Dutch public occasionally feel unsafe. The Ministry had also set a similar reduction target (10%) for 2014 compared with 2010 (TK 2012/2013a). It fell just short of achieving this target, with a reduction of 8%, from 39% in 2010 to 36% in 2014. This policy attention for subjective safety is not new: concerns about the impact of crime on people's physical and emotional well-being have imposed a clear stamp on the political debate since the turn of the century. Major efforts were made to develop visible measures to counter those types of crime which citizens could potentially encounter in the public space, motivated in part by the reassuring effect this visibility was expected to have (TK 2002/2003). Targets were not formulated at this time.

The trend in feelings of unsafety is measured using a standard question that has figured in the successive *Safety Monitors (Veiligheidsmonitors)* for many years: 'Do you occasionally feel unsafe?'. This general question formulation elicits information on how uneasy the Dutch feel about safety. In some people, this unease could manifest itself as fear of victimisation; in others it could reflect their belief that there is too much crime in their neighbourhood, while for yet others it could be an expression of their opinion on general safety in the Netherlands and whether they believe this is being adequately addressed. Subjective safety can be seen as an attitude and can be divided into an affective (e.g. fear), cognitive (e.g. risk perception and views) and conative dimension (behaviour) (Fattah & Sacco 1989). People may also experience lack of safety as a personal or social problem, leading to a different expression of each dimension. For example, people may fear a personal threat or may be angry or sad about crime as a social problem (affective); they may assess the risk to their personal safety as high, or believe that behavioural norms are too often trampled underfoot (cognitive); or they may display avoidance behaviour in order to avoid threats or use their vote to try and put a political party in power which takes decisive action against crime (conative). An affirmative answer to the standard research question therefore does not provide a firm basis for determining the perspective from which people say they occasionally feel unsafe; that can vary widely between individuals.

The reduction in feelings of unsafety realised does not automatically mean that the feelings that impose the biggest emotional burden have been eliminated. Since the subjective safety differs between people who say they occasionally feel unsafe, we cannot say to what extent policy aimed at reducing this general feeling of unsafety is in reality mainly harvesting the 'low-hanging fruit'. However, policy may be expected *as a minimum* to seek to

reduce the most serious problems. This implies that priority should not be given to tackling feelings of unsafety that are sporadic or even functional (because they make people alert), or perceptions of or opinions about safety of people who are in reality not afraid. This lack of clarity regarding the outcome of current policy prompted an exploration in this study of ‘fear of victimisation’ as an alternative route for policy aimed at improving the subjective safety of the Dutch population. In our view, fear of victimisation addresses the seriousness of the problem more directly, because this fear is not simply a perception, opinion or concern, but a negative emotion that is evoked when people genuinely feel threatened. This approach aligns with the international literature which focuses on fear of crime in research and policy aimed at improving subjective social safety.

To establish whether a focus on fear of victimisation can add value to research and policy, we first explored the question of whether the subjective safety of people with a specific fear of victimisation differs fundamentally from that of people with a general feeling of unsafety (as assumed in the policy). If that proves to be the case, it would be an argument for making a deliberate choice in the policy between both indicators of subjective safety, depending on the policy objective. If the goal of policy is that people should be less afraid of becoming victims of crime, those with a fear of victimisation should be taken as the starting point in research and policy. The general standard question could be used as a supplement to provide a summarising measure of unspecified unease about unsafety in Dutch society.

We explored the added value of a focus on fear of victimisation by comparing the nature, extent and determinants of this fear with the general feeling of unsafety and with other aspects of subjective safety that can cause people to say they ‘occasionally feel unsafe’. This comparison of indicators is a common thread running through this report. The indicator used to measure fear of victimisation is an offence-specific question about a genuinely felt fear: ‘Below is a list of different types of violence and/or aggression. To what extent have you experienced fear in the last twelve months because you felt you could become a victim of [one of eight different crimes]?’ The eight crimes were: burglary (while the victim is at home and away from home, respectively); robbery with violence (by a stranger); physical abuse (by a stranger and someone known to the victim, respectively); sexual aggression (by a stranger and someone known to the victim, respectively); and mental abuse (by someone known to the victim). In combination with questions about the cognitive and behavioural aspects of subjective safety, these offence-specific questions were included in a large module on subjective safety and experiences of victimisation in the 2012 Emancipation Opinions survey (EMOP’12). The research questions answered with these data are discussed below; a summary of the research approach and findings for each question is also given.

Question 1

To what extent do people experience fear of victimisation and how burdensome is this in their daily lives? How does the extent of this problem relate to general, cognitive and behavioural dimensions of subjective unsafety?

According to EMOP'12, general, affective, cognitive and behavioural aspects of subjective unsafety occur to differing degrees in the Dutch population. Over a third of respondents occasionally felt unsafe (35% according to EMOP'12 and 37% according to the Safety Monitor 2012), while almost a quarter (24%) reported that they had experienced fear in the preceding year in relation to at least one of eight crimes (affective); just under a tenth (9%) assessed the probability of them falling victim to one of the eight crimes as fairly to very high (cognitive).

Situational fear (fear at a specific location and/or at a specific time) leads 19% of people not to modify their behaviour (conative). They choose to ignore these feelings. A large group (49%) who experience these feelings do not avoid the situation, but do adapt their behaviour, for example by walking more quickly, keeping their mobile phone close at hand, avoiding eye contact, being more vigilant, and so on. Finally, 16% avoid the situation completely because of the perceived safety risk.

Fear of victimisation is not always situational, and can therefore not always be shaken off once the situation in question has ended. Fear can leave a more lasting mark and continue to pursue people in their daily lives. For 8% of the Dutch population, this fear of victimisation has some impact on how they *feel* in their day-to-day lives, and for 5% it has a great or very great impact (13% altogether). Fear of victimisation affects the everyday *behaviour* of 7% of the Dutch population to some extent and 4% to a great or very great extent (11% in total). Taken together, this means that the daily lives of 15% of the Dutch population are affected to a greater or lesser extent by fear of victimisation, either in terms of how they feel or how they behave.

Compared with the sizeable group (over a third) of Dutch people who report in the annual Safety Monitors that they occasionally feel unsafe, therefore, a relatively small group have an experience of safety which affects their mental or physical freedom of movement. While for some the general feeling of unsafety may mean only a temporary period of unease or may primarily reflect an attitude, this smaller group are confronted with the day-to-day consequences of their fear. If the Ministry of Security and Justice succeeds in reducing the number of people who occasionally feel unsafe by 10% in 2017 compared with 2012, it cannot be taken for granted that the group of Dutch people who are pursued by fear will be among that 10%. It is more plausible that people whose feelings of unsafety are less deep-rooted will be relieved of those feelings by general policy measures.

Some people are pursued by fear because they are aware of a real threat: they are more at risk of being a victim and their functional fear alerts them to this (Goffman 1971). Policy aimed at removing this fear will therefore need to focus first on the objective threat. In this situation, measures aimed at combating crime are more likely to succeed than measures designed to improve subjective safety. Others who are pursued by fear in their daily lives may not be exposed to a threat in reality, and their fear can therefore be described as dys-

functional. This group will benefit from measures aimed directly at improving subjective safety. We will describe some possible avenues for this in the answers to research questions 4 and 5 about determinants of fear and the general feeling of unsafety.

Question 2

To what extent is fear of victimisation a differentiating dimension of subjective safety?

As we saw in the answers to research question 1, general feelings of unsafety, the perceived probability and seriousness of victimisation (the risk perception), the fear of victimisation and the day-to-day impact of that fear do not occur to the same degree across the Dutch population. Moreover, these different aspects of subjective unsafety do not have the same meaning for everyone. An exploratory factor analysis of the responses in EMOP'12 shows that people who occasionally feel unsafe do not automatically fear that they will fall victim to specific crimes (affective) and vice versa. Nor do people who occasionally feel unsafe or who are fearful automatically assess the probability or the seriousness of victimisation as high, and vice versa. In addition, general feelings of unsafety and fear of victimisation do not automatically mean that people feel pursued by those feelings in their daily lives. There are however two cases where a relationship was found between some of the forms of subjective safety. First, fear of victimisation is closely associated with the perceived probability of becoming a victim, but only regarding victimisation in the personal sphere. In other words, when it comes to potential violence by someone who is known to the potential victim, or to burglary in the victim's own home, a high (or low, respectively) assessed probability also means a high (or low) level of fear. This implies that people can sometimes be afraid of the unknown for no reason, but much less so in the case of the known.

Second, the general feeling of unsafety, which is interpreted differently by different people, partly coincides with anxious moments in certain public locations and at certain times. The distinction between this situational feeling of unsafety in the public space and the fear of becoming a victim of specific crimes resembles the distinction between 'formless fear' (Fattah 1993; Figgie 1980), or concern (Taylor & Hale 1986) about safety around the home, neighbourhood and wider community, and specific or acute fear of a particular crime. Two distinctions can therefore be drawn: the first between general perceptions of safety in the public space and fear of victimisation, and the second between fear of victimisation and cognitive forms of subjective safety (except in the personal sphere). This confirms the importance of using a more specific indicator to study fear of victimisation than the general standard question 'Do you occasionally feel unsafe?' which is generally used to measure subjective safety in the Netherlands.

Question 3

In which combinations do fear of victimisation and other dimensions of subjective unsafety occur in the population, and in which sociodemographic groups?

Subjective (un)safety thus has several aspects or dimensions, which can occur independently of each other. These individual aspects occur in different combinations and together form an experience of safety that varies between different individuals. We used latent class analysis to explore which combinations of these elements occur in practice. Multinomial logistic regression was used to determine the population groups in which these combinations occur.

There are four variants of subjective safety. The most common variant is called 'unafraid' in this report. The unafraid include the biggest group (over 70% of the population) who feel little fear of victimisation or any other dimension of subjective unsafety. Women, people of faith, people who vote for the Freedom Party (PVV), the Socialist Party (SP) and non-voters (compared with those who vote for the centre-right VVD party) are less likely to be unafraid.

The second variant is 'afraid in the close personal sphere' and characterises the subjective safety of 19% of the Dutch population. These people have an above-average fear of becoming a victim in the personal sphere and believe there is a real chance of this happening. They are afraid of being burgled at home or of suffering violence from people they know. Compared with the other groups, they also feel relatively unsafe in specific locations (possibly in and around the home where they may encounter the feared people they know). Women, people of faith, people who vote for the Socialist Party (SP) and non-voters (compared with those who vote for the centre-right VVD party) are more likely to be afraid in the personal sphere.

In the third variant, fear of victimisation dominates. This affects a much smaller group, namely 5% of the population. These people only experience excessive anxiety about becoming a victim – something that impacts their everyday lives – but don't believe the risk of it actually happening to be high. We describe this group as 'fearful without cause'. People with a low education level and tenants are more likely to be in this group.

The fourth variant affects 4% of the population and can be summarised as 'persistently afraid'. These people are pursued by an experience of unsafety in their daily lives, in which virtually all elements are present to an excessive extent. In particular, they assess their chance of becoming a victim as high and are also very afraid of this, feel the impact of this daily and are plagued by feelings of situational unsafety. This fear, risk perception and feeling of being unsafe appear to be focused on the public space rather than the personal sphere. These people are more often women, people without work and people who consider voting for the Labour Party (PvdA) (compared with VVD voters).

In short, fear of becoming a victim plays a role in each of the four variants of subjective safety identified in the Dutch population. This fear occurs in varying combinations with other aspects of subjective safety. Some sections of the population are also more susceptible to certain variants. To identify the risk factors for fear of victimisation, therefore, it is important to study fear independently, though relative to other aspects of subjective

safety. The risk factors can then serve as pointers for policy aimed at reducing fear of victimisation.

Question 4

Which individual and environmental characteristics influence fear of victimisation and the degree to which that fear is burdensome?

Based on a literature review, we built a conceptual model to explain fear of victimisation, centred around the criminological opportunity theory. The opportunity theory (Cohen & Felson 1979) posits that the occurrence of a crime depends on a number of factors:

- the presence of and exposure to (potential) offenders;
- the presence of attractive targets;
- the technical and social protection of the targets.

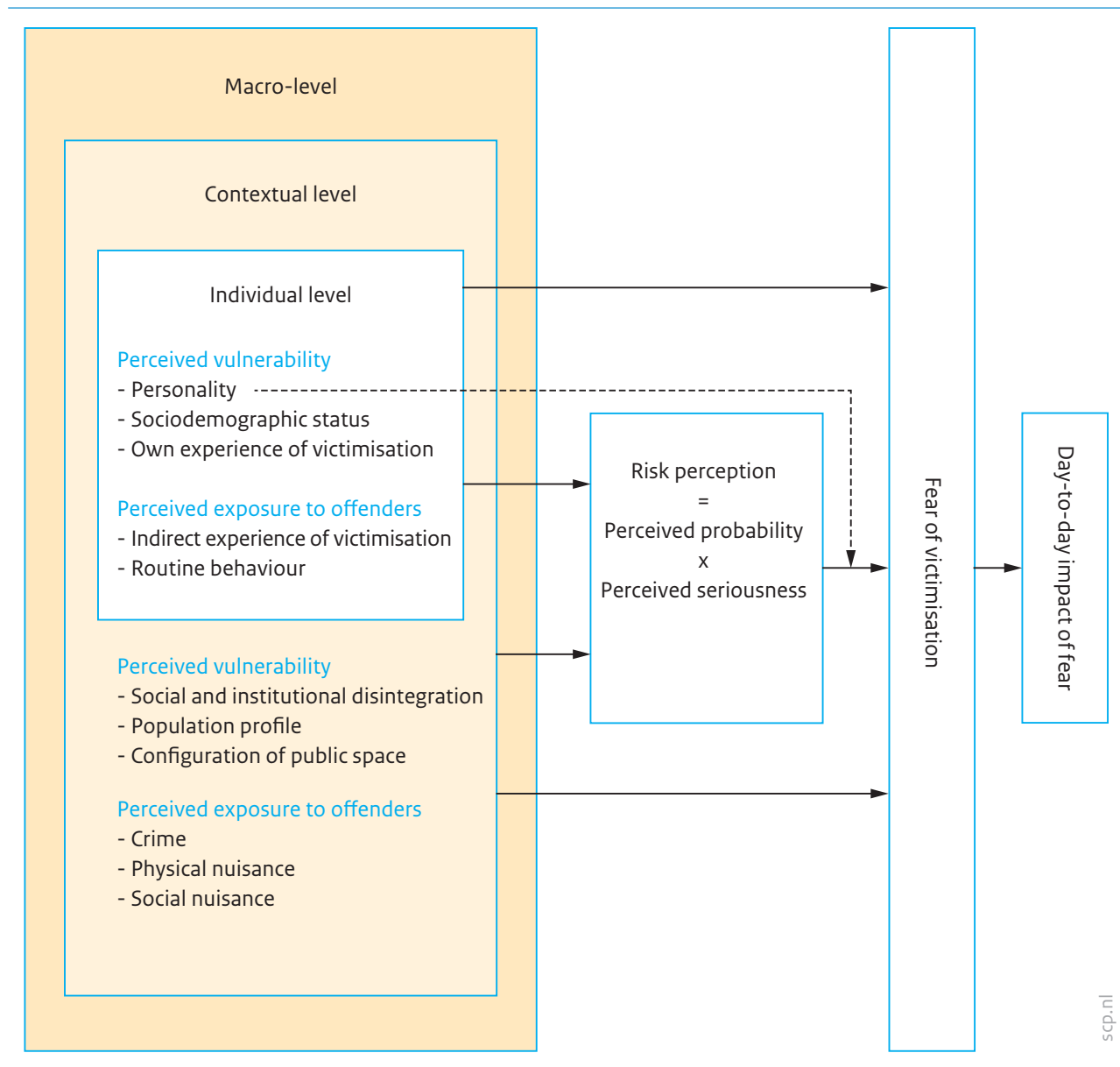
These three opportunity factors can be defined at both the individual and contextual level; in our study, the latter is the neighbourhood level (Wilcox Rountree et al. 2003). The more someone feels that they or their neighbourhood are exposed to potential offenders, the more attractive they are as a target, or the less they are protected, the higher their perceived risk of becoming a victim. The opportunity theory assumes that the (cognitive) risk perception precedes the (affective) fear of crime, in other words, that fear is conditional on risk perception.

In our conceptual model we combine the fear of being an attractive target and the feared lack of protection as per the opportunity theory under the heading ‘perceived vulnerability’. Broadly speaking, psychological personality characteristics at the individual level (such as perceived stress sensitivity and perceived resilience) are assumed to influence perceived vulnerability, as are sociodemographic characteristics (physical, social or financial vulnerability) and personal previous victimisation. According to the literature, perceived vulnerability is influenced at neighbourhood level by the degree of social and institutional integration: the degree to which the local community forms a close-knit network of social cohesion and collective efficacy as a protection against external threats, and the degree to which people trust that the police or local authorities can protect them. Closely linked to this is the social stratification of the neighbourhood population: the presence of different population groups could have a direct effect on the fear felt by certain groups, but can also exert an influence through social integration (or a lack thereof). Finally, the configuration of the public space can also influence the perceived vulnerability of the environment; in an open and uncluttered environment, for example, people can much more readily identify potential escape routes and also have more time to see danger approaching and to anticipate it.

The perceived exposure to offenders, the remaining criterion in the opportunity theory, is posited to be determined at individual level by people’s indirect experiences of victimisation obtained from the media or from accounts in the social setting, thus making them aware of incidents that could also happen to them. How inclined people are to take risks in their daily routine can also influence how aware they are of threats from others. The cau-

sality is the big question here, however: do people avoid risks because they see threats everywhere, or do they never get into threatening situations because they do not take risks? At neighbourhood level, it is assumed that the actual level of crime, together with the perception of social and physical neighbourhood problems, influences the perceived exposure to offenders and therefore the fear of victimisation.

Figure S.1
Conceptual model of fear of victimisation

We tested the conceptual model using structural equation modelling (SEM), in which our offence and experience-specific questions were used as an indicator for fear of victimisation. A first finding is that a high risk perception, as is assumed in the conceptual model, has by far the biggest influence on fear of victimisation. This applies to fear of unknown offenders, and definitely to fear of offenders who are known to the potential victim. We also found confirmation for the mediating function of risk perception, in line with the con-

ceptual model: a high risk perception explains why women are more anxious about violence by strangers. Risk perception also explains part of the fear of people who have been a victim before and of people who feel less resistant to stress and less resilient.

A number of individual characteristics are associated with fear of both known and unknown offenders. Low perceived resilience is found to be a risk factor for both types of fear. Among sociodemographic characteristics, a lower educational level, bisexuality and living in a rented home are risk factors for both types of fear, as is previous experience with violence. The effect of all these risk factors on fear of victimisation is explained in the conceptual model by means of the perception of individual vulnerability. It is also notable that neither type of fear is influenced by any of the presumed risk factors at neighbourhood level.

There are clearly also differences between the risk factors for 'fear of strangers' and 'fear of known persons'. These differences manifest themselves first between sociodemographic groups, with age, for example, influencing both factors, but in a different way. While young people (16-24 years) are more afraid of strangers than middle-aged people (25-54 years), people aged over 65 are afraid of people they know more often than young people. Fear of strangers is also more common among people who are no longer working. Fear of known persons is more common among men (if the risk perception of men and women were to be the same) and people of faith, and less common among pupils/students. Second, the psychological stress sensitivity proves to be a risk factor for fear of strangers, but not for fear of known persons. Third, victim experiences have different effects on the two types of fear. People who have themselves been a victim of sexual aggression feel more fear of people they know; this is explained in the conceptual model by the fact that people's experiences make them feel more vulnerable. People who have encountered victims in their circle of acquaintances, by contrast, are more afraid of strangers. Our explanation for this was that they have become more aware that crime occurs in their surroundings and that they too could be exposed to it.

The final difference between the two types of fear is their impact on daily life. In the case of fear of victimisation by strangers, that fear has an impact on everyday life; the risk perception (the sense that there is a genuine threat) has little or no influence. As regards fear of victimisation by someone known to the victim, the impact of risk perception is by contrast at least as great as that of the fear itself. This confirms once again that risk perception is key to understanding fear in one's own social setting, for example in the case of domestic violence.

Question 5

To what extent do the determinants of fear of victimisation differ from the determinants of a general feeling of unsafety?

We tested the conceptual model to explain fear of victimisation not just using the offence and experience-specific question as an indicator of fear of victimisation, but also the general standard question 'Do you occasionally feel unsafe?'. The input in the structural equation models was the same, in other words we entered the same set of presumed risk fac-

tors, but the outcomes of these empirical models were different. The main differences are set out below.

Risk perception

Both types of subjective safety are strongly affected by cognitive risk perception. Those effects are greatest for fear, especially fear of known persons, and weaker for feeling unsafe. People who fear persons they know do not do so without reason, but most often think that this fear is based on a genuine threat; people who occasionally feel unsafe least often perceive such a threat.

Sociodemographic characteristics

Among the individual risk factors, sociodemographic characteristics are more often relevant for fear of victimisation than for a general feeling of unsafety (when controlling for risk perception). In addition, the two types of subjective safety are determined by entirely different sociodemographic characteristics. Lower-educated people have more fear than people with a higher education level, but both groups feel equally safe or unsafe. Young people are more fearful of violence by strangers than middle-aged people, but again both groups feel equally safe or unsafe. People aged over 65 are more fearful than young people of violence by people they know, but once again both groups feel equally safe or unsafe. People of faith are also more fearful of violence by known persons, but feel just as safe or unsafe as non-religious persons. Pensioners are more anxious about violence by strangers, but at the same time (like non-workers) feel less unsafe than the working population. Our theoretical explanation of the effect of sociodemographic risk factors is based on the notion that some population groups feel physically, socially or financially more vulnerable. This perceived vulnerability mainly affects fear of personal victimisation, more than the general feeling of unsafety. As we controlled for them, these effects of vulnerability are not explained by a higher risk perception or a lower feeling of resilience in some sociodemographic groups – together referred to as the risk sensitivity.

Psychological characteristics

The risk factor 'perceived stress sensitivity', which is also explained by a feeling of personal vulnerability, also impacts the two types of subjective safety differently. The effect of perceived stress sensitivity on feelings of unsafety is particularly notable; no other personal characteristic has a stronger effect on whether or not someone occasionally feels unsafe. Perceived stress sensitivity is a much weaker risk factor for fear of strangers, and is not a factor at all for fear of known persons. The psychological characteristics 'perceived resilience' and 'happiness' do not differentiate between fear and feeling unsafe – happiness because it has no direct effect on either, perceived resilience because it has a comparable effect on both.

Personal and indirect experiences of victimisation

Personal and indirect experiences of being a victim exacerbate both types of subjective safety, but to differing degrees. While indirect experiences of victimisation have a substantial effect (more than direct personal experiences) on feeling unsafe, they are of subordinate importance for fear of strangers, while only personally experienced victimisation has an effect on fear of known persons.

Neighbourhood safety

None of the presumed risk factors at neighbourhood level had an influence on the fear of victimisation. By contrast, safety in the neighbourhood does have an influence on a general feeling of safety. Similarly to the effect of indirect victimisation experiences, the effect of (objective or perceived) neighbourhood safety can be understood by referring to the signs of criminal activity that residents pick up in their surroundings. Both indirect experiences of victimisation and (perceived) neighbourhood safety mainly or exclusively influence the general feeling of unsafety. The importance of the physical environment for feelings of unsafety is also supported by the earlier finding that feeling unsafe constitutes the same factor and is therefore closely associated with locations that are perceived as threatening. This was discussed in the answers to research question 2.

Impact

Finally, people who are afraid of victimisation by unknown offenders experience a greater impact on their daily lives than people who occasionally feel unsafe. As regards known persons, the risk perception appears to be at least as important in determining the everyday impact as the actual fear itself.

Summary

Fear of victimisation is more closely associated with sociodemographic characteristics and risk perception, while the general feeling of unsafety is fuelled more by a stress-sensitive personality and by *indirect* experiences of victimisation in the social or physical setting. If we feed these results back into the conceptual model, we can conclude that fear of victimisation depends mainly on a feeling of vulnerability at individual level and on risk perception. Environmental signals of potential exposure to offenders have less influence, and the neighbourhood even less. By contrast, these environmental signals of the possible presence of perpetrators (at both individual and neighbourhood level) have a bigger effect on the general feeling of unsafety.

S.2 Implications for policy

This study makes clear that the risk factors for fear of victimisation are not the same as those for a general feeling of unsafety. This means that the policy approach will need to vary depending on whether the focus is on combating fear of victimisation or on reducing general feelings of unsafety. Moreover, in seeking to combat fear it is highly relevant to

know whether that fear is caused by the unknown or by the threat from persons known to the potential victim in their own setting. Our findings argue for a three-pronged policy, focusing not just on actual crime and on the physical environment (the emphasis in current policy), but also on the population groups where fear of victimisation is concentrated. While responsibility for subjective safety is currently mainly regarded as the preserve of the Ministry of Security and Justice, interdepartmental coordination, particularly with the Ministries of Health, Welfare and Sport, of Education, Culture and Science and of Social Affairs and Employment, offers new perspectives. We will look at this briefly below.

5.2.1 Fear of known persons most often the result of personal experience and risk perception

Fear of known persons is linked most directly to people's own appraisal of their risk of becoming a victim. In chapter 2 we saw that fear of victimisation and the perceived probability of victimisation are in principle independent aspects of subjective unsafety, but it is only when it comes to fear of known persons (and burglary in one's own home) that they come together to form something that we call 'being afraid in the close personal sphere'. This characterises the subjective safety of 19% of the Dutch population. In chapter 3 we also saw that fear of known persons is relatively heavily influenced by the degree to which people believe they are at risk, and also by their own experiences as a victim. More than fear of strangers, and even more than a general feeling of unsafety, fear of known persons thus originates from the everyday reality of those concerned. Older persons and people of faith, in particular, more often see factors in their social setting which cause them to be specifically afraid of persons they know.¹

The policy approach to subjective safety involves a diversity of visible measures in the public space (such as visible surveillance, an open configuration, good lighting, supervision of young people's activities, attractive ornamentation and green landscaping, rapid reinstatement after vandalism, rapid cleaning after contamination, etc.). These general measures focused on the public space obviously have little effect if people are afraid of specific individuals in their social setting, and the government is under no illusion that this is the case. Reducing fear of acquaintances is not a policy goal in itself, but stopping and preventing violence in dependent relationships, better known as domestic violence, most certainly is. The Ministry of Health, Welfare and Sport has since 2012 coordinated collaboration with the Ministries of Security and Justice, of Education, Culture and Science and of Social Affairs and Employment in combating this category of violence. This interdepartmental policy focuses on all forms of domestic violence, violence in the professional sphere and violence in the voluntary sector. The policy is based on three principles: strengthening the position of victims, punishing and helping offenders, and breaking through the intergenerational transfer of violence (TK 2012/2013b). Violence in dependent relationships faces investigative agencies with the added difficulty that the violence is often ingrained and largely takes place behind closed doors. Because of their personal relationship with the offender, victims are much more often unable, unwilling or afraid to report the violence.

One way of removing the fear of people known to the victim is therefore to increase the willingness of victims to report incidents, and at the same time improve the investigation of such incidents. A guarantee of good protection and care is also of decisive importance, especially if intervention in the domestic situation means the victim no longer has a home to return to. For many victims of domestic violence, there is no way back, and this may also make them reticent to reveal what is happening. Since the publication of the policy memorandum ‘Personal Violence – Public Concern’ (*Privé Geweld – Publieke Zaak*) (TK 2001/2002), this hidden problem has been high on the policy agenda. In 2004, for example, the police were given the power to record violent incidents specifically as domestic violence. In recent years, the approach has also increasingly been supported by legislation, for example in the Temporary Domestic Exclusion Act (*Wet tijdelijk huisverbod*) (since 2009), the Domestic Violence and Child Abuse (Reporting Code) Act (*Wet meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling*) (since 2013), the Social Support Act 2015 (*Wmo*), the Youth Act (since 2015) (TK 2015/2016), and the Forced Marriage (Countermeasures) Act (*Wet tegengaan huwelijksdwang*) (since 2015).

Given this extensive and coherent package of measures, which has been deployed by the government for some time to protect people against violence from people they know, we simply conclude here that the determined effort to combat the objective problems (i.e. actual victimisation by persons known to the victim) also appears to be the right way to ameliorate the subjective problem (i.e. the fear of victimisation by a known person). Tackling the objective problems will have a direct effect in reducing both the chance of having personal victim experiences as well as the high risk perception. At most we can add to this that the policy should include special attention for signals from older persons and persons in a religious setting, two at-risk groups which most often fear people known to them. Older persons are already on the government’s radar, as reflected in the action plan *Older Persons in Safe Hands* (*Ouderen in veilige handen*) (TK 2014/2015). People of faith are currently included in policy mainly if they have a non-Western background. Our dataset does not allow us to determine whether this applies equally for all religious faiths, and we therefore do not rule out the possibility that people with a Christian background may also be in the at-risk group, even though the policy does not focus specifically on them.

5.2.2 More attention for group-specific policy to target fear of victimisation

General feeling of unsafety

Over a third of the Dutch population sometimes feel unsafe; just under a quarter have been afraid of becoming a victim and around a seventh feel the impact of this on a daily basis. It is quite possible that the general, visible measures taken in the public space, as for example recommended to Dutch local authorities in the ‘Subjective Safety Toolkit’ (*Toolkit veiligheidsbeleving*) and the ‘Table of Twelve’ (*Tafel van Twaalf* (Eijsink Smeets & Van ’t Hof 2010)), will enable the Ministry of Security and Justice to achieve its envisaged reduction in general feelings of safety by 10% between 2012 and 2017. This study provides substantiation for the policy choice of taking the public space as an important starting point in tack-

ling general feelings of unsafety by showing that these feelings have a strong spatial component. In chapter 2, for example, we noted that a feeling of being unsafe coincides with people's feelings of anxiety in potentially threatening locations and situations. We summarised this as a situational feeling of unsafety. It also emerged in chapter 3 that residents of neighbourhoods where there are safety issues more often feel unsafe but do not more often fear victimisation. Even if people know of someone being victimised in their social setting (including neighbours), this is much more likely to lead to a feeling of being unsafe than to a fear of becoming a victim. A location-specific approach to signs of lack of safety (in particular crime, wrongdoing and decay) therefore appears to be a good means of improving situational feelings of unsafety. This is a route that has been followed often in the past, for example in projects and experiments under the umbrella of the neighbourhood approach (*40-wijkenaanpak*, Kullberg et al. 2015). More police on the streets or other visible supervision in the public space, a more colourful and lively street scene, social meeting places and activities, a clean and well-maintained streetscape, a well-lit and open street plan, can all boost public familiarity and reduce the number of situations and fellow citizens that pose a perceived threat (Blokland 2008). It is plausible that the reassuring effect of these measures helps reduce situational feelings of unsafety. Less plausible is that situational feelings of unsafety can be *entirely* removed in this way, since they are also based heavily on the stress sensitivity of those concerned (including those with anxiety disorders). Individual therapeutic solutions are more likely to be the answer here, which lie more in the province of care policy than safety policy.

Fear of victimisation

This study has shown not only that spatial factors are important in determining general feelings of unsafety, but also that they are of subordinate or no importance in determining fear of victimisation. Even if the target of a 10% reduction in situational feelings of unsafety in the public space is achieved, therefore, it is likely that people who fear becoming a victim (and certainly the small group who are pursued by this fear in their daily lives) will derive less benefit from this. The first question is therefore where the government should focus its priorities: on helping the greatest numbers and reducing general feelings of unsafety, or on tackling the more deep-seated problem of fear of victimisation. The second question is how feasible the second of these priorities is in practice.

Sociodemographic risk factors

In tackling fear of victimisation, there first needs to be a greater focus on specific sociodemographic groups in the population. Just as a psychological characteristic such as stress sensitivity is difficult to influence, so policy aimed at subjective safety will have little impact on the sociodemographic group to which someone belongs. A target-group policy could however be used to address the feelings of vulnerability in these groups (preventative or curative). An example of this is the present international attention for gender-sensitive policy to halt violence against women and so create a key condition for equal social opportunities (Steketee et al. 2016). This is an interdepartmental policy. Similarly, the perceived

vulnerability of young people, lower-educated people and people with a bisexual preference – all groups which generally experience higher levels of fear – might also be reduced. We have already mentioned older persons and religious people being afraid of specific persons in their social setting. In schools, teaching materials are increasingly being developed to promote mutual tolerance, self-confidence and self-efficacy, among other things with regard to ethnic minorities, girls and LGBT persons (e.g. WE CAN Young). The aim here is to bring about a cultural change that reduces fear in different groups, and at the same time to increase the resilience of future generations so that they are less obvious targets or are mentally more robust. Interdepartmental cooperation could advance the policy on subjective safety on this point.

Risk perception as a risk factor

Apart from sociodemographic background characteristics, fear of victimisation depends heavily on risk perception (the combination of the perceived probability and the perceived seriousness of victimisation). This applies particularly to fear of violence by persons known to the (potential) victim. If someone fears a specific person in their own setting, the perception of a risk is much more relevant than in the case of a hypothetical perpetrator who the person concerned has not yet met. The person concerned has more information about the potential risk, giving their fear a cognitive basis. Consequently, their fear will only reduce if the threat reduces; this requires specific action in very specific situations. Fear of unknown perpetrators is also strongly determined by risk perception. That perception stems partly from earlier victimisation, and more specifically from a person's own experiences of sexual aggression and threat. Such negative experiences have probably made those concerned more aware of what could happen to them and/or made them more sensitive to the consequences of being a victim, so that they perceive the risk as greater. Research has shown that people who have already been victims are indeed more likely to become victims again (Farrell & Pease 1993; Wittebrood 2006; Wittebrood & Nieuwebeerta 2000). Where the reason for the earlier victimisation still exists and has given rise to a higher risk perception, the fear of becoming a victim can be removed by removing this specific threat. Where the risk perception no longer has a tangible basis, but takes the form of a trauma following an earlier event, the solution would appear to lie more in victim support than safety policy.

There is no strong correlation between risk perception itself and sociodemographic characteristics; women are the only group where the greater fear of becoming a victim is explained entirely by the higher perceived risk of violence by strangers. Chapter 2 showed that it is not so much the probability of becoming a victim that women assess as higher than men, but above all the seriousness of the potential consequences. In particular, the seriousness of becoming a victim of a sexual offence plays a key role in women's risk perception and fear (Van Noije 2012a). Women are therefore the only group for which a policy aimed at reducing the actual or perceived risk would appear to be worthwhile. It is not enough to increase women's resilience: even with equal levels of perceived resilience and stress sensitivity, women still have a higher risk perception than men. This may be an indication that a

policy for women should not focus in the first place on bringing about changes in potential victims, but rather on what causes the perceived threat, i.e. potential offenders, or perhaps social attitudes (Van Noije et al. 2016). Here again, interdepartmental safety policy involving the Ministries of Security and Justice, of Education, Culture and Science, of Health, Welfare and Sport, and Social Affairs and Employment can make a contribution.

Resilience: a shared risk factor

Finally, the potential policy avenues highlighted above should include individual resilience. Although resilience is not a differentiating factor between fear of victimisation and general feelings of unsafety, it is the only characteristic that influences all aspects of subjective safety studied here. The more resilient people feel, the less they report fear of violence by both acquaintances and strangers, the lower they assess the risk of both, the less often they say they occasionally feel unsafe, and the less they are impacted in their daily lives by feelings of fear.² An approach that increases people's perceived resilience would thus also appear to be a panacea for subjective unsafety in a broad sense. One caveat here is that resilience is only one of many determinants, and its effects are not enormous. Increased resilience is therefore likely to have only a limited effect in reducing fear, risk perception and feelings of unsafety; moreover, this positive effect can be undermined by the socio-demographic, psychological, situational and experiential factors referred to above.

5.3 What we would still like to know

The list of risk factors for fear of victimisation and general feelings of unsafety is not exhaustive; we did not have access to suitable data for all determinants in the conceptual model, for example, whereas each of these missing factors could turn out to offer relevant pointers for effective policy. We will take two examples here.

At the individual level, we had no data on media reports as a source of indirect victimisation experiences. Identifying the media reports to which people were exposed in a given period is a study all on its own, though one that could pay dividends in this highly technological and interactive age. While incidents would sometimes not pass through the filter of the traditional media, the growth of social media and the Internet means there is an unlimited number of sources of immediate information, news or not news, discriminating or not discriminating.

At neighbourhood level, there was a lack of information about how much trust residents have in the police and other government agencies; do people believe that the police are capable of offering them adequate protection and that the local authority is taking the necessary steps to limit the opportunities for crime? An insight into this institutional trust is all the more interesting given its direct relationship with the functioning of government and thus of the policy itself.

We would also like more information on the degree to which different forms of subjective unsafety are experienced as a burden. Fear of victimisation is the only variable for which we have information regarding the daily impact on people's feelings and behaviour. Our

assumption is that fear of victimisation is a relatively deep-seated form of subjective lack of safety, because it is not just a perception, opinion or concern, but is a deeper emotion that is evoked when people feel personally threatened. We therefore assume that people who fear becoming a victim experience a greater everyday impact from this than the large group of people who occasionally feel unsafe. It would be good to be able to test this assumption empirically by establishing which forms of subjective unsafety impose the biggest constraints on people's emotional and physical freedom of movement.

Future research would benefit not only from the gathering of additional data, but also from improvements in the conceptual model. The structural equation model could be optimised by modelling expected mutual influences and connections between variables. As the conceptual model is already large and complex, however, it proved not possible to add more complexity. Doing so could lead to some adjustment of the size of effects, but we do not believe that this would have consequences for the set of risk factors that were found to be the most relevant in determining fear of victimisation and general feelings of unsafety. Rather, it would mainly provide information on the degree to which fear itself has an effect on factors such as happiness or the perception of neighbourhood problems. It would also provide an insight into the moderation or mediation of the effects of other determinants on fear of victimisation. For example, we now had to resort to a separate model to test whether the effect of risk perception on fear is moderated by a person's perceived stress sensitivity and resilience.

Finally, although the choice of fear of victimisation as a target variable is already very specific compared with general feelings of unsafety, and was also measured much more specifically, the model could if desired be broken down further. For example, we found that the risk factors for fear of strangers are not the same as those for fear of known persons. It is also possible that we would find more differentiation in the risk factors if fear of victimisation were studied for each crime individually; however, this degree of detail goes beyond the scope of this study. It is moreover unclear whether the ability to obtain additional, offence-specific information would be worth the large number of highly complex models that would be needed. The common denominators among the risk factors offer the most attractive avenues for creating an effective policy, both in terms of having the broadest possible scope and of efficiency.

Notes

- 1 Lower-educated people, people living in rented homes and bisexuals are also more often afraid of people they know, but are also more often afraid of strangers, suggesting that they may be generally more afraid of victimisation.
- 2 This effect of resilience on impact is only visible in the model which controls for feelings of unsafety. The effect is absent in the model which controls for fear of victimisation.

Literatuur

- Baisnée, O. (2001). *The rise and fall of the European Commission as an information source* (paper gepresenteerd op de gezamenlijke bijeenkomsten van het European Consortium for Political Research, Grenoble, 6-11 april 2001).
- Barlow, M.H., D.E. Barlow en T.G. Chiricos (1995). Mobilizing support for social control in a declining economy: Exploring ideologies of crime in crime news. In: *Crime and Delinquency*, jg. 41, nr. 2, p. 191-204.
- Barlow, M.H., D.E. Barlow en S. Stojkovic (1994). The media, the police, and the multicultural community: Observations on a city in crisis. In: *Journal of Crime and Justice*, jg. 17, nr. 2, p. 133-166.
- Baron, R.M. en D.A. Kenny (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, jg. 51, nr. 6, p. 1173-1182.
- Bauman, Z. (2001). *Communities. Seeking Security in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Londen: Sage Publications.
- Bellair, P.E. (1997). Social Interaction and Community Crime: Examining the Importance of Neighborhood Networks. In: *Criminology*, jg. 35, nr. 4, p. 677-703.
- Bellair, P.E. (2000). Informal Surveillance and Street Crime: A Complex Relationship. In: *Criminology*, jg. 38, nr. 1, p. 137-169.
- Bilsky, W. en P. Wetzels (1997). On the relationship between criminal victimization and fear of crime. In: *Psychology, Crime and Law*, jg. 3, nr. 4, p. 309-318.
- Boutellier, H. (2002). *De veiligheidsutopie: Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Box, S., C. Hale en G. Andrews (1988). Explaining fear of crime. In: *British Journal of Criminology*, jg. 28, nr. 3, p. 340-358.
- Blokland, T. (2008). *Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Blumler, J.G. en M. Gurevitch (1995). *The crisis of public communication*. Londen: Routledge.
- Brants, K. en H. van Kempen (2002). The ambivalent watchdog: The changing culture of political journalism and its effects. In: R. Kuhn en E. Neveu (red.), *Political journalism: New challenges, new practices* (p. 168-185). Londen: Routledge.
- Bursik, R.J. en H.G. Grasmick (1993). *Neighborhoods and crime: The dimensions of effective community control*. New York: Macmillan.
- Cappella, J.L. en K.H. Jamieson (1997). *Spiral of cynicism: The press and the public good*. New York: Oxford University Press.
- Carcach, C., P. Frampton, K. Thomas en M. Cranich (1995). Explaining fear of crime in Queensland. In: *Journal of Quantitative Criminology*, jg. 11, nr. 3, p. 271-287.
- Chiricos, T., S. Eschholz en M. Gertz (1997). Crime, news and Fear of Crime: Toward an identification of audience effects. In: *Social Problems*, jg. 44, nr. 3, p. 342-357.
- Chiricos, T., M. Hogan en M. Gertz (1997). Racial composition of neighborhood and fear of crime. In: *Criminology*, jg. 35, nr. 1, p. 107-131.
- Chiricos, T., K. Padgett en M. Gertz (2000). Fear, tv news, and the reality of crime. In: *Criminology*, jg. 38, nr. 3, p. 755-785.
- Clemente, F. en M.B. Kleiman (1976). Fear of crime amongst the aged. In: *Gerontologist*, jg. 16, nr. 3, p. 207-210.
- Cohen, L.E. en M. Felson (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. In: *American Sociological Review*, jg. 44, nr. 4, p. 588-608.

- Dalgleish, D. en A. Myhill (2004). *Reassuring the Public. A review of international policing intervention*. Londen: Home Office Research.
- Davis, W. (1987). The varieties of fear. In: *Philosophical Studies*, jg. 51, nr. 3, p. 287-310.
- Dekker, P. en T. van der Meer (2007). *Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ditton, J., D. Chadee, S. Farrall, E. Gilchrist en J. Bannister (2004). From imitation to intimidation. A note on the curious and changing relationship between the media, crime and fear of crime. In: *British Journal of Criminology*, jg. 44, nr. 4, p. 595-610.
- Doob, A.N. en G.E. Macdonald (1979). Television viewing and fear of victimization: Is the relationship causal? In: *Journal of Personality and Social Psychology*, jg. 37, nr. 2, p. 170-179.
- Dowler, K. (2003). Media consumption and public attitudes toward crime and justice: The relationship between fear of crime, punitive attitudes, and perceived police effectiveness. In: *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, jg. 10, nr. 2, p. 109-126.
- Downs, A. (1972). Up and down with ecology: The 'issue-attention cycle'. In: *The Public Interest*, jg. 28, p. 38-50.
- Durkheim, E. (1933). *The division of labour in society*. New York: The MacMillan Co.
- Elchardus, M., S. de Groof en W. Smits (2008). Rational fear or represented malaise: A crucial test of two paradigms explaining fear of crime. In: *Sociological Perspectives*, jg. 51, nr. 3, p. 453-471.
- Elffers, H. en W. de Jong (2004). *Nee, ik voel me nooit onveilig: Determinanten van sociale onveiligheidsgevoelens*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Elias, N. (1939). *Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. Basel: Verlag Haus zum Falken.
- Elias, N. en J.L. Scotson (1976). *De gevestigden en de buitenstaanders*. Utrecht: Het Spectrum.
- Eysink Smeets, M. en K. van 't Hof (2010). Veiligheidsbeleving en de Tafel van Twaalf. In: *Secondant*, 2010, nr. 1, p. 46-49.
- Farrall, S., J. Bannister, J. Ditton en E. Gilchrist (1997). Questioning the measurement of the fear of crime: Findings from a major methodological study. In: *British Journal of Criminology*, jg. 37, nr. 4, p. 657-678.
- Farrell, G. en K. Pease (1993). *Once bitten, twice bitten: Repeat victimization and its implications for crime prevention*. Londen: Home Office Police Research Group.
- Fattah, E.A. (1993). Research on Fear of Crime: Some Common Conceptual and Measurement Problems. In: W. Bilsky, C. Pfeiffer en P. Wetzels (red.), *Fear of Crime and Criminal Victimization*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- Fattah, E.A. en V.F. Sacco (1989). *Crime and victimization of the elderly*. New York: Springer-Verlag.
- Ferraro, K.F. (1995). *Fear of crime: Interpreting victimization risk*. New York: State University of New York Press.
- Ferraro, K.F. (1996). Women's fear of victimization: shadow of sexual assault? In: *Social Forces*, jg. 75, nr. 2, p. 667-690.
- Ferraro, K.F. en R. LaGrange (1987). The measurement of fear of crime. In: *Sociological Inquiry*, jg. 57, nr. 1, p. 70-101.
- Figgie, H.E. (1980). *The Figgie report on fear of crime: America afraid. Part 1 The General Public*. Willoughby (OH): A-T-O Inc.
- Fishbein, M. en I. Azjen (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Reading (MA): Addison-Wesley.
- Folkman, S. en R.S. Lazarus (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample. In: *Journal of Health and Social Behavior*, jg. 21, nr. 3, p. 219-239.
- Franklin, T.W., C.A. Franklin en N.E. Fearn (2008). A multilevel analysis of the vulnerability, disorder and social integration models of fear of crime. In: *Social Justice Research*, jg. 21, nr. 2, p. 204-227.
- Frijda, N.H. (1986). *The emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Furedi, F. (2006). *Culture of fear revisited*. Londen: Continuum Press.

- Fürstenberg, F.F. (1971). Public reactions to crime in the streets. In: *The American scholar*, jg. 40, nr. 4, p. 601-610.
- Gabriel, U. en W. Greve (2003). The psychology of fear: Conceptual and methodological perspectives. In: *British Journal of Criminology*, jg. 43, nr. 3, p. 600-614.
- Garofalo, J. en J. Laub (1978). The fear of crime: Broadening our perspective. In: *Victimology: An International Journal*, jg. 3, p. 242-253.
- Gerbner, G. en L. Gross (1976). Living With Television: The Violence Profile. In: *Journal of Communication*, jg. 26, nr. 2, p. 173-199.
- Gerbner, G., L. Gross, N. Signorielli, M. Morgan en M. Jackson-Beeck (1979). The Demonstration of Power: Violence Profile No. 10. In: *Journal of Communication*, jg. 29, nr. 3, p. 177-196.
- Gerhards, J. (1993). Westeuropäische integration und die schwierigkeiten der entstehung einer europäische Öffentlichkeit. In: *Zeitschrift für Soziologie*, jg. 22, nr. 2, p. 96-110.
- Giddens, A. (1994). Risk, trust, reflexivity. In: U. Beck, A. Giddens en S. Lash (red.), *Reflexive modernisation: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order* (p. 184-197). Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (1971). *Normal appearances. Relations in public: Microstudies of the public order*. New York: Basic Books.
- Goodey, J. (1997). Boys don't cry: Masculinities, fear of crime and fearlessness. In: *British Journal of Criminology*, jg. 37, nr. 3, p. 401-418.
- Graaf, R. de, M. ten Have en S. van Dorsselaer (2010). *De psychische gezondheid van de Nederlandse bevolking. Nemesis-2: Opzet en eerste resultaten*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Gray, E., J. Jackson, J. en S. Farrell (2008). Reassessing the fear of crime. In: *European Journal of Criminology*, jg. 5, nr. 3, p. 363-380.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. In: *International review of victimology*, jg. 4, nr. 2, p. 79-150.
- Heath, L. (1984). Impact of newspaper crime reports on fear of crime: Multimethodological investigation. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, jg. 47, nr. 2, p. 263-276.
- Heath, L. en K. Gilbert (1996). Mass media and fear of crime. In: *The American Behavioral Scientist*, jg. 39, nr. 4, p. 379-386.
- Heath, L. en J. Petraitis (1987). Television Viewing and Fear of Crime: Where Is the Mean World? In: *Basic and Applied Social Psychology*, jg. 8, nr. 1 en 2, p. 97-123.
- Hindelang, M.J., M.R. Gottfredson en J. Garofalo (1978). *Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge: Ballinger.
- Hirsch, P. (1980). The 'scary world' of the nonviewer and other anomalies: A reanalysis of Gerbner et al.'s findings on the cultivation analysis. Part 1. In: *Communication Research*, jg. 7, nr. 4, p. 403-456.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley (CA): University of California Press.
- Holahan, C.J. en R.H. Moos (1987). Risk, resistance, and psychological distress: A longitudinal analysis with adults and children. In: *Journal of Abnormal Psychology*, jg. 96, nr. 1, p. 3-13.
- Hoogenboom, A.B. (2001). *Inzake financieel-economische criminaliteit* (oratie). Den Haag: Koninklijke Vermande.
- Hough, M. en V.J. Roberts (2004). *Youth crime and youth justice. Public opinion in England and Wales. Criminal Policy Monograph*. Bristol: Policy Press.
- Hughes, M. (1980). The fruits of cultivation analysis: A reexamination of some effects of television viewing. In: *Public Opinion Quarterly*, jg. 44, nr. 3, p. 287-302.
- Hunter, J. (1978). Defensible space in practice. In: *Architects Journal*, jg. 11, oktober, p. 675-678.
- Jackson, J. (2006). Introducing fear of crime to risk research. In: *Risk Analysis*, jg. 26, nr. 1, p. 253-264.
- Janowitz, M. (1975). Sociological Theory and Social Control. In: *American Journal of Sociology*, jg. 81, nr. 1, p. 82-108.
- Jansen, G., J. Tolsma en N.D. de Graaf (2008). Vrijheid versus veiligheid. Wie steunt vrijheidsbeperking omwille van veiligheid in Nederland? In: *Mens en Maatschappij*, jg. 83, nr. 1, p. 47-69.

- Josten, S.D. (2003). Inequality, crime and economic growth: A classical argument for distributional equality. In: *International Tax and Public Finance*, jg. 10, nr. 4, p. 435-452.
- Kanan, J.W. en M.V. Pruitt (2002). Modeling fear of crime and perceived victimization risk: The (in)significance of neighborhood integration. In: *Sociological Inquiry*, jg. 72, nr. 4, p. 527-548.
- Keijser, J. de, P.J. van Koppen en H. Elffers (2007). Bridging the gap between judges and the public? A multi-method study. In: *Journal of Experimental Criminology*, jg. 3, nr. 2, p. 131-161.
- Keizer, K., S. Lindenberg en L. Steg (2008). The spreading of disorder. In: *Scienceexpress*, geraadpleegd op 4 juni 2016 via www.sciencemag.org/cgi/content/abstract/1161405.
- Kempkens, L. en K. Wittebrood (2000). Wonen, criminaliteit en leefbaarheid. In: *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*, jg. 6, nr. 2, p. 37-41.
- Kepplinger, H.M. en J. Habermeier (1995). The impact of key events on the presentation of reality. In: *European Journal of Communication*, jg. 10, nr. 3, p. 371-390.
- Killias, M. (1990). Vulnerability: Towards a better understanding of a key variable in the genesis of fear of crime. In: *Violence and Victims*, jg. 5, nr. 2, p. 97-108.
- Kullberg, J., L. van Noije, E. van den Berg, W. Mensink en M. Igalla (2015). *Betrokken wijken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kury, H., J. Obergfell-Fuchs en T. Ferdinand (2001). Aging and the fear of crime: Recent results from East and West Germany. In: *International Review of Victimology*, jg. 8, nr. 1, p. 75-112.
- LaGrange, R.L., K.F. Ferraro en M. Supancic (1992). Perceived risk and fear of crime: Role of social and physical incivilities. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 29, nr. 3, p. 311-334.
- Lee, M.R. en T. Earnest (2003). Perceived community cohesion and perceived risk of victimization. A cross-national analysis. In: *Justice Quarterly*, jg. 20, nr. 1, p. 131-157.
- Leidelmeijer, K., G. Marlet, J. van Iersel, C. van Woerkens en H. van der Reijden (2008). *De Leefbaarometer: Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken. Rapportage instrumentontwikkeling*. Amsterdam/Utrecht: Rigo/Atlas voor Gemeenten.
- Lewis, D.A. en M.G. Maxfield (1980). Fear in the neighborhoods. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 17, nr. 2, p. 160-189.
- Liska, A.E. en W. Baccaglioni (1990). Feeling safe by comparison: Crime in the newspapers. In: *Social Problems*, jg. 37, nr. 3, p. 360-374.
- Luhmann, N. (1993). *Risk: A sociological theory*. New York: Walter de Gruyter.
- Maas-de Waal, C. (2002). Veiligheid, ontwikkelingen en stand van zaken. In: J. de Hart (red.), *Zekere banden: Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid* (p. 245-278). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Maas-de Waal, C. (2004). Veiligheid, politie en justitie. In: scp, *Sociaal en Cultureel Rapport 2004* (p. 459-497). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- McCoy, H.V., J. Wooldredge, F.T. Cullen en S.L. Browning (1996). Lifestyles of the old and not so fearful: Life situation and older persons' fear of crime. In: *Journal of Criminal Justice*, jg. 24, nr. 3, p. 191-206.
- Meyer, C. (1999). Political legitimacy and the invisibility of politics: Exploring the European Union's communication deficit. In: *Journal of Common Market Studies*, jg. 37, nr. 4, p. 617-639.
- Moeller, G. (1989). Fear of criminal victimization: The effect of neighborhood racial composition. In: *Sociological Inquiry*, jg. 59, nr. 2, p. 208-221.
- Molotch, H. en M. Lester (1975). Accidental news: The great oil spill as local occurrence and national event. In: *The American Journal of Sociology*, jg. 81, nr. 2, p. 235-260.
- Morenoff, J.D., R.J. Sampson en S.W. Raudenbush (2001). Neighborhood inequality, collective efficacy and the spatial dynamics of urban violence. In: *Criminology*, jg. 39, nr. 3, p. 517-560.
- Nonnenmacher, A. (2007). Eignen sich Stadtteile für den Nachweis von Kontexteffekten? In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, jg. 59, nr. 3, p. 493-511.
- Noije, L. van (2007). *The democratic deficit closer to home: Agenda-building relations between parliament and the press in the United Kingdom, the Netherlands and France* (dissertatie). Amsterdam: vu University Amsterdam.

- Noije, L. van (2012a). Als angst voor geweld vrouwen de pas afsnijdt. In: A. Merens, M. Hartgers en M. van den Brakel (red.), *Emancipatiemonitor 2012* (p. 163-181). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Noije, L. van (2012b). Coproductie veiligheid. In: V. Veldheer, J. Jonker, L. van Noije en C. Vrooman (red.), *Een beroep op de burger. Sociaal en Cultureel Rapport 2012* (p. 185-209). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Noije, L. van (2015). Sociale veiligheid. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, E. Pommer en I. Andriessen (red.), *De sociale staat van Nederland 2015* (p. 265-298). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Noije, L. van (2016). Ertoe doen in de buurt. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 91, nr. 4, p. 319-355.
- Noije, L. van, E. Moons en A. Sprangers (2016). Sociale veiligheid. In: W. Portegijs en M. van den Brakel (red.), *Emancipatiemonitor 2016* (p. 172-214). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- O'Keefe, G.J. en K. Reid-Nash (1987). Crime news and real-world blues: the effects of the media on social reality. In: *Communication Research*, jg. 14, nr. 2, p. 147-163.
- Oppelaar J. en K. Wittebrood (2006). *Angstige burgers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pantazis, C. (2000). Fear of Crime, vulnerability and poverty: Evidence from the British Crime Survey. In: *British Journal of Criminology*, jg. 40, nr. 3, p. 414-436.
- Patterson, T.E. (1993). *Out of order*. New York: Knopf.
- Peterson, R.D., L.K. Krivo en M.A. Harris (2000). Disadvantage and neighborhood violent crime: Do local institutions matter? In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 37, nr. 1, p. 31-63.
- Pfeiffer, C., M. Windzio en M. Kleimann (2005). Media use and its impact on crime perception, sentencing attitudes and crime policy. In: *European Journal of Criminology*, jg. 2, nr. 3, p. 259-285.
- Pleysier, S. (2010). *Angst voor criminaliteit onderzocht. De brede schermzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom* (proefschrift). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Rasmussen, A., M.S. Aber en A. Bhana (2004). Adolescent coping and neighborhood violence: Perceptions, exposure, and urban youths' efforts to deal with danger. In: *American Journal of Community Psychology*, jg. 33, nr. 1-2, p. 61-75.
- Reijden, H. van der, C. van Woerkens, K. Leidelmeijer, G. Marlet en R. Schulenberg (2013). *Leefbaarometer update 2012*. Amsterdam: RIGO/Atlas voor Gemeenten.
- Ridder, J. den, L. van Noije en E. Steenvoorden (2010). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010/3* (p. 14-22). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Sacco, V.F. (1990). Gender, fear and victimization: A preliminary application of powercontrol theory. In: *Sociological Spectrum*, jg. 10, nr. 4, p. 485-506.
- Sacco, V.F. (2005). *When crime waves*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Sampson, R.J. en W.B. Groves (1989). Community structure and crime: Testing social disorganization theory. In: *American Journal of Sociology*, jg. 94, nr. 4, p. 774-802.
- Sampson, R.J. en S.W. Raudenbush (1999). Systematic social observation of public spaces: A new look at disorder in urban neighborhoods. In: *American Journal of Sociology*, jg. 105, nr. 3, p. 603-651.
- Sampson, R.J., S.W. Raudenbush en F. Earls (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. In: *Science*, jg. 277, nr. 5328, p. 918-924.
- Schlesinger, P., H. Tumber en G. Murdock (1991). Media Politics of Crime and Criminal Justice. In: *British Journal of Sociology*, jg. 42, nr. 3, p. 397-420.
- Schudson, M. (2002). The news media as political institutions. In: *Annual Reviews of Political Science*, jg. 5, nr. 1, p. 249-269.
- Semmens, N., J. Dillane en J. Ditton (2002). Preliminary findings on seasonality and the fear of crime. In: *British Journal of Criminology*, jg. 42, nr. 4, p. 798-806.
- Shaw, C.R. en H.D. McKay (1942). *Juvenile delinquency and urban areas: A study of delinquents in relation to differential characteristics of local communities in American cities*. Chicago: University of Chicago Press.

- Skogan, W.G. (1995). Crime and the racial fears of white Americans. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, jg. 539, nr. 5328, p. 59-71.
- Skogan, W.G. en M.G. Maxfield (1981). *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*. Londen: Sage Publications.
- Slone, M. en A. Shoshani (2006). Evaluation of preparatory measures for coping with anxiety raised by media coverage of terrorism. In: *Journal of Counseling Psychology*, jg. 53, nr. 4, p. 535-542.
- Snedker, K.A. (2006). Altruistic and vicarious fear of crime: Fear for others and gendered social roles. In: *Sociological Forum*, jg. 21, nr. 2, p. 163-195.
- Sparks, R. (1992). *Television and the Drama of Crime*. Buckingham: Open University Press.
- Stafford, M.C. en O.R. Galle (1984). Victimization Rates, Exposure to Risk, and Fear of Crime. In: *Criminology*, jg. 22, nr. 2, p. 173-85.
- Steketee, M., R. Römkens, T. Pels, K. Lünneleman, E. Smits van Waesberghe, J. Mak, J. Mejdoubi, H. Harthoorn (2016). *Preventie van intergenerationeel geweld Nederland en eu. Verkenning van wat werkt*. Utrecht/Amsterdam: Verwey-Jonker Instituut/Atria.
- Stokkum, B. van (2005). Opinieparadoxen. Steun voor herstelgerichte sancties in een punitief klimaat. In: *Tijdschrift voor Herstelrecht*, jg. 5, nr. 1, p. 41-52.
- Spithoven, R., G. de Graaf en H. Boutellier (2012). Geen angst, maar onbehagen. Resultaten van een Q-studie naar subjectieve sociale onveiligheid. In: *Tijdschrift voor Veiligheid*, jg. 11, nr. 3, p. 38-56.
- Taylor, R.B. (1996). Neighborhood responses to disorder and local attachments. The systemic model of attachment, social disorganization, neighborhood use value. In: *Sociological Forum*, jg. 11, nr. 1, p. 41-74.
- Taylor, R.B. en J. Covington (1993). Community structural change and fear of crime. In: *Social Problems*, jg. 40, nr. 3, p. 374-397.
- Taylor, R.B. en M. Hale (1986). Testing alternative models of fear of crime. In: *Journal of Criminal Law and Criminology*, jg. 77, nr. 1, p. 151-189.
- TK (2001/2002). *Aanpak huiselijk geweld. Nota Privé Geweld – Publieke Zaak*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2001/2002, 28345, nr. 2.
- TK (2002/2003). *Naar een veiliger samenleving*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2002/2003, 28684, nr. 1.
- TK (2012/2013a). *Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Veiligheid en Justitie (vi) voor het jaar 2013. Memorie van toelichting*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2012/2013, 33400-vi, nr. 2.
- TK (2012/2013b). *Brief van de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport: over voortgang van het beleid inzake geweld in afhankelijkheidsrelaties*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2012/2013, 33400 xvi, nr. 156.
- TK (2013/2014). *Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Veiligheid en Justitie (vi) voor het jaar 2014, vergaderjaar 2013/2014, 33750 vi, nr. 2*.
- TK (2014/2015). *Voortzetting Actieplan 'Ouderen in veilige handen' (2015-2017)*, 28345, nr. 136.
- TK (2015/2016). *Zevende voortgangsrapportage Geweld in Afhankelijkheidsrelaties*. Brief van de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, vergaderjaar 2015/2016, 28345, nr. 153.
- Tyler, T.R. en F.L. Cook (1984). The mass media and judgments of risk: Distinguishing impact on personal and societal level judgments. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, jg. 47, nr. 4, p. 693-708.
- UNSDRI (1976). *Economic crises and crime: Correlations between the state of the economy, deviance and the control of deviance*. Rome: United Nations Social Defense Research Institute.
- Vanderveen, G. (1999). Stoere mannen, bange vrouwen? Over het sprookje van de fear-victimization paradox. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, jg. 42, nr. 1, p. 2-20.
- Vanderveen, G. (2001). Nederland vroeger veiliger? De veranderde beleving van onveiligheid. In: *Justitiële Verkenningen*, jg. 27, nr. 1, p. 34-48.
- Vanderveen, G. (2002). Beleving van veiligheid in de buurt: Relaties tussen persoon, buurt en samenleving. In: *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg*, jg. 1, nr. 1, p. 32-46.
- Vanderveen, G. (2006). *Interpreting fear, crime, risk and unsafety: Conceptualisation and measurement* (dissertatie). Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

- Vollaard, B. (2005). *Policenumbers up, crime rates down. The effect of police on crime in the Netherlands*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Vollaard, B. (2006). *Evaluating the push for tougher, more targeted policing in the Netherlands. Evidence from a citizen survey*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Vollaard, B. en P. Koning (2005). *Estimating police effectiveness with individual victimisation data*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Vollaard, B., P. Versteegh en J. van Brakel (2009). *Veelbelovende verklaringen voor de daling van de criminaliteit na 2002*. Apeldoorn: Commissie Politie en Wetenschap.
- Vreese, C.H. de (2001). Election coverage – new directions for public broadcasting: The Netherlands and beyond. In: *European Journal of Communication*, jg. 16, nr. 2, p. 155-180.
- Vries, M.S. de en C.D. van der Vijver (2002). *Beelden van gezag bij de bevolking en bij de politie*. Dordrecht: Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie.
- vvd en PvdA (2012). *Bruggen slaan. Regeerakkoord*. Den Haag: vvd/PvdA.
- Ward, R.A., M. LaGory en S.R. Sherman (1986). Fear of crime among the elderly as person/environment interaction. In: *The Sociological Quarterly*, jg. 27, nr. 3, p. 327-341.
- Warr, M. (1985). Fear of rape among urban women. In: *Social Problems*, jg. 32, nr. 3, p. 238-250.
- Warr, M. (1987). Fear of Victimization and Sensitivity to Risk. In: *Journal of Quantitative Criminology*, jg. 3, nr. 1, p. 29-46.
- Warr, M. (1990). Dangerous situations: Social context and fear of victimization. In: *Social Forces*, jg. 68, nr. 3, p. 891-907.
- Warr, M. (2000). Fear of crime in the United States: Avenues for research and policy. In: D. Duffee (red.), *Measurement and analysis of crime and justice* (p. 451-489). Washington: National Institute of Justice.
- Weaver, J. en J. Wakshlag (1986). Perceived vulnerability to crime, criminal victimization experience, and television viewing. In: *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, jg. 30, nr. 2, p. 141-158.
- Welsh, B.C. en A. Hoshi (2002). Communities and crime prevention. In: L.W. Sherman, D.P. Farrington, B.C. Welsh en D.L. MacKenzie (red.), *Evidence-based crime prevention* (p. 165-197). Londen/New York: Routledge.
- Wilcox Rountree, P. (1998). Reexamination of the crime-fear linkage. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 35, nr. 3, p. 341-372.
- Wilcox Rountree, P. en K.C. Land (1996a). Perceived risk versus fear of crime: Empirical evidence of conceptually distinct reactions in survey data. In: *Social Forces*, jg. 74, nr. 4, p. 1353-1376.
- Wilcox Rountree, P. en K.C. Land (1996b). Burglary victimization, perceptions of crime risk, and routine activities: A multilevel analysis across Seattle neighborhoods and census tracts. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 33, nr. 2, p. 147-180.
- Wilcox Rountree, P., N. Quisenberry en S. Jones (2003). The built environment and community crime risk interpretation. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 40, nr. 3, p. 322-345.
- Williams, S.A. (2015). *Perceptions of the police and fear of crime: the role of neighborhood social capital* (thesis). Bowling Green (OH): Bowling Green State University.
- Williams, P. en J. Dickenson (1993). Fear of crime: read all about it? The relationship between newspaper crime reporting and fear of crime. In: *British Journal of Criminology*, jg. 33, nr. 1, p. 33-56.
- Wilson, J.Q. (1975). *Thinking about crime*. New York: Basic Books.
- Wilson, J.Q. en G. Kelling (1982). Broken windows. In: *The Atlantic Monthly*, jg. 249, nr. 3, p. 29-38.
- Winkel, F.W. en A. Vrij (1990). Fear of crime and mass media crime reports: Testing similarity hypotheses. In: *International Review of Victimology*, jg. 1, nr. 3, p. 251-265.
- Wittebrood, K. (2002). Fear of crime and victimization in western industrialized countries: A multilevel analysis. In: P. Nieuwbeerta (red.), *Crime victimization in comparative perspective: Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000* (p. 285-299). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

- Wittebrood, K. (2006). *Slachtoffers van criminaliteit: feiten en achtergronden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wittebrood, K. en T. van Dijk (2007). *Aandacht voor de wijk: Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en de veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wittebrood, K. en P. Nieuwbeerta (2000). Criminal victimization during one's life course: The effects of previous victimization and patterns of routine activities. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 37, nr. 1, p. 91-122.
- Wittebrood, K., J. Latten en H. Nicolaas (2005). Wonen, leefbaarheid en veiligheid in concentratiewijken. In: SCP/WODC/CBS, *Jaarrapport Integratie 2005* (p. 132-147). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Wyant, B.R. (2008). Multilevel impacts of perceived incivilities and perceptions of crime risk on fear of crime. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 45, nr. 1, p. 39-64.
- Zillmann, D. en J. Bryant (1984). Effects of massive exposure to pornography. In: N.M. Malamuth en E. Donnerstein (red.), *Pornography and Sexual Aggression*. New York: Academic Press.
- Zouridis, S. (2005). Verstrikt in vertrouwen: Vertrouwen als bestuurlijk kompas voor good governance. In: *Recht der werkelijkheid. Tijdschrift voor de Sociaal-Wetenschappelijke Bestudering van het Recht*, jg. 26, nr. 3, p. 45-56.

Geraadpleegde websites

- Kabinet: *pepperspray lost probleem niet op*. (2016, 15 januari). Geraadpleegd via <http://nos.nl/artikel/2080696-kabinet-pepperspray-lost-probleem-niet-op.html>.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

SCP-publicaties 2017

- 2017-1 *Grenzen aan de eenheid. De beleving en waardering van diversiteit en inclusiviteit onder medewerkers van Defensie* (2017). Iris Andriessen, Wim Vanden Berghe en Leen Sterckx. M.m.v. Jantine van Lisdonk en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0814 1
- 2017-2 *Wie maakt het verschil? Sociale ongelijkheid in condities en consequenties van informele hulp. Oratie.* (2017). Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0752 6
- 2017-3 *Langer zelfstandig. Ouder worden met hulpbronnen, ondersteuning en zorg* (2017). Cretien van Campen en Jurjen Iedema (SCP), Marjolein Broese van Groenou (VU-LASA) en Dorly Deeg (VUMC-LASA). ISBN 978 90 377 0817 2
- 2017-4 *Beleidssignalement Ervaringen van LHBT-personen met sport* (2017). Ine Pulles en Kirsten Visser. ISBN 978 90 377 0820 2 (pdf)
- 2017-5 *Voorzieningen verdeeld. Profijt van de overheid* (2017). Martin Olsthoorn, Evert Pommer, Michiel Ras, Ab van der Torre en Jean Marie Wildeboer Schut. ISBN 978 90 377 0821 9
- 2017-6 *Van oost naar west. Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: ouders over de leefsituatie van hun kinderen* (2017). Ria Vogels, Simone de Roos, Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0819 6
- 2017-7 *First steps on the labour market* (2017). Ans Merens, Freek Bucx en Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0822 6
- 2017-8 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015. Ontvangen hulp bij het huishouden, persoonlijke verzorging, verpleging en begeleiding* (2017). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0818 9 (pdf)
- 2017-9 *Kwesties voor het kiezen. Analyses van enkele maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2017* (2017). ISBN 978 90 377 0770 0 (pdf)
- 2017-10 *Achtervolgd door angst. Een kwantitatieve vergelijking van angst voor slachtofferschap met een algemeen gevoel van onveiligheid* (2017). Lonneke van Noije en Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0825 7
- 2017-11 *Discriminatie herkennen, benoemen en melden* (essay) (2017). Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0826 4 (pdf)

Digitale publicaties 2017

Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2015 (onepager). Debbie Verbeek-Oudijk, Lisa Putman en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0824 0, publicatiedatum 23-1-2017

Eerste treden op de arbeidsmarkt (digitaal magazine). Ans Merens, Freek Bucx, m.m.v. Christoph Meng (ROA). ISBN 978 90 377 0823 3, publicatiedatum 31-1-2017

SCP-publicaties 2016

- 2016-1 *Trust, life satisfaction and opinions on immigration in 15 European countries* (2016). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop. ISBN 978 90 377 0775 5
- 2016-2 *Lekker vrij!? Vrije tijd van vrouwen, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen* (2016). Wil Portegijs (SCP), Mariëlle Cloïn (SCP), Rahil Roodsaz (Atria) en Martin Olsthoorn (SCP). ISBN 978 90 377 0776 2
- 2016-3 *Kiezen bij de kassa. Een verkenning van maatschappelijk bewust consumeren in Nederland* (2016). Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0709 0
- 2016-4 *Kleine gebaren. Het belang van dorpsgenoten voor ouderen op het platteland* (2016). Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0779 3 (pdf)
- 2016-5 *Niet buiten de burger rekenen! Over randvoorwaarden voor burgerbetrokkenheid in het nieuwe omgevingsbestel* (2016). Andries van den Broek, Anja Steenbekkers, Pepijn van Houwelingen en Kim Putters. ISBN 978 90 377 0774 8
- 2016-6 *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland* (2016). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0780 9
- 2016-7 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014* (2016). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0785 4 (pdf)
- 2016-8 *LHBT-monitor 2016. Opmvattingen over en ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen* (2016). Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0787 8
- 2016-9 *Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0788 5
- 2016-10 *Samenvatting Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer, Jeroen Boelhouwer, Esther van den Berg en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0789 2
- 2016-11 *Societal Pessimism: A Study of its Conceptualization, Causes, Correlates and Consequences* (2016). Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0786 1
- 2016-12 *Cumulaties in de jeugdhulp* (2016). Klarita Sadiraj, Michiel Ras en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0790 8 (pdf)
- 2016-13 *Gedeelde waarden en een weerbare democratie. Een verkenning op basis van bevolkingsenquêtes* (2016). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0793 9 (pdf)
- 2016-14 *Thuiszorguitgaven en informele hulp. Relatie tussen veranderingen in de thuiszorguitgaven en het gebruik van informele hulp* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0792 2 (pdf)
- 2016-15 *Werkloos toezien? Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden* (2016). Ans Merens en Edith Josten. ISBN 978 90 377 0791 5 (pdf)
- 2016-16 *Het brede-welvaartsbegrip volgens het SCP* (2016). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0794 6 (pdf)
- 2016-17 *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening* (2016). Annet Tiessen-Raaphorst en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0795 3 (pdf)
- 2016-18 *Gemiddelde budgetten per cliënt (en dag) voor de cliënten met een voogdijmaatregel en cliënten die 18 jaar of ouder zijn* (2016). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0797 7 (pdf)
- 2016-19 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2013. Een vergelijking van de zorg en ondersteuning voor 50-plussers in veertien Europese landen* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0798 4 (pdf)
- 2016-20 *Taking part in uncertainty. The significance of labour market and income protection reforms for social segmentation and citizens' discontent* (2016). J.C. Vrooman. ISBN 978 90 377 0799 1

- 2016-21 *Tussen groen en grijs. Een verkenning van tuinen en tuinieren in Nederland* (2016). Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0796 0
- 2016-22 *De dorpse doe-democratie. Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners* (2016). Lotte Vermeij, Joost Gieling. ISBN 978 90 377 0802 8 (pdf)
- 2016-23 *Aanbod van arbeid* (2016). Patricia van Echtelt, Simone Croezen, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink, m.m.v. Lucille Mattijssen. ISBN 978 90 377 0801 1
- 2016-24 *Beleidssignalement. Het gebruik van kinderopvang door ouders met lagere inkomens* (2016). Anne Roeters en Freek Bucx. ISBN 978 90 377 0803 5 (pdf)
- 2016-25 *Gemeentelijke prestaties gemeten. Een vooronderzoek naar de meting van prestaties van de lokale overheid op gemeentelijk niveau* (2016). Evert Pommer en Ingrid Ooms. ISBN 978 90 377 0804 2 (pdf)
- 2016-26 *Nieuwe Spaanse migranten in Nederland* (2016). Mérove Gijsberts, Marcel Lubbers, Fenella Fleischmann, Mieke Maliepaard en Hans Schmeets. ISBN 978 90 377 0805 9 (pdf)
- 2016-27 *Zorg en onbehagen in de bevolking* (2016). Paul Dekker, Josje den Ridder en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Sjoerd Kooiker. ISBN 978 90 377 0807 3 (pdf)
- 2016-28 *Wikken en wegen in het hoger onderwijs. Over studieloopbanen en instellingsbeleid* (2016). Lex Herweijer en Monique Turkenburg. ISBN 978 90 377 0806 6
- 2016-29 *Beperkt in functie. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsdeelname van mensen met gezondheidsbeperkingen* (2016). Redactie: Maroesjka Versantvoort en Patricia van Echtelt. ISBN 978 90 377 0808 0
- 2016-30 *Wel thuis? Literatuurstudie naar factoren die zelfstandig wonen van mensen met beperkingen beïnvloeden* (2016). Maaïke den Draak, Anna Maria Marangos, Inger Plaisier, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0811 0
- 2016-31 *De toekomst tegemoet. Sociaal en Cultureel Rapport 2016* (2016). Redactie: Andries van den Broek, Cretien van Campen, Jos de Haan, Anne Roeters, Monique Turkenburg en Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0544 7
- 2016-32 *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken* (2016). Redactie: Willem Huijnk en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0812 7
- 2016-33 *Emancipatiemonitor 2016* (2016). Wil Portegijs (scp) en Marion van den Brakel (cbs) (red.). ISBN 978 90 377 0813 4

Digitale publicaties 2016

- Armoede in kaart 2016* (card stack). Stella Hoff, Jean Marie Wildeboer Schut, Benedikt Goderis, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0809 7, publicatiedatum 27-9-2016
- Media:Tijd in kaart* (card stack). Annemarie Wennekers, Jos de Haan en Frank Huysmans. ISBN 978 90 377 0815 8, publicatiedatum 20-12-2016
- Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014* (onepager). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0784 7, publicatiedatum 25-4-2016

Overige publicaties 2016

- Burgerperspectieven 2016 | 1* (2016). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0772 4
- Burgerperspectieven 2016 | 2* (2016). Josje den Ridder, Wouter Mensink, Paul Dekker en Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0800 4
- Burgerperspectieven 2016 | 3* (2016). Paul Dekker, Lisanne de Blok en Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0810 3

Burgerperspectieven 2016 | 4 (2016). Paul Dekker, Josje den Ridder, Pepijn van Houwelingen en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0816 5

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt jaarlijks zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.